

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra historie

SOUŽITÍ ČLOVĚKA A ZVÍŘETE VE STŘEDOVĚKU

Se zaměřením na percepci kočky jako mazlíčka

Tereza Průšová

Vedoucí práce: doc. Mgr. Jan Stejskal, M.A., Ph.D.

Diplomová práce

Přerov, 2021

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Přerově dne 30. 4. 2021

Tereza Průšová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala panu doc. Mgr. Janu Stejskalovi, M.A., Ph.D. za cenné rady, připomínky i podněty k dalšímu zamyšlení. Také bych ráda poděkovala své rodině a příteli za podporu a trpělivost.

Obsah

Úvod	1
1. Antropozoologie: definice, stručná historie a současný stav bádání	4
2. Analýza literatury	9
2.1. Zahraniční literatura	9
2.2. Česká literatura	16
3. Analýza pramenů	19
3.1. Starověká přírodovědná díla	19
3.2. Středověká přírodovědná díla	21
3.3. Normativní prameny	24
3.1. Teologická díla	26
3.2. Česká středověká díla	27
3.3. Nepsané prameny: hmotné a obrazové	29
4. Mazlíček: minulost kontra současnost, reflexe pojmu	34
4.1. Domácí, hospodářské, zájmové zvíře	34
4.2. Co je mazlíček?	38
4.3. Citově zabarvený a neodborný pojem?	45
5. Zvíře ve středověku	47
5.1. Nadřazenost člověka: zvíře a duše.....	47
5.2. Zvíře skutečné a symbolické	56
5.3. Mazlíček ve středověku?	61
6. Kočka ve středověku	68
6.1. Fylogeneze, domestikace.....	68
6.2. Kočka ve starověku: kontextový exkurz	73
6.3. Kočka ve středověku: reflexe	79
6.4. Kočka jako mazlíček, nebo tolerované užitkové zvíře?	89
Závěr	97

Seznam pramenů, literatury, článků, internetových a jiných zdrojů.....	100
Resumé.....	120
Resume.....	120
Anotace	121
Seznam použitých symbolů a zkratek.....	122
Seznam příloh	123
1. Maltézský pes	I
2. Činnosti koček.....	II
1. Il Sodoma	III

Úvod

Zvířata vždy byla a budou nedílnou součástí lidského života. Některá sice mohou být do určité míry ignorována, jiná však jsou pro lidskou společnost neocenitelná. To, jak člověk v dějinách na zvířata pohlížel, sdílel životní prostor a zacházel s nimi, bylo založeno na způsobu vnímání sebe sama a na vlastním postavení v jakési domnělé hierarchii veškerého bytí. Dnes se moderní enviromentální hnutí snaží o opětovné nastolení rovnováhy, tzv. návrat k přírodě, přičemž se v některých prvcích shoduje s nejranějšími lidskými společenstvy. V obou příkladech je zvíře vnímáno jako nezbytné pro přežití.

Mohlo by se tak zdát, že jakýsi koloběh lidsko-zvířecích vztahů se blíží svému konci a lidstvo se znovu snaží dojít k harmonii a respektu přírody. Při hledání svého lidství však zákonitě dochází k vymezování se vůči okolí, čímž vznikají nejrůznější situace, mění se vztahy a symboly nabývají nových významů. V průběhu dějin tak byla některá zvířata vnímána vesměs pozitivně, jiná negativně či ambivalentně. V závislosti na nejrůznějších faktorech byl pohled na zvířata podrobován neustálé reflexi, přehodnocování a konstantní změně. V důsledku tak zvířata byla uctívána jako božstva, nebo jim byly přisuzovány temné a nebezpečné schopnosti; obdařena duší, nebo označována za bezmyslenkovité stroje; s úctou zabíjena pro obživu, nebo masakrována pro zábavu. V současné době jsou některé druhy zvířat chovány v zabezpečeném příbytku a lidé s nimi zacházejí jako se sobě rovnými, avšak jiné jsou vykořisťovány a drženy v nevyhovujících podmínkách. V předkládané práci se zaměříme na prve zmíněnou skupinu tvorů, kterou označujeme jako tzv. mazlíčky.

Nejprve si představme jednotlivé kapitoly. V první kapitole s názvem *Antropozoologie: definice, stručná historie a současný stav bádání* se zaměříme, jak už název napovídá, na relativně nový interdisciplinární obor – antropozoologii (resp. human-animal studies). Podíváme se na jeho vznik, historii a přední osobnosti a jejich práce. Následně nastíníme, jak jsou zvířata vnímána dnešními právními systémy a jaké případné změny jsou podnikány k většímu respektu přírody a sblížení lidí a zvířat.

V následujících dvou kapitolách se zaměříme na stěžejní literární a pramenné zdroje využitě pro výzkum zvoleného tématu. Krátce si představíme autora a charakterizujeme jeho dílo. Sekundární literatura byla rozdělena tak, aby demonstrovala zainteresovanost zahraničních autorů a zároveň také poskytla prostor pro představení českých odborníků. Psané prameny jsme rozčlenili do podkapitol, kdy každá z nich podává více či méně odlišný pohled na svět zvířat ve zvoleném dějinném období.

Čtvrtá kapitola nazvaná *Mazlíček: minulost kontra současnost, reflexe pojmu* pojednává o společenském fenoménu – chovu zájmových zvířat, tzv. mazlíčků, který je pro předkládanou práci esenciální. Do jisté míry neodborný pojem *mazlíček* postavíme do kontrastu s jinými skupinami domestikovaných zvířat. Definujeme a osvětlíme důvody jeho vzniku a praktikování. Rovněž se zamyslíme nad jeho vhodností coby citově zabarveného výrazu.

V kapitole *Zvíře ve středověku* budou středem pozornosti lidsko-zvířecí vztahy tohoto období. Z pohledu tehdejší teologie vysvětlíme, co bylo příčinou nadřazenosti člověka nad zvířetem. Dále pohovoříme o primárních zdrojích středověkého vědění na téma zvířat, také o strategiích a funkcích alegorických děl. Závěrem se zaměříme na identifikaci mazlíčka v pramenech, jeho status a reflexi ve společnosti.

V šesté, poslední kapitole se zaměříme na jediné zvíře – kočku domácí. Nejprve stanovíme její fylogenezi a pojednáme o procesu domestikace. Následně budeme zkoumat, jak bylo na kočku v dějinách pohlíženo (až do konce středověku s malými přesahy do raného novověku). V závěru pak stanovíme, zda kočka skutečně mohla ve středověku plnit funkci mazlíčka, či byla pouze tolerovaným myšilovem.

Výzkumné otázky, na které v práci budeme hledat odpověď, zní: Jak bylo na zvířata v dějinách pohlíženo? Jak definujeme pojem mazlíček a která zvířata lze do této kategorie zařadit? Byli mazlíčci v dějinách ukazateli statusu nebo genderu? Byla kočka ve středověku skutečně mazlíčkem, nebo pouze nástrojem pro boj s myši? Pokud skutečně ano – jednalo se o celospolečenský jev, nebo byl podmíněn společenským statutem? Pokud ne – co je příčinou takového závěru (např. definice, úplná absence jevu, postoj společnosti)? Kdy se tedy kočka stává mazlíčkem?

Rod *felis* (kočka) jsme vybrali z důvodu její mysterióznosti a též, dle našeho názoru, nedostatečné pozornosti ze strany odborných prací. Kočka je stereotypně odsouvána do pozadí, typicky na druhé místo za psa. Předkládaná práce si tak klade za cíl představit středověký pohled právě na tohoto nezkrotného tvora. S pomocí pramenů (hmotných, písemných a obrazových) objasníme dobový pohled na ni a zjistíme, zda mohla zastávat a zda skutečně zastávala roli mazlíčka.

Přestože práce vznikla na Katedře historie na Univerzitě Palackého v Olomouci, jedná se do určité míry o téma interdisciplinární. Kombinuje nejen pohled historika (spolu s blízkou archeologií), ale zároveň využívá poznatků z různých vědních disciplín, zejména

z okruhu přírodních věd (zoologie – etologie, taxonomie). Ve všech kapitolách na danou problematiku převažuje pohled historika nad jinými vědními přístupy. Přesto doufáme, že práce bude případně srozumitelná i pro odborníky z ostatních oborů.

Diplomová práce za svůj primární cíl považuje osvětu a inspiraci. Primárně se snaží upozornit na opomíjené dějiny zvířat a motivovat k dalším podobným pracem. Protože se jedná o netradiční a málo prozkoumané téma, byla velká péče věnována představení použitých pramenů a literatury, vysvětlení odborných (i neoborných) pojmů a kontextu dobových jevů. Věříme, že dalším, podobně zainteresovaným historikům a archeologům toto usnadní práci a zároveň poskytne oporu při vlastním výzkumu.

1. Antropozoologie: definice, stručná historie a současný stav bádání

Předkládaná práce má za cíl zabývat se tématem spadajícím do interdisciplinárního okruhu, který je obecně nazýván jako *animal studies*, *human-animal studies* nebo také *anthrozoology*, v českém jazyce existuje občas používaný výraz *antropozoologie*. Podobně jako i pro jiné relativně nové společenské obory není prozatím v české terminologii ustálené označení, proto je nutné se spokojit s anglickými termíny, které jsou v zahraniční odborné společnosti používány už více než padesát let. Tato stále ještě nová disciplína zkoumá vztahy mezi lidskou společností a ostatními zvířaty, nazírá na ně tedy ze společenskovední perspektivy. Nejedná se proto o studium zvířat jako takových z pohledu jednotlivých disciplín zoologie (například etologie, morfologie či taxonomie), nicméně poznatky z nich využívá. Mezi hlavní zájmy oboru patří výzkum mezidruhových interakcí napříč dějinami a kulturami, vnímání zvířat a jejich postavení ve společnosti, vlivu zvířat na lidské chování a zabývá se i etickými otázkami. Úzce spjatými jsou pak *critical animal studies*, které upozorňují na systematické zneužívání zvířat ve velkochovech.¹

Vůbec prvním vzdělavcem, který se pozastavil nad blahobytem a zacházením se zvířaty, byl britský osvícenský filozof, zakladatel utilitarismu, reformátor a kritik Jeremy Bentham (1748-1832). Přestože souhlasí se zabíjením zvířat, neboť jejich smrt je lidskou rukou rychlejší a užitečnější než ta, která by nastala v přírodě, polemizuje nad důvodem ospravedlnování jejich trápení. V poznámce si všimá analogického vnímání zvířete a otroka. Zamýšlí se tedy nad otázkou, kde se nachází hranice mezi nadřazeností a podřízeností? Je to snad schopnost racionálně uvažovat či ovládat jazyk? Bentham dochází k závěru, že tradiční vztah lidí ke zvířatům je výsledkem sdíleného strachu. Společnost by si tak měla klást jedinou otázku – jsou zvířata schopna trpět?²

Počátky *animal studies* musíme hledat v polovině 60. let 20. století, kdy se ve společnosti objevuje hnutí za práva zvířat vyvolané díly Ruth Harrison a Brigid Brophy.³ V 70. letech se pak hlavním pilířem nového směru stalo dílo australského moralisty Petera

¹ Institute for Critical Animal Studies (ICAS). In: <https://www.criticalanimalstudies.org/about/> [cit. 6. 2. 2021].

² BENTHAM, Jeremy: *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. London: Thomas Payne, 1780, s. 350-351. In: <http://www.koeblergerhard.de/Fontes/BenthamJeremyMoralsandLegislation1789.pdf> [cit. 5. 4. 2021].

³ HARRISON, Ruth: *Animal Machines: The New Factory Farming Industry*. London: Vincent Stuart Publishers, 1964; BROPHY, Brigid: *The Rights of Animals*. In: The Sunday Times. October, 1965.

Singera *Osvobození zvířat*,⁴ ve kterém odmítá pro vymezení vztahu mezi lidmi a zvířaty teoretické vymezení práva. Po vzoru Jeremy Benthama argumentuje tím, že zvířata jsou stejně jako lidé schopna cítit bolest, proto by na danou skutečnost mělo být v zákonu pamatováno. Singerovo eticko-utilitaristické dílo popularizovalo termín *speciesismus*.⁵

Podobně významnou osobností v oboru animal studies, tentokrát koncem 90. let, je francouzský filozof Jacques Derrida, který mimo jiné rozvinul teorii dekonstrukce, jeden z analytických směrů v ontologii. Na konferenci *Colloques de Cerisy* konané v Château de Cerisy-la-Salle roku 1997, Derrida na téma rozdíly mezi zvířaty a lidmi, etika zabíjení a autobiografie zvířete přednášel celých deset hodin. Na základě projevu následně vznikla publikace *The Animal Therefore I Am* (v originále *L'Animal que donc je suis*), považovaná za jeden ze základních textů human-animal studies, kritiky literatury a kritické teorie.⁶

Díky kombinaci pokroku v přírodních vědách, které vedly dokonalejšímu chápání zvířecí přirozenosti, vlivu aktivismu a publikací autorit na toto téma,⁷ vyvolaly nové myšlenky obrovské vlny ve společnosti. Podnítily zájem o historii a výzkum lidsko-zvířecích vztahů jako takových, které zkoumají široký záběr otázek nejen etické, ale i politické, psychologické, filozofické, lingvistické, sociologické a epistemologické povahy. To má za následek revizi tradičních postojů, které vedou k lepšímu pochopení, respektu a zkvalitnění života všech druhů zvířat. Spolu s rozvojem lidské činnosti úměrně vyvstávají požadavky na ochranu životního prostředí, což se odráží zvláště v přijímání zákonů na ochranu zvířat do právních řádů některých zemí. V závislosti na kultuře, hodnotách, vyznání a tradicích daného státu probíhá implementace ve větší či menší míře (popř. vůbec).⁸

⁴ SINGER, Peter: *Animal Liberation: A New Ethics for Our Treatment of Animals*. New York: HarperCollins, 1975.

⁵ V češtině též používán termín *druhismus*. Definován je jako druhová nadřazenost jednoho živočišného druhu nad druhým, což v určitých případech legitimizuje vykořisťování podřazeného druhu. Výraz poprvé použil britský psycholog Richard D. Ryder ve dvou letácích, které v roce 1970 rozšířil na oxfordské univerzitě. Následovaly rychlé reakce a zformování Oxfordské skupiny, která už o rok později publikovala eseje volající po právech zvířat. GODLOVITCH, Rosalind – GODLOVITCH, Stanley – HARRIS, John: *Animals, Men and Morals: An Inquiry into the Maltreatment of Nonhumans*. London: Victor Gollancz, 1971.

⁶ DERRIDA, Jacques: *The Animal That Therefore I Am*. Translated by WILLS, David. New York: Fordham University Press, 2008.

⁷ Z výrazných jmen uvedme: Gary L. Francione (*Rain Without Thunder: The Ideology of the Animal Rights Movement; Introduction to animal rights: your child or the dog?*), Clinton R. Dawkins (*Slepý hodinář: Zázrak života očima evoluční biologie; Boží blud*), David Nibert (*Section on Animals and Society*), Carl Cohen (*The Animal Rights Debate*), Leonard Peikoff (*Objectivism: The Philosophy of Ayn Rand*), Roger Scruton (*Animal Rights*).

⁸ TOMASELLI, Paige M.: *Detailed Discussion of International Comparative Animal Cruelty Laws*. Michigan: Michigan State University, College of Law, 2003. In: <https://www.animallaw.info/article/detailed-discussion-international-comparative-animal-cruelty-laws#id-15> [cit. 19. 3. 2021].

Avšak velká část společnosti i přesto považuje zmíněné tendence za výstřední až extremistické. Argumentují, že ochrana a péče o důstojné životní podmínky je pouze zbytečné plýtvání prostředky, které by spíše byly k užitku vlastnímu druhu homo sapiens než podřadným tvorům. Nezapomínejme však, že zvýšená péče o zvířata a prostředí, ve kterém žijí, má obrovský vliv i na nás samotné. Zákony na ochranu zvířat jsou celosvětově relativně novými právními předpisy, proto jsou často součástí zákonů na ochranu životního prostředí kvůli tomu, že tento obor má delší historii a pevnějšímu ukotvení v zákoníku. V případě osamostatnění by čelily legálním a strategickým výzvám, jak ukazuje publikace nejen pro americké prostředí, *What Can Animal Law Learn from Environmental Law?*.⁹

Česká republika je dnes jednou z mála zemí, kde právní řád uznává širokou škálu zákonů týkajících se práv zvířat. Jako vůbec první byl ve správním řádu schválen zákon č. 246/1992 Sb. na ochranu zvířat proti týrání. V roce 1992 bylo shledáno, že „zvířata jsou stejně jako člověk živými tvory, schopnými na různém stupni pociťovat bolest a utrpení, a zasluhují si proto pozornost, péči a ochranu ze strany člověka.“¹⁰ Zákon v původním znění zakazoval týrání zvířat, nařizoval ochranu hospodářských a pokusných zvířat, reguloval usmrcování, určoval, jaké zacházení je za týrání považováno a stanovoval orgány pro kontrolu dodržování nařízení. Do současnosti prošel zákon mnohými změnami, aby korespondoval s vyvíjející se situací.¹¹

Protože touha a potřeba cokoliv vlastnit je lidské povaze přirozená, byla zvířata ve všech evropských právních řádech předmětem vlastnictví. Jedná se o absolutní právo, které má původ v římském právu, je chráněné mezinárodními smlouvami a Listinou základních práv a svobod. S předmětem vlastnictví, věcí, se pojí práva na jeho držení, užívání a nakládání. Prvním pokusem o veřejnoprávní úpravu představuje *Protokol o ochraně a dobrých životních podmínkách (Protocol on protection and welfare of animals)* z roku 1997 (v platnosti od roku 1999) přijatý Evropskou unií v souvislosti s Amsterodamskou smlouvou, který měl za následek změny v soukromoprávní oblasti mnohých států. Signatářské země se zavázaly k respektu, ochraně a zlepšení životních podmínek zvířat

⁹ ABATE, Randall S.: *What Can Animal Law Learn from Environmental Law?* Washington: Environmental Law Institute, 2015.

¹⁰ Zákon č. 246/1992 Sb. Zákon České národní rady na ochranu zvířat proti týrání. In: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-246> [cit. 20. 2. 2021].

¹¹ Například v souvislosti s mediálně sledovanými případy špatného zacházení s cirkusovými zvířaty či vykořisťování zvířat v tzv. množárnách. Jelikož byl zákon několikrát novelizován, je nyní označován jako Zákon č. 501/2020 Sb. Zákon č. 501/2020 Sb. Zákon, kterým se mění zákon č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 634/2004 Sb., o správních poplatcích, ve znění pozdějších předpisů. In: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2020-501> [cit. 27. 2. 2021]; PRCHALOVÁ, Jana: *Právní ochrana zvířat*. Praha: Linde, 2009.

jako sebeuvědomělých bytostí schopných prožívání a konání.¹² V České republice byla zvířata považována v právním prostředí až do roku 2012 za věci. Teprve rekonstrukce soukromého práva, přijetím zákona č. 89/2012 Sb., začala jurisdikce zvířata chápat jako živé tvory schopné vnímat okolí. V občanském zákoníku došlo k dereifikaci (tzn. odvěcnění) zvířete, které sice nadále zůstává předmětem vlastnictví, ale nově je řazeno do samostatné kategorie se specifickým právním režimem.¹³

V současnosti formálně uznávají zvířata jako sebeuvědomělá (anglicky self-awareness), tedy schopná vnímat okolí i své vlastní já, státy Evropské unie, Austrálie, Chile, Nový Zéland, Švýcarsko a Velká Británie.¹⁴ Do budoucna je navrhována realizace nezávazného dokumentu, mezivládní dohody *Universal Declaration on Animal Welfare* (UDAW), kterou by měla podpořit Organizace spojených národů, podobně jako Všeobecnou deklaraci lidských práv. UDAW je soubor principů, které mají za cíl akceptovat zvířata jako sebeuvědomělá. Tím chce předcházet týrání, zajistit vhodné životní podmínky zvířatům, od čehož si slibuje redukci přenosných nemocí, hladomorů a obecně udržitelnější životní prostředí.¹⁵

Obor antropozoologie se ve 21. století těší velkém rozkvětu. V roce 2002 totiž uznala *American Sociological Association* (ASA) studium antropozoologie zavedením sekce *Animals and Society*, jímž podporuje rozvoj teorií, výzkumů a šíření informací o komplexních lidsko-zvířecích vztazích a doufá ve zlepšení životních podmínek obou skupin.¹⁶ V Evropě se v Německu, Nizozemí, Finsku, Itálii, Francii, Polsku, Slovinsku, Švédsku, Velké Británii a dalších zemích otevírají vysokoškolské studijní programy zaměřené na human-animal studies.¹⁷

¹² Blahobyt zvířat je v současnosti zajišťován pěti základními právy (resp. svobodami) na: potravu, komfort, důstojné zacházení, prostor a klid, které zajišťují tělesnou a duševní pohodu zvířete. *Document 12006E/PRO/33. Treaty establishing the European Community (consolidated version) - D. Protocols annexed to the Treaty establishing the European Community - Protocol (No 33) on protection and welfare of animals (1997)*. In: EUR-Lex. Access to European Union Law. In: https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/tec_2006/pro_33/oj [cit. 27. 3. 2021]; FALAISE, Muriel: *Legal standards and animal welfare in European countries*. In: *Animal Welfare: From Science to Law*. Editovali HILD, Sophie – SCHWEITZER Louis. Paris, 2019. La Fondation Droit Animal. Éthique et Sciences, s. 71. In: <https://www.fondation-droit-animal.org/documents/AnimalWelfare2019.v1.pdf> [cit. 1. 4. 2021].

¹³ EYEROVÁ, Kateřina: *Zvíře jako předmět vlastnického práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2019. Diplomová práce, s. 13, 17-19. In: https://is.muni.cz/th/x3gcv/DP_Zvire_jako_predmet_vlastnickeho_prava.pdf [cit. 2. 4. 2021].

¹⁴ BLATTNER, Charlotte E.: *The Recognition of Animal Sentience by the Law*. In: *Journal of Animal Ethics*, 9, 2019, č. 2, s. 121-136. University of Illinois Press. In: <https://www.jstor.org/stable/10.5406/janimalethics.9.2.0121> [cit. 2. 4. 2021].

¹⁵ *Universal Declaration on Animal Welfare*. In: https://www.worldanimalprotection.ca/sites/default/files/media/ca_-_en_files/case_for_a_udaw_tcm22-8305.pdf [cit. 3. 2. 2021].

¹⁶ *American Sociological Organisation. Animals and Society*. In: <https://www.asanet.org/communities/sections/sites/animals-and-society> [cit. 3. 2. 2021].

¹⁷ Jednotlivé univerzity je možné nalézt na internetové stránce *Animals & Society Institute. Human-Animal*

V České republice se antropozoologií v současné době odborně zabývá doktorka Tereza Vandrovcová z katedry psychologie na University of New York v Praze. Na téma animal studies přednáší i na katedře sociologie Univerzity Karlovy v Praze a na katedře enviromentálních studií Masarykovy Univerzity v Brně. Mezi nejvýznamnější práce patří *Zvíře jako pokusný objekt: sociologická reflexe* a *Zvířata jako laboratorní objekty: Analýza mocenského diskurzu*. Vandrovcová se také aktivně zapojuje do činnosti organizací na ochranu zájmů nejen zvířat jako jsou například: *Soucitně*, *Otevři oči*, *Česká veganská společnost*. V roce 2016 založila internetovou stránku na podporu, zviditelnění a rozvoj animal studies, kde zveřejňuje různé články, knihy, odkazy na internetové stránky a pozvánky na chystané konference z daného oboru.¹⁸

Studies Programs–European Colleges. Animals & Society Institute. In: <https://www.animalsandsociety.org/human-animal-studies/human-animal-studies-programs-european-colleges/> [cit. 3. 4. 2021].

¹⁸ Tereza Vandrovcová, *PhD*. In: <http://vandrovцова.cz/> [cit. 1. 3. 2021]; Vandrovcová, Tereza: *Animal Studies*. In: <http://humanimal.cz/> [cit. 1. 3. 2021].

2. Analýza literatury

Po počátečních hybných silách volajících po právech zvířat, zakládání organizací a implementování zákonů na jejich ochranu, začal stoupat zájem o historii zvířat.¹⁹ Bylo nutné společnosti připomenout, že i zvířata mají vlastní dějiny, které jsou úzce spojeny s těmi lidskými a v žádném případě na ně nelze zapomínat, ani je přehlížet. Pomohou nám totiž v pochopení nejen dobové mentality a kultury, ale přispějí také k dnešním společensko-etickým otázkám a snad i k poznání sebe sama. Představme si nyní některá z důležitých děl zahraniční a české literatury na téma zvířat v historii.

2.1. Zahraniční literatura

Protože se předkládaná práce bude věnovat především problematice středověku, největší pozornost bude kladena právě na publikace z daného období. Mezi první vlaštovky patří kniha Joyce Salisbury s názvem *The Beast Within: Animals in the Middle Ages* z roku 1994. Autorka v knize prozkoumává různé role, které zvířata zastávala: majetek, potravu, objekty touhy či symboly, v kontextu komplexních vztahů tehdejšího světa. Využívá přitom široký záběr pramenů: soudní, církevní, ekonomické, literární a umělecké povahy. Podstatou práce, zabývající se soužitím člověka a zvířete mezi 4. až 14. stoletím, je argument, kdy vnímání vymezení mezi těmito dvěma skupinami právě v této době prochází značnou změnou, neboť ona hranice se stává nejednoznačnou a je možné jí relativně lehce procházet.²⁰

Zajímavými pracemi k úvodu do daného tématu jsou také publikace Karla Steela s podobnými názvy: *How to Make a Human: Animals and Violence in the Middle Ages* a *How Not to Make a Human: Pets, Feral Children, Worms, Sky Burial, Oysters*.²¹ Dřívější z nich pomocí dobových pramenů popisuje, jak se ve středověku utvořila koncepce lidství. Odůvodnění pro podmanění si přírody bylo nalezeno v nejvýznamnějším díle té doby, Písmu svatém. Jelikož jsou právě pouze lidé schopni logicky uvažovat, mají vlastní jazyk, kulturu a co víc, nesmrtelnou duši a vzkřísitelné tělo, jsou zákonitě zvířatům a rostlinám

¹⁹ Vůbec první zemí, kde vznikla organizace na ochranu zvířat je Velká Británie, a to v roce 1824 Society for the Prevention of Cruelty to Animals (SPCA). Od roku 1837, kdy přešla za vlády královny Viktorie pod její patronát, se zájem o zdraví a prospěch zvířat stal zábavnou a módní kratochvílí.

²⁰ SALISBURY, Joyce E.: *The Beast Within: Animals in the Middle Ages*. London: Routledge, 1994, s. 1-11, 167-178.

²¹ STEEL, Karl: *How to Make a Human: Animals and Violence in the Middle Ages*. Columbus: The Ohio State University Press, 2011; STEEL, Karl: *Columbus: How Not to Make a Human: Pets, Feral Children, Worms, Sky Burial, Oysters*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2019.

nadřazení.²² Díky tomu lidé přesvědčili sami sebe, že příroda degraduje, není-li jimi opečovávána. Dlouhá historie nadvlády je pak příčinou lpění na tradičním rozdělení rolí, neboť společnost se nemůže jednoduše vzdát vydobytých privilegií a přehodnotit postoj k ostatním tvorům, aniž by nezpochybnila své lidství. Steel se v knize snaží čtenáře přesvědčit, že ostatní tvorové nejsou pro daný pojem hrozbou a není nutné ho před nimi neustále bránit. Druhá kniha pak částečně navazuje a rozšiřuje teze první publikace, zaměřuje se však především na situace, kdy jsou světy lidí a *nelidí* sdíleny. Práce zahrnuje široký záběr z různých témat od chovu mazlíčků, přes příběhy izolovaných a divokých dětí, po ekologické důsledky pohřebních praktik. Autor pomocí těchto exkurzí nahlíží na koncept lidství a snaží se ho v základech zpochybnit.

Značné pozornosti se také dostalo výzkumu zvířecí symboliky, a to především ve středověkých bestiářích. Jednou z prvních průkopnic nového směru zkoumání je Debra Hassig a její publikace *Medieval Bestiaries: Text, Image, Ideology*.²³ V textu je studováno 28 anglických rukopisů z 12.-14. století a zřetel je kladen na recepci bestiáře rozličnými čtenáři. Autorka podrobuje výzkumu otázku, zda skutečně byly bestiáře jen sbírkou daných textů a vyobrazení určených pro církevní okruhy. Obsáhlá analýza ilustrací, textu a symboliky v kontextu středověké mentality, dokazuje, že bestiáře byly plné skrytých významů a mravních ponaučení, které odkrývají dobový pohled na svět. Dnes je možné tato díla využít nejen pro studium antropozoologie.

Jedním z nejvýznamnějších současných odborníků na středověkou západní symboliku je francouzský profesor Michel Pastoureau. Již více než dvacet let je externím vedoucím výzkumu na École des Hautes Études en sciences sociales, jehož předmětem zájmu je studium dějin symbolů napříč evropskými společnostmi. V raných letech své kariéry se věnoval práci s erby, pečetěmi a emblémy, přispěl k povznesení heraldiky na plnohodnotnou disciplínu. Poté se zajímal o historii umění, zvláště dějiny barev, což bylo v 80. letech zcela nové téma. Ke svému prvotnímu výzkumu symboliky se však stále vracel, což vedlo ke vzniku studie z oblasti animal studies, která v českém překladu nese název *Medvěd: Dějiny padlého krále* (v originále *L'ours: histoire d'un roi déchu*).²⁴ V ní Pastoureau líčí, jak se z uctívaného a obávaného zvířete stává ve středověku potupený a zkrocený (ne)tvor. Dochází k závěru, že na vině je růst populace a prosazování nového

²² Jak například dokazují názory Aristotela, sv. Augustina či Tomáše Akvinského ve vnímání duše. O starověkých a středověkých myslitelích více v podkapitole 5.1. *Nadřazenost člověka: zvíře a duše*. Pro úplnost musíme zmínit také názor René Descartesa, který zvířata vnímá jako naprogramované stroje.

²³ HASSIG, Debra: *Medieval Bestiaries: Text, Image, Ideology*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.

²⁴ PASTOUREAU, Michel: *Medvěd: Dějiny padlého krále*. Praha: Argo, 2011.

kultu. Rozšiřování sídlišť a kácení lesů vedlo ke stále menší oblíbenosti medvědů. Ti byli nuceni hledat si útočiště jinde, což se neobešlo bez občasných setkání a konfliktů s lidmi. Druhou významnou roli sehrála církev, neboť se nutně potřebovala zbavit pohanských kultů, kde byl medvěd důležitým symbolem. Nejeфекtivnějším způsobem, jak svého cíle mohla dosáhnout, byla dehonestace celého kultu medvěda a jejich vybíjení, zákazy pohanských festivit spjatých s medvědy a jejich nahrazování svátky křesťanskými. V nejnovější česky vydané Pastoureaově knize *Dějiny symbolů v kultuře středověkého Západu* se ke zvířecí symbolice opět vrací.²⁵ Poznamenejme, že Pastoureau se i v knize *Les Animaux Célèbres* a v krátkém příspěvku v katalogu k výstavě *Umenie a príroda stredovekej Európy* v Bratislavě, *Medievista zoči-voči zvieratú*, zabýval zoohistorií a zvířecí symbolikou.²⁶

Za zmínku jistě stojí i další francouzský medievalista Jean Claud-Schmitt, student Jacques Le Goffa, a stejně jako Michel Pastoureau také působí na École des Hautes Études en sciences sociales. Předmětem jeho zájmu jsou střety psané a orální kultury (psané církevní dějiny, zvláště pak hereze a okultismus versus lidové pověry a představy), při jejichž výzkumu využívá poznatků antropologie a historie umění. Nejvýznamnější prací pro středověkou problematiku zvířat představuje jeho *Svatý chrt: Guinefort, léčitel dětí ze 13. století*.²⁷ Autor analyzuje zápisky francouzského dominikánského kněze a později inkvizitora Štěpána z Bourbonu, který v 60. letech 13. století pověst o psu-zachránci zaznamenal. Legenda vypráví o chrtovi, který ubránil dítě svého pána před obrovským hadem. Při samotné akci však převrhl kolébku, ve které dítě spalo, a mrtvolu hada odhodil do kouta. Následně se do místnosti vrátili rodiče a když uviděli napáchanou spoušť, psovu tlamu od krve a dítě nikde, domnívali se, že je snad sežral. Pán v návalu žalu a zuřivosti psa zabil, ale záhy zjistil, že neprávem – pes nemluvně celou dobu pouze chránil. Zahanbeni pohřbili psa před branou sídla, navršili mohyly a okolo ní zasadili stromy. Jak Štěpán dále poznamenává, hrad byl sice svatou silou rozprášen, ale místní na chrtovy činy nezapomněli a nadále ho uctívali jako místního světce.²⁸ Schmitt pokračuje popisem

²⁵ PASTOUREAU, Michel: *Dějiny symbolů v kultuře středověkého Západu*. Praha: Argo, 2018.

²⁶ PASTOUREAU, Michel: *Les Animaux Célèbres*. Paris: Arléa, 2008; ZINK, Michel – PASTOUREAU, Michel – DE CHANCEL-BARDELOT, Béatrice – DESCATOIRE, Christine – BURAN, Dušan – HASALOVÁ, Eva: *Umenie a príroda stredovekej Európy*. Bratislava: Slovenská národná galéria, 2013, s. 23-31.

²⁷ SCHMITT, Jean-Claude: *Svatý chrt: Guinefort, léčitel dětí ze 13. století*. Praha: Academia, 2007.

²⁸ DE BOURBON, Étienne: *Anecdotes historiques, légendes et apologues tirés du Recueil Inédit d'Étienne de Bourbon, dominicain du XIIIe siècle*. Editoval LECOY DE LA MARCHE, Albert. Paris: Henri Loones, 1877. Société de l'histoire de France, s. 314-329. In: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k206395z.tex?image> [cit. 23. 3. 2021].

rozšíření kultu světců spojovaných se psy i samotných psů, zabývá se pověrami a rituály za uzdravení dětí, které ve společnosti rezonovaly až do 30. let 20. století.

Po velmi dlouhou dobu však neexistovala práce, která by poskytovala široký přehled na téma chovu mazlíčků ve středověku. O první, relativně krátkou zmínku se zasloužila Eileen Power v díle *Medieval English Nunneries*, jenž se zabývá každodenním životem řeholnic. V příloze nalezneme výběr pramenů vztahujících se ke zvířecím společníkům zmíněným v církevních textech, jehož potenciál ale byl po téměř celé století nevyužit.²⁹

S mnohaletým odstupem se na scéně objevuje jeden z prvních průkopníků úzce spjatého oboru, který se zabývá vztahy mezi lidmi a jejich nejbližšími zvířecími společníky – mazlíčky. Doktor James A. Serpell z Pennsylvánské univerzity se ve svém díle *In the Company of Animals: A Study of Human-Animal Relationships* zamýšlí nad existencí mazlíčků. Jakému účelu slouží? Nepodrýváme snad tradičně dané rozdíly tím, že některá zvířata povyšujeme nad jiná? Dle Serpella totiž dochází k vnitřnímu morálnímu konfliktu, jelikož chování lidí ke zvířatům jako celku častokrát nekoresponduje s jejich chováním k mazlíčkům. Autor se pomocí výzkumu historie soužití se zvířaty napříč kulturami a fenoménu chovu mazlíčků, snaží odhalit podstatu dvojitých standardů a výmluv, které lidstvo od počátku své existence využívá na svou obhajobu při podmaňování si přírody.³⁰ Mezi jeho další práce patří *The Domestic Dog: Its Evolution, Behavior and Interactions with People*, nepochybně stále aktuální úvodní příručka k vztahům pes-člověk; editace sborníku *Animals and Human Society: Changing Perspectives*; článek ve spolupráci s Elizabeth S. Paul *Pets in the family: An evolutionary perspective* a spousta jiných.³¹ Dnes patří mezi jednu z nejuznávanějších autorit daného oboru a je také ředitelem společnosti CIAS (*Center for the Interaction of Animals and Society*), která vydává odborný časopis *Anthrozoös*, a zakladatelem ISAZ (*The International Society for Anthrozoology*).

V roce 2008 jsme se dočkali významné práce k dějinám mazlíčků, a to v disertační práci britské akademičky Kathleen Walker-Meikle s názvem *Late Medieval Pet Keeping:*

²⁹ POWER, Eileen: *Medieval English Nunneries*. Cambridge, 1922, s. 588-595. In: https://www.gutenberg.org/files/39537/39537-h/39537-h.htm#Page_588 [cit. 20. 3. 2021].

³⁰ SERPELL, James A.: *In the Company of Animals: A Study of Human-Animal Relationships*. Oxford: Basil Blackwell, 1986. In: <https://archive.org/details/incompanyofanima00serp> [cit. 5. 3. 2021].

³¹ SERPELL, James A.: *The Domestic Dog: Its Evolution, Behavior and Interactions with People*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995; SERPELL, James A. – PAUL, Elizabeth S.: *Pets in the family: An evolutionary perspective*. In: *The Oxford Handbook of Evolutionary Family Psychology*. Editovali SALMON, Catherine A. – SHACKLEFORD, Todd K. Oxford: Oxford University Press, 2011, s. 297-309. In: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195396690.013.0017> [cit. 23. 3. 2021].

Gender, Status and Emotions.³² Hlavními chovateli mazlíčků ve středověku byly ženy a klerici, avšak na konci období dochází k přijímání praxe i u světských osob díky popularizačním vlivům humanistických učenců, kteří zvířata chovali a zmiňovali je ve svých dílech. Do hloubky také zkoumá tehdejší péči o mazlíčky, možnosti jejich pohybu po obydlí, roli jako ukazatele statusu majitele i postoj, toleranci a kritiku společnosti vůči chovu zvířat zaznamenaných v dobových textech jako jsou elegie, mravní ponaučení apod. Nevyhýbá se ani výzkumu a interpretaci ikonografických materiálů. Celá práce je zakončena rozbořem žalozpěvů vztahujících se k zesnulým psům Isabelly d'Este.

Kathleen Walker-Meikle dnes patří mezi nejpřednější odborníky na chov mazlíčků ve středověku a raném novověku v západní Evropě. Především zkoumá vztahy mezi lidmi a zvířaty z hlediska lékařství a přírodní historie. Mezi lety 2011-2013 vydala sérii vzájemně se doplňujících knih s názvy *Medieval Cats* (2011),³³ *Medieval Pets* (2012),³⁴ *Medieval Dogs* (2013),³⁵ což byly první sociálně-kulturní studie zabývající se právě zvířecími společníky ve vrcholném středověku. Zatímco *Medieval Cats* a *Medieval Dogs* jsou jen doprovodné útlé spisky plné fotografií dobových pramenů a krátkých komentářů, hlavním dílem z této trojice je právě kniha *Medieval Pets*. Celkově se kniha jeví jako úvodní příručka pro danou problematiku a je vhodná pro představení tématu ať už pro historika, či pro širší veřejnost. Autorka se snaží obsáhnout všechny aspekty dobové péče o zvířata, zmiňuje, jak bylo možné zvířata získat, jak se o ně správně starat, jak se zvířetem žít. Pokouší se navázat na svou disertační práci a znovu využívá hmotné a obrazové prameny (náhrobní desky, pečeti, portréty učenců a světců, ilustrace v modlitebních knížkách a knihách hodinek), naráží i na symboliku vyobrazení. Kniha je dobře koncipována, poskytuje velký výběr primární i sekundární literatury. Využívá nejen prameny písemné povahy, jako jsou například inventáře, lékařské a moralizující spisy, bestiáře a kázání, ale také prameny hmotné povahy, tj. archeologické nálezy.

Menší nedostatek práce ale vidíme v nestanovení si historické otázky v úvodu práce. Autorčíným cílem však bylo obecně představit středověké mazlíčky a ukázat, že tento v poslední době se rozvíjející trend zkoumání každodennosti a vztahů je stále plný tajemství. Dokazuje, že zvířata jsou hodna samostatného zkoumání, nesmí na ně být pohlíženo jako na objekty lidských tužeb. V závěru práce sice autorka shrnuje všechny

³² WALKER-MEIKLE, Kathleen: *Late Medieval Pet Keeping: Gender, Status and Emotions*. London: University of London, 2008. Disertační práce. In: <https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/1446154/1/U593483.pdf> [cit. 10. 01. 2021].

³³ WALKER-MEIKLE, Kathleen: *Medieval Cats*. London: The British Library, 2011.

³⁴ WALKER-MEIKLE, Kathleen: *Medieval Pets*. Woodbridge, The Boydell Press, 2014.

³⁵ WALKER-MEIKLE, Kathleen: *Medieval Dogs*. London: The British Library, 2013.

poznatky, ale nenavrhuje případné otázky vhodné pro další bádání. Neuvádí možnosti, jak dané téma následně zkoumat, ani jaké otázky nejsou dosud zodpovězeny.

Následně v letech 2014-2017 vydala sérii článků, ve kterých byla předmětem jejího zájmu toxikologie, zvířecí kousnutí a léčba těchto kousnutí v období středověku.³⁶ Ve svém výzkumu se zajímá mimo již zmíněná témata také o magii, kosmologii, astrologii a emoce (v rámci projektu *Inner Lives Project* na University College London). V neposlední řadě se zabývá paleografií a své poznatky zúročuje nejen v knihách, ale i na internetových stránkách, kam píše příspěvky na různá témata a své články publikuje také na několika odborných blozích: *British Library Manuscripts Blog*, *Recipes Project*, *Inner Lives Project*. V současné době je členkou projektu *Renaissance Skin*, pod jehož záštitou zkoumá zvířecí kůže, peří, rohy a nemoci jako lepru či syfilis a jejich projevy na zvířecí i lidské pokožce.³⁷

Walker-Meikle se k tématu koček opět vrací v její nejnovější práci z roku 2019, která nese název *Cats in Medieval Manuscripts*.³⁸ Svým zpracováním, rozsahem a vzhledem se velmi podobá starší publikaci *Medieval Cats*. Velkou část knihy zaujmají skeny a fotografie středověkých rukopisů z bohatých sbírek Britské knihovny, které jsou doprovázeny krátkým komentářem.

Pokus o shrnutí dějin koček pak představuje v *Revered and Reviled: A Complete History of the Domestic Cat* americká spisovatelka a vášnivá chovatelka koček Laura A. Vocelle.³⁹ Nejprve, po získání magisterského titulu v oboru výchovy a výuky angličtiny a dvou bakalářských titulech z historie a politických věd na George Washington University ve Spojených státech amerických, vydala svou první studii s názvem *7 Women Artists and their Cat Subjects* (2013).⁴⁰ Zde se zabývá vztahy umělkyň v různých historických obdobích a koček, které se objevují na jejich plátnech, přičemž je důraz kladen na pochopení symbolismu.

³⁶ WALKER-MEIKLE, Kathleen: *Animal Venoms in the Middle Ages*. In: *A History of Toxicology in the Middle Ages and Renaissance*. Editoval WEXLER Philip. London: Elsevier, 2017; GREEN, Monica – MÜLLER, Wolfgang P. – WALKER-MEIKLE, Kathleen: *Diagnosis of a 'Plague' Image: A Digital Cautionary Tale*. In: *The Medieval Globe*, 1, 2014, č. 1, s. 309-326. In: <https://scholarworks.wmich.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1019&context=tmg> [cit. 21. 3. 2021]; WALKER-MEIKLE, Kathleen: *Toxicology and Treatment: Medical authorities and snake-bite in the Middle Ages*. In: *Korot: The Israel Journal of the History of Medicine and Science*, 22, 2014, s. 85-104.

³⁷ *Renaissance Skin*. <https://renaissanceskin.ac.uk/> [cit. 2. 2. 2021].

³⁸ WALKER-MEIKLE, Kathleen: *Cats in Medieval Manuscripts*. London: British Library Publishing, 2019.

³⁹ VOCELLE, Laura A.: *Revered and Reviled: A Complete History of the Domestic Cat*. London: Great Cat Publications, 2016. Verze Kindle.

⁴⁰ VOCELLE, Laura A.: *7 Women Artists and their Cat Subjects*. London: Great Cat Publicatins, 2016.

Mimo jiné projekty je Vocelle zakladatelkou blogu a facebookové stránky *The Great Cat*, kam se snaží v pravidelných intervalech přispívat zajímavými články týkajícími se koček, jejich historie, plemen a samozřejmě se zde objevuje i spousta fotografií.⁴¹ Také je členkou *Cat Writers' Association*, což je organizace snažící se ať už zábavnou, či seriózní formou zprostředkovávat společnosti nejrůznější informace o kočkách.⁴² Vocelle věří, že snaha o zkoumání a pochopení historie koček vede k lepšímu poznání našich vlastních dějin a představ.

Kniha *Revered and Reviled* předkládá čtenáři obecné dějiny domestikovaných koček od třetihor, kdy se objevili jejich první předci a končí v současné době (tj. roku 2016). Autorka se snaží využít co největší množství hmotných i písemných pramenů, text doplňuje fotografiemi a skeny, uvádí zajímavosti a kontextové souvislosti. Celá publikace působí upraveným dojmem, kapitoly jsou děleny chronologicky s jednoduchými a výstižnými názvy. Dle Vocelle opsalo vnímání koček v historii pomyslný kruh: od bohyně ve starověku, přes pronásledovaného a nenáviděného přísluhovače ďábla ve středověku, až po opětovné vydobytí ztraceného postavení od raného novověku do dnešních dnů.

Přesto je nutné případné zájemce o četbu knihy upozornit na obrovský nedostatek publikace, jelikož je nedostatečně ocitovaná (sem tam se vyskytující harvardské odkazy), má tragický poznámkový aparát (asi jen dvoustránkový) a netradičně sestavenou bibliografii. Podobně jako Kathleen Walker-Meikle si nestanovuje historickou otázku, ani nenavrhuje případné další směry zkoumání, což je však u obecných dějin pochopitelné. Co ale na rozdíl od Walker-Meikle zanedbává je polemika nad uměleckými díly ať už obrazovými, nebo písemnými. Co tím chtěl autor vyjádřit? Je zde nějaká symbolika? Byla-li taková situace v celé Evropě, jak se případně lišila? Platí tato skutečnost pro všechny vrstvy společnosti? Je vyobrazená kočka mazlíčkem, nebo jen „ochráncem obilí“? Autorka pravděpodobně neměla prostor pro hlubší zamyšlení nad některými otázkami. Přesto alespoň v poznámce pod čarou by bylo vhodné čtenáře navést k textům zabývajícím se danou problematikou. Spíše než odbornou publikaci, tak kniha připomíná populárně naučnou literaturu. Navzdory těmto nedostatkům jí nelze upřít přínos v podobě pokusu o ucelené dějiny i inspirace pro další směry zkoumání díky seznamu pramenů a literatury.

Pro starověké a raně středověké období je významné dílo Donalda W. Engelse *Classical Cats: The Rise and Fall of the Sacred Cat*.⁴³ Práce je nejprve členěna

⁴¹ *The Great Cat*. In: <https://www.thegreatcat.org/> [cit. 10. 3. 2021].

⁴² *Cat Writers' Association*. In: https://catwriters.com/wp_meow/ [cit. 10. 3. 2021].

⁴³ ENGELS, Donald W.: *Classical cats: the rise and fall of the sacred cat*. London: Routledge, 1999.

geograficky do tří kapitol: Egypt, Řecko, Řím. Poslední, čtvrtá kapitola, se zaměřuje na raný středověk (v rozmezí 500-1000) a postavení koček v Evropě a nastiňuje i situaci v lokalitách už dříve zmíněných. Vypráví o úloze kočky jako o ochránci sýpek i lidského zdraví, její roli v náboženských rituálech, symbolech a její význam v každodenním životě. Také zmiňuje názory starověkých autorit na živé tvory a jejich pozdější vliv na křesťanskou nauku.

2.2. Česká literatura

Zatímco v zemích na západě se na téma *animal studies* píšou studie už několik desetiletí, ve střední Evropě a v zemích dále na východ je tento zájem stále v počátcích. O zcela přehlížené téma se však nejedná, neboť v České a Slovenské republice jsou dějinám zvířat příležitostně věnovány práce z pohledu přírodovědných i humanitních oborů už více než patnáct let. O vůbec první sondy do tématu *animal studies* se pokusili: přírodovědec Stanislav Komárek (*Přátelé nejvěrnější: Dlouhá cesta člověka a psa*), esejistka Jiří Olič (*Jak psi rozumějí umění: Josef Váchal a jeho pes Tarzan*) a historičky Milena Lenderová (*Vždy s oddaností tklivou a nezištnou: Psi a lidé v české společnosti v 19. století*) a Marie Šedivá-Koldinská (*Červená chrtice od pana Trčky: Šlechtici a jejich zvířata na prahu novověku*) svými příspěvky v časopisu *Dějiny a současnost* z roku 2005, jehož číslo bylo věnováno psům (popř. vlkům) v různých dobách a společnostech.⁴⁴

Z jiných českých a slovenských odborných časopisů, které se věnovaly zvířatům, je nutné zmínit slovenské *Historické štúdie* a to právě číslo 48 z roku 2014 s titulem *Človek a svet zvierat v stredoveku*.⁴⁵ Výtisk obsahuje deset studií nejen o samotných zvířatech, ale také o praxích s nimi přímo spojených. Z českých autorů sem přispěli Robert Antonín (*Rada zvířat Smila Flašky z Pardubic v kontextu ideálu panovnické moci v českém myšlení druhé poloviny 14. století*) a Hana Šedinová (*Kukačka a kukaččí mládě v antických a středověkých odborných textech*). Nalezneme zde i článek Daniely Dvořákové (*Obchod s koňmi v stredovekom Uhorskom kráľovstve*) věnovaný koním.

Okrajově se zvířatům věnují i archeologická periodika, například *Archeologia Historica*.⁴⁶ Před několika lety zde také vyšel pro tuto práci vynikající článek *Černá kočka*,

⁴⁴ *Lidé a jejich zvířata*. In: *Dějiny a současnost*, 27, 2005, č. 2. Praha; Stanislav Komárek později analyzoval subjektivní vnímání živých tvorů v evropských i mimoevropských kulturních kontextech v knize *Ochlupení bližní*. KOMÁREK, Stanislav: *Ochlupení bližní*. Praha: Academia, 2012.

⁴⁵ *Človek a svet zvierat v stredoveku*. In: *Historické štúdie*, 48, 2014.

⁴⁶ ORNA, Jiří – DUDKOVÁ, Veronika: *Možnosti archeologie pro poznání produkce potravin v pozdně středověké Plzni*. In: *Archaeologia historica*, 43, 2018, č. 2, s. 335-351; ŠIMUNKOVÁ, Katarína – BELJAK

bílý kocour zabývající se reflexí kočky v české společnosti středověku a raného novověku. Pro nastínění tehdejších poměrů využívá hmotné archeologické nálezy, především pak osteologický materiál spolu s písemnými a ikonografickými prameny. Článek představuje přehledný a stručný úvod do tématu, zmiňuje důležité a užitečné prameny k dalšímu bádání a podněcuje k dalšímu výzkumu dosud nezodpovězených otázek, kterých není málo.⁴⁷

Historických monografií v českém jazyce zaměřených na problematiku zvířat v dějinách lidstva je čím dál tím více, zvláště připočteme-li i pohledy přírodovědných, ne jen humanitních oborů.⁴⁸ Z oboru zoologie zmiňme práce Petra Hampla, Emanuela Rádl a Zbyňka Ročka.⁴⁹ Prvním obširnějším pokusem o odborné shrnutí zvířecích práv v dějinách českých zemí představuje kniha Hany Müllerové, Davida Černého a Adama Doležala *Kapitoly o právech zvířat: My a oni z pohledu filosofie, etiky, biologie a práva*.⁵⁰ Černý a Doležal spolu s dalšími odborníky se v krátké práci *Práva zvířat: filozoficko-právní perspektiva* pokouší současnému čtenáři přiblížit reflexi práv zvířat v návaznosti na utilitarismus Petera Singera a teorii práv Toma Regana. V druhé části se věnují historickému vývoji diskurzu práv zvířat, přirozených práv a antropocentricky zaměřenému právnímu systému.⁵¹ Zajímavé informace k dějinám zvířat poskytují například i monografie o lovu a lovectví Michala Císařovského, Jana Čabarta, Davida Tuma či skripta České zemědělské univerzity v Praze.⁵²

Z důležitých slovenských autorů ještě třeba povědět více k již zmíněné Daniele Dvořákové. Její nedávná publikace *Kôň a človek v stredoveku: K spolužitiu človeka a koňa v Uhorskom kráľovstve* pojednává o středověkých aspektech soužití lidí a koní. Zkoumá dobovou péči o ušlechtilá zvířata, jejich chov, krmení, ustájení, případnou starost o zdraví,

PAŽINOVÁ, Noémi: *Konzumácia mäsa na hradoch vo vrcholnom stredoveku: prípadová štúdia z hradu Peťuša*. In: *Archaeologia historica*, 43, 2018, č. 2, s. 369-383; KYSELÝ, René: *Středohradištní zvířecí kosti z výzkumu v Divoké Šárce v roce 1967*. In: *Archeologia historica*, 37, 2012, č. 2, s. 419-421.

⁴⁷ SŮVOVÁ, Zdeňka – WASKOVÁ, Marie: *Černá kočka, bílý kocour: Osteologické nálezy kočky domácí a malý exkurz k reflexi kočky v českých zemích ve středověku a raném novověku z pohledu historika*. In: *Archaeologia historica*, 34, 2009, s. 839-855. In: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/140846/2_ArchaeologiaHistorica_34-2009-1_51.pdf [cit. 6. 3. 2021].

⁴⁸ Z dříve zmíněných zatím jen Pastoureaux *Medvěd: Dějiny padlého krále*, Schmittův *Svatý chrt: Guinefort, léčitel dětí ze 13. století*, popřípadě vybraná hesla v Encyklopedii středověku. LE GOFF, Jacques – SCHMITT, Jean-Claude: *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad, 2014.

⁴⁹ HAMPL, Petr: *O mravencích a lidech: Sociomorfní projekce v dějinách myrmekologie*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2018; ROČEK, Zbyněk: *Kronika zoologického poznávání*. Praha: Academia, 2013; RÁDL, Emanuel: *Dějiny biologických teorií 1. Od renesance na práh 19. století*. Praha: Academia, 2005.

⁵⁰ MÜLLEROVÁ, Hana – ČERNÝ, David – DOLEŽAL, Adam a kol.: *Kapitoly o právech zvířat: My a oni z pohledu filosofie, etiky, biologie a práva*. Praha: Academia, 2016.

⁵¹ ČERNÝ, David – DOLEŽAL, Adam – DOLEŽAL, Tomáš – HRÍBEK, Tomáš: *Práva zvířat: filozoficko-právní perspektiva*. Praha: Academia, 2016.

⁵² CÍSAŘOVSKÝ, Michal: *Pes a lov*. Praha: Universum, 2019; ČABART, Jan: *Vývoj české myslivosti*. Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1958; TUMA, David: *Zlatý věk obor*. Praha: Národní památkový ústav, 2018; HANZAL, Vladimír a kol.: *Myslivost*. Praha: Druckvo, 2016.

zároveň se zmiňuje i o prodeji koní, jejich využití a symbolice v dobové mentalitě každodenního života. Využívá širokou škálu dobových pramenů písemných i ikonografických: soupisů druhů, zbarvení, účtů, lékařských příruček, kronik, nařízení i osobních zápisků.⁵³

Rovněž editovala knihu s názvem *Človek a svet zvierat v stredoveku*, v níž se nachází mnoho zajímavých statí na rozličná témata vztahující se ke zvířatům nejen ve středověkém období. Do sborníku přispěli čeští i slovenští odborníci na historii, historii umění, archeologii, archiváři i jazykovědci, někteří z nich se vydávají i mimo svou specializaci. Zatímco část kapitol se zaměřuje na zvířata jako na symboly, jiné se snaží zhodnotit jejich roli ve společnosti, popřípadě v různých prostředích. Autoři při zkoumání vybrané problematiky využívají rozličných pramenů i metodologických přístupů. Případnému badateli tak kniha předkládá širokou škálu možných pohledů na otázky zoohistorie, čímž mu představuje dosavadní možnosti zkoumání a zároveň ho inspiruje k vlastnímu zamyšlení nad danou problematikou. Právě středověk snad nejvíce ze všech historických období přemýšlel nad úlohou a hodnotou zvířat, neboť se s nimi každodenně střetával a byl na nich do jisté míry závislý. Ať už to bylo v kázáních či kostelní výzdobě, v rytířských románech nebo jiných učených spisech, v reprezentativní výzdobě v podobě erbů a darů. Každodenně to bylo také v prostém životě – jako zdroj potravy a pomocné síly. Tak těsné a téměř neustálé prolínání lidského a zvířecího světa vypovídá mnoho o dobové mentalitě, kultuře, každodenním životě i o představách bytí.⁵⁴

Neměli bychom zapomenout zmínit ani bakalářskou práci Zuzany Vařákové, která nese název *Vlk zatracený, obávaný a zesměšňovaný v české středověké společnosti*.⁵⁵ V ní se snaží představit dobové vnímání, odhalit důvody dehonestace, jejich formování a reflexi zvláště v české společnosti. Zároveň stručně a přehledně shrnuje dosavadní poznatky a prameny k utváření středověkého pohledu na říši zvířat. Stěžejním je pak výzkum hmotných pramenů, tedy heraldických znamení, pečeti a pražských domovních znamení. Vařáková se plánuje věnovat historii zvířat i v budoucnu, např. ve své připravované diplomové práci, kterou bude obhajovat v následujícím roce.

⁵³ DVOŘÁKOVÁ, Daniela: *Koň a člověk v stredoveku: K spoluzitiu človeka a koňa v Uhorskom kráľovstve*. Budmerice: Pavel Dvořák Vydavateľstvo RAK, 2007.

⁵⁴ DVOŘÁKOVÁ, Daniela a kol.: *Človek a svet zvierat v stredoveku*. Bratislava: VEDA 2015, s. 7-8.

⁵⁵ VAŘÁKOVÁ, Zuzana: *Vlk zatracený, obávaný a zesměšňovaný v české středověké společnosti*. Praha: Univerzita Karlova, 2019. Bakalářská práce. In: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/107725/130260006.pdf> [cit. 15. 2. 2021].

3. Analýza pramenů

Nyní je na místě, abychom analyzovali širokou škálu využitých pramenů ke studiu jak zvířat samotných, tak jejich vztahů k člověku. V první řadě je však potřeba zdůraznit, že ve středověké latině a ani v soudobých národních jazycích se termín *zoologie* nevyskytuje. Nijak zvlášť nás tedy nepřekvapí, že přísně vzato neexistují výhradně zoologické texty.

Vyprávění o světě zvířat je tak často zakomponováno do obecných děl o přírodě, encyklopedií a bestiářů.⁵⁶ Z méně odborných žánrů děl, která nám poodhalí lidsko-zvířecí vztahy, uveďme: bajky, exempla, legendy, elegie, hymny, případně slovníky. Neopomeňme ani nejvýznamnější knihu celého středověku – bibli. Občasné zmínky nalezneme také v církevních řádech, světských nařízeních, účtech nebo třeba lékařských příručkách. Samozřejmě je možné a žádoucí využívat i prameny ikonografické a prameny hmotné povahy, v tomto případě osteologické nálezy v hrobech a odpadních jímkách.

3.1. Starověká přírodovědná díla

Přestože primárním obdobím zájmu této práce není starověké období, domníváme se, že je v mnohém přínosné představit práce dobových autorit, neboť jejich díla měla velký vliv na utváření představ v následujícím dějinném období. Pro studium antropozoologie v historii jsou významná jména: Aristotelés ze Stageiry, Plinius starší, Ailiános Kludios,⁵⁷ neboť ti všichni se ve svých pracích alespoň okrajově zabývali vztahy mezi člověkem a zvířaty, případně charakteristikou živočichů, přičemž se jejich názory následně uplatňovaly i ve středověku.

Jedna z nejvýznamnějších autorit starověku, Aristotelés ze Stageiry, napsal ve 4. století př. n. l. vlivný biologický spis *Historia animalium*, považovaný za nejranější a na dlouhou dobu jediný pokus o studium zoologie.⁵⁸ Předpokládá se, že Aristotelés skutečně pozoroval chování zvířat v okolí ostrova Lesbos. Zkoumal a popisoval rozdíly mezi

⁵⁶ Pojem encyklopedie je v souvislosti se starověkem a středověkem anachronismem, modernímu čtenáři však vcelku jasně podává představu o povaze díla. Ve středověku hovoříme nejčastěji o *zrcadlech*, *povaze věcí*, *sumě*. ŽÍDEK, Pavel: *Kniha dvacatera umění mistra Pavla Židka. Část přírodovědná*. Editovala HADRAVOVÁ, Alena. Praha: Academia, 2008, s. 45.

⁵⁷ Případně také: Ezop, Alexandros z Tralleis a Aetius z Amidy, jejichž díly se však zabývat nebudeme.

⁵⁸ ARISTOTLE: *Historia animalium*. In: The Works of Aristotle. Volume IV. Přeložil THOMPSON D'Arcy W. Oxford: Clarendon Press, 1910. In: <https://archive.org/details/worksof aristotle04 arisuoft> [cit. 30. 3. 2021].

jednotlivými druhy zvířat: v I.-IV. knize difference v anatomii tvorů, v V.-IX. knize způsobu života a chování, uvádí i využití zvířat k lékařským účelům.

Plinius starší se ve svém nejpozdnějším a jediném zachovaném díle *Naturalis historia (Přírodopis)* zabývá všemi tehdy známými vědami, které rozdělil do celkem 37 knih.⁵⁹ Pro human-animal studies jsou nejvíce zajímavé právě Kniha VII. a VIII., kde Plinius pojednává o lidské přirozenosti a chování suchozemských zvířat. Právě v předmluvě k sedmému svazku hovoří o vztazích přírody k lidskému rodu, „pro něhož, jak se zdá, Příroda všechno ostatní vytvořila.“⁶⁰ Tento antropocentrický pohled na svět byl tradiční pro starověk a společností byl všeobecně přijímán, později se promítl i do nově vzkvétajícího křesťanství, jež značné množství pohanských prvků přijalo. Ve všech svazcích práce je navíc zmiňován přínos pro člověka. Ač ve svém díle zmiňuje mnoho různých zvířat (od slonů a velbloudů, přes lvy a dikobrazy, po zajíce a myši), o kočkách se zmiňuje výjimečně, vždy jen v jedné větě. Jeho práce se následně stala ideálem encyklopedií a učených prací díky svému širokému záběru a odkazům na soudobé autory.

Podobně i další Říman Ailiános Klaudios stojí za zmínku, jelikož napsal dílo do češtiny překládané jako *O zvláštěnostech živočichů*.⁶¹ V 17 knihách vypráví ve formě krátkých povídek, bajek či anekdot příběhy o zákonitosti přírody. Historiky jsou zaznamenány náhodně, často s morálním ponaučením, nebo jednoduše proto, že jsou senzační. Jak se zdá, autor si mnohdy předlohu vypůjčil od starších autorit (například Plinia staršího či Gaia Julia Solina), přičemž některá díla jsou už dnes ztracena.

Neopomeňme ani významné starověké filozofy, jejichž myšlenky se promítlly do středověku především v otázce duše. Zvířecí duše je z jejich pohledu smrtelná, zatímco lidská je věčná. Předními představiteli jsou stiokové, platónisté a aristotelisté.

⁵⁹ V českém překladu je několik knih jen stručně představeno. GAIUS PLINIUS SECUNDUS: *Kapitoly o přírodě*. Přeložil NĚMEČEK, František. Praha: Svoboda, 1974; PLINY THE ELDER: *Natural History*. Přeložil RACKHAM, Harris – JONES, William H. S. – EICHHOLZ, David E. London: William Heinemann, 1952. In: <https://web.archive.org/web/20161229101439/http://www.masseiana.org/pliny.htm> [cit. 29. 3. 2021].

⁶⁰ GAIUS PLINIUS SECUNDUS: *Kapitoly o přírodě*, s. 63.

⁶¹ [CLAUDIUS] AELIAN: *On the Characteristics of Animals. In Three Volumes, I. Books I-V*. Přeložil SCHOLFIELD, Alwyn F. London: William Heinemann, 1958. Loeb Classical Library. In: <https://archive.org/details/L446AelianCharacteristicsOfAnimalsI15> [cit. 1. 4. 2021]; [CLAUDIUS] AELIAN: *On the Characteristics of Animals. In Three Volumes, II. Books VI-XI*. Přeložil SCHOLFIELD, Alwyn F. London: William Heinemann, 1959. Loeb Classical Library. In: <https://archive.org/details/L448AelianCharacteristicsOfAnimalsII611> [cit. 1. 4. 2021].

3.2. Středověká přírodovědná díla

Nyní se chronologicky přesuneme do období středověku, kde si představíme Isidora ze Sevilly (560-636), vizigótského učenice a po dlouhou dobu biskupa v Seville. Často se o něm také mluví jako o posledním znalci antiky a papežem Benediktem XIII. byl dokonce prohlášen za učitele církve. Na počátku 7. století jako jeden z prvních křesťanů vypracoval sumu veškerého tehdejšího vědění s názvem *Etymologie* (latinsky *Etymologiae*, též *Origines*).⁶² Z velké části navazuje na Přírodopis Plinia staršího a na další starověké autority. Ve středověku se stala jedním z nejcitovanějších zdrojů, proto je dnes ceněna nejen pro svou zachovalost, ale poskytuje pohled i do středověké mentality. Pro naši práci je nejdůležitější Kniha XII. s výmluvným titulem *O zvířatech*. V ní Isidor dělí zvířata na: hospodářská a tažná, šelmy, malá zvířata, hady, havěť, ryby, ptáky a jiná malá létající zvířata. U každého z nich vysvětluje etymologii jejich jména (nejčastěji z řečtiny), základní charakteristiku a vzhled zvířete, zmiňuje jejich využití a občas také obecně zastávaný názor společnosti na ně. Některé popisy zvířat nám mohou přijít fantastické až nesmyslné, avšak ve středověku nebyly zpochybňovány.⁶³

Z dalších, tentokrát už vrcholně středověkých přírodních filozofů neopomeňme sv. Alberta Velikého (anglicky *Saint Albert the Great*, také *Albert of Cologne*, latinsky *Albertus Magnus*), Tomáše z Cantimpré (anglicky *Thomas of Cantimpré*, latinsky *Thomas Cantimpratensis* či *Thomas Cantipratensis*), Bartoloměje Anglického (anglicky *Bartholomew the Englishman*, také *Berthelet*, latinsky *Bartholomaeus Anglicus*) a Konráda z Megenberku (anglicky *Conrad of Megenberg*, latinsky *Conradus Megenbergensis*).⁶⁴ Nutno podotknout, že všechny čtyři práce mají podobný encyklopedický charakter typický pro středověk.

Nejstarší z nich, sv. Albert Veliký (1193/1206-1280) byl významný německý dominikánský učenec, scholastik, teolog, přírodovědec, učitel církve a díky svým rozsáhlým všeobecným znalostem, překladům antických děl i vlastním spisům byl už ve své době označován jako *doctor universalis*. V této práci bylo využito Albertova *De animalibus*, což je práce o 26 knihách, kdy se nejprve zabývá charakteristikou a funkcemi

⁶² ISIDOR ZE SEVILLY: *Etymologie. XII*. Praha: Oikoymenth, 2004.

⁶³ Pro příklad uveďme: „Rodí všehovšudy jednou a důvod této skutečnosti je jasný: když totiž v matčině břiše rostou mláďata a jsou již zralá k porodu, nesnou žádné zdržení. Drásají proto drápky těhotnou dělohu, jako by ta bránila porodu. Z ní se pak potomek narodí nebo je z ní pro velké bolesti vypuzen. (...) Sedláci vyprávějí, že člověk ztratí řeč, spatří-li ho vlk dříve.“ Tamtéž, s. 251, 253.

⁶⁴ BARTHOLOMEUS ANGLICUS: *De proprietatibus rerum*. Nuremberg: Anton Koberger, 1492. In: https://cmog.primo.exlibrisgroup.com/permalink/01CORNING_INST/ba9jt9/alma99727183504126 [cit. 5. 3. 2021].

těl lidských a zvířecích, poté přechází do encyklopedie a popisuje jednotlivá zvířata zvláště. Neopomíná zmínit dobové představy a mýty, případně čtenáři radí, čeho se při styku se zvířetem vyvarovat a naopak.⁶⁵

Tomáš z Cantimpré (1201-1272), byl vlámský, dominikánský kazatel a teolog. Napsal mnoho hagiografií (především legendy o vlámských světicích), traktát *Bonum universale de Apibus* a encyklopedii *De natura rerum* (také *Liber de natura rerum*). *O přírodě*, jak by se dal název práce přeložit do češtiny, je nejrozsáhlejší a nejvýznamnější práce, která trvala sestavit téměř dvacet let (1225-1244) a stala se výraznou inspirací pro další učence při psaní bestiářů a přírodních pojednání. Podobně jako už dříve představené všobecné spisy obsahuje *De natura rerum* celkem dvacet svazků (při prvním vydání na konci 40. let 13. století jich bylo pouze devatenáct, po revizi přibyla dvacátá), přičemž se každý zabývá jiným elementem přírody. Jistě nepřekvapí, že Tomáš z Cantimpré použil jako předlohu pro svou sumu antická díla Aristotela, Plinia a Solina. Z mladších autorů cituje církevního otce sv. Ambrože, dále Viléma z Conches, scholastického filozofa žijícího na přelomu 11. a 12. století a Jakuba z Vitry, franského kronikáře z 12. století. Poté, především v období renesance, se knize dostalo velké pozornosti učenců, kteří z ní hojně opisovali, což bylo zapříčiněno anonymitou autora encyklopedie.⁶⁶ Pro tuto práci je nejvíce přínosná Kniha IV.: Čtyřnožci, kde se nachází heslo Kočka (*De mufione uel murilego*).⁶⁷

Bartoloměj Anglický (1203-1272) byl anglický františkánský teolog, lektor v Magdeburgu, následně rakouský a český provinciál a od roku 1257 papežský legát a biskup lukóvský. Při svém pobytu v saském Magdeburgu sepsal rozsáhlou práci s názvem *De proprietatibus rerum*, která měla sloužit studentům a široké, gramotné veřejnosti. Její oblíbenost dokazuje i skutečnost, že byla záhy přeložena do několika jazyků, jako i její mnohá další vydání po vynálezu knihtisku. Spis poskytuje přehled o tehdejších teoriích, představách a mýtech ve všech známých přírodních vědách, jedna kniha navíc pojednává o standardu každodenního života, představuje tedy neocenitelného pomocníka v pochopení tehdejší mentality *obyčejných* lidí. Bartolomějovy poznatky vycházejí

⁶⁵ MAGNUS, Albertus: *De animalibus*. Bibliothèque nationale de France, Paris, fond Latin 16169. In: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b85409542> [cit. 10. 3. 2021].

⁶⁶ Autorství bylo Tomáši z Cantimpré přisouzeno až na začátku 18. století. PYLE: Cynthia M: *The Art and Science of Renaissance Natural History: Thomas of Cantimpré, Pier Candido Decembrio, Conrad Gessner, and Teodoro Ghisi in Vatican Library MS Urb. lat. 276*. In: *Viator*, 27, 1996, s. 269. In: <https://www.academia.edu/13247517/> [cit. 10. 3. 2021].

⁶⁷ THOMAS DE CANTIMPRÉ: *Liber de natura rerum*. Médiatèque Simone Veil, Valenciennes, fond Ms 0320. In: https://patrimoine-numerique.ville-valenciennes.fr/ark:/29755/B_596066101_MS_0320 [cit. 5. 3. 2021].

z antických (např. Aristotelés ze Stageiry, Gaius Julius Solinus) a raně středověkých děl (např. sv. Albert Veliký, Isidor ze Sevilly), mnohá z nich už jsou dnes ztracena a zapomenuta.⁶⁸

Poslední ze čtveřice je Konrád z Megenbergu (1309-1374), bavorský filozof a teolog, později se stal kanovníkem v Řeznu. Jeho nejznámější práce, *Das Buch der Natur*, čerpá mnoho z již zmíněné *Liber de natura rerum* Tomáše z Cantimpré. Konrád ji však do značné míry revidoval, upravil a přidal vlastní pasáže. Celkem obsahuje osm knih, ve kterých pojednává o různých přírodních vědách, zvláště se pak ve třetí knize zaměřuje na zoologii. Kompendium bylo ve středověku dosti oblíbené, což dokazují jednak dochované exempláře a také skutečnost, že bylo několikrát vytištěno.⁶⁹

Pro počátek raného novověku uvedme osobu Konráda Gessnera (1516-1565, latinsky Conradus Gesnerus), švýcarského přírodovědce, filologa a lékaře. Po studii jazyků, teologie a medicíny sepsal dvě velkolepé práce: seznam *univerzální* bibliografie (*Bibliotheca universalis*) a studium zoologie (*Historia animalium*). Před svou smrtí pracoval na botanickém spisu, který však nedokončil. Z jeho děl nás samozřejmě nejvíce zajímá *Historia animalium*, což je encyklopedické, první moderní zoologické dílo, ve čtyřech knihách: čtyřnožci, obojživelníci, ptáci a ryby a jiná vodní zvířata. Práce je kombinací antických autorit, církevního učení, lidových příběhů a, co je nejdůležitější, vlastních závěrů vyvozených z pozorování. Výklad je doplněn profesionálními, barevnými dřevořezy, které do jisté míry respektují závěry Gessnera. Přestože se autor snaží pojednat o skutečných zvířatech, občas ve spisu narazíme na zvířata fantastická (např. bazilišek, jednorožec, satyr nebo hydra).⁷⁰

Text Gessnera z velké části kopíruje bestiář *The Historie of Four-Footed Beasts* Edwarda Topsela, který využijeme pro kontextuální přechod do raného novověku. Poprvé byl vytištěn v roce 1607. Hned v podtitulu autor poukazuje na jasný záměr knihy, tedy na „obsáhlé popsání pravé a živoucí podoby každého zvířete, s pojednáním o jejich pojmenování, životních podmínkách, druzích, vlastnostech (přirozených i lékařských), míst jejich původu, o lásce a nenávisti k lidstvu a o úžasné práci boží při jejich stvoření,

⁶⁸ Celkový přehled citací uvádí Willam Morris v kapitole *The Sources of the Book*, MORRIS, William: *Mediaeval lore from Bartholomaeus Anglicus*. Editoval STEELE, Robert; přeložil TREVISA, John. London: Chatto and Windus, 1907, s. 1-3, 173-180. In: <https://archive.org/details/mediaevallore/fr00bartgoog> [cit. 5. 3. 2021].

⁶⁹ KONRAD VON MEGENBERG: *Buch der Natur*. Augsburg: Johann Bämler, 1481. Library of Congress, Washington, fond Incun. 1481, kart. 6. In: <https://lccn.loc.gov/48035378> [cit. 3. 3. 2021].

⁷⁰ GESSNER, Conrad: *Historia animalium. Liber primus*. Frankfurt: Cambieriano, 1602. In: <https://www.biodiversitylibrary.org/item/136746> [cit. 3. 3. 2021].

zachování a záhubě.⁷¹ Uvádí zvířata skutečná i vymyšlená, prakticky ve stejném pořadí jako Gessner a stejně jako Švýcarova práce je i tato bohatá na dřevořezy. Narozdíl od starších autorů opouští Gessner a Topsel tradiční výklad a opírají se více o vlastní zkušenost, čehož bychom rádi využili pro demonstraci vývoje pohledu na kočku.⁷²

3.3. Normativní prameny

Normativní prameny nám poskytují představu o tom, co tehdejší společnost považovala za standardní a vhodné jednání. Zajímavá je situace v Irsku, kam římský vliv nepronikl a zachovala se zde jedinečná tradice. Brehonské právo (starý irský právní systém), které bylo původně nepsané, získalo své jméno podle potulných vykladačů práva, tzv. brehonů. Obsahuje několik právních celků, které je možné využít pro poznání dobových zásad: hospodářství, dobrých mravů, každodenního života a také zoohistorie. První z nich, *Cáin Aigillne*, uvádí klientský systém hospodaření, kdy si chovatel či farmář vypůjčí zvířata od autority daného území a do tří let je nucen půjčku splatit navrácením zvířat stejných či podobných.⁷³ Druhý, *Senchus Mór* (také *Seanchu Mór*, *Shanahus More*, *Senchas Már*, někdy také *Fénechus Law*, v angličtině *Great Ancient Tradition*), je nejdůležitějším právním textem pro národ Gaelů.⁷⁴

Jeho vznik však je předmětem vleklých debat. Odborníci na studium keltské kultury se dělí na dva tábory. Jedni tvrdí, že *Senchus Mór* vznikl v 5. století (resp. 438-441) ve spojení se sv. Patrikem; druzí míní, že byl nadále tradován ústně a k zaznamenání došlo až v 8. století na podnět Cenna Faelada. Pravděpodobné je, že byl zaznamenán o mnoho dříve a následně pouze upravován dobovým potřebám.⁷⁵ Jeho součástí je i tzv.

⁷¹ „Describing at Large Their True and Lively Figure, their several Names, Conditions, Kinds, Virtues (both Natural and Medicinal) Countries of their Breed, their Love and Hatred to Mankind, and the wonderful work of God in their Creation, Preservation, and Destruction.“ *The History of Four-footed Beasts and Serpents*. Editoval TOPSEL, Edward. London: Ellen Cotes, 1658. In: <https://archive.org/details/historyoffourfoo00tops> [cit. 12. 2. 2021].

⁷² Topsel si například všimá, že kočky jsou na jeho zahradu přitahovány kozlíkem lékařským. „The root of the herb Valerian [valeriana officinalis] is very like to the eye of a Cat, and wheresoever it groweth, if Cats come thereunto, they instantly dig it up, for the love thereof, as I have seen in mine own Garden, and not once only, but often.“ *The History of Four-footed Beasts and Serpents*. Editoval TOPSEL, Edward, s. 81.

⁷³ O'LOAN, James: *Livestock in the Brehon Laws*. In: *The Agricultural History Review*, 7, 1959, č. 2, s. 65-66, British Agricultural History Society. In: <https://www.jstor.org/stable/40272889> [cit. 10. 3. 2021].

⁷⁴ *Senchus Mór. Law of Distress. Laws of hostage-sureties, fosterage, saer-stock tenure, daer-stock tenure, and of social connexions. Volume II*. Přeložil O'DONOVAN, John – O'CURRY, Eugene. Dublin: Alexander Thom, 1869. In: <https://books.google.cz/books?id=vlniAAAAMAAJ&pg=p> [cit. 20. 2. 2021]; *Senchus Mór. Customary Law. The Book of Aicill. Volume III*. Přeložil O'DONOVAN, John – O'CURRY, Eugene. Dublin: Alexander Thom, 1873. In: <https://archive.org/details/ancientlaws03hancuoft> [cit. 21. 2. 2021].

⁷⁵ Obě skupiny se odvolávají na transkripci a překladu Eugenea O'Curryho a Johna O'Donovana z 19. století. V úvodu k *Senchus Mór* poznamenávají, že se jedná o snad vůbec první pokus o sesbírání a zaznamenání tehdejší orální tradice právě pod vedením sv. Patrika na žádost tehdejšího krále Laeghaira (též Laoighre).

Catslechta (anglicky *Cat-sections*), nacházející se v poslední třetině *Senchus Mór*. Pojednává, jak už sám název napovídá, o kočkách. Definuje ji, stanovuje její cenu dle stáří, schopností a výši odškodnění za její usmrcení. Do dnešní doby se, dochovaly pouze glosované fragmenty, editované Danielem A. Binchy v *Corpus Iuris Hibernici*.⁷⁶

Podobná sbírka zákonů se zachovala ve Walesu, kdysi součásti Římské říše, tradičně nazývaná *Cyfraith Hywel*. Jméno získala podle krále Hywela Ddy (též Howel Dda, Hywel ap Cadell, anglicky Howel the Good) vládnoucího v polovině 10. století, který byl nejspíše odpovědný za částečné ustálení zákona. Dodnes dochované jsou však až pozdější rukopisy ve velštině a latině, nejranější z 13. století. Jedná se o soubory zaznamenaného, původně zvykového práva, které zkomponovali tehdejší vykladači práva. Dnes se dělí na tři části: *The Book of Iorwerth* (nejstarší část, připisována Iorwerthu ap Madogovi), *The Book of Blegywryd* (největší část, připisována Blegywrydu Athrovi) a *The Book of Cyfnerth* (sice nejmladší část, avšak zaobírá se předpisy ještě před *The Book of Iorwerth*, připisována Cyfnerthovi ap Morgeneu). Nejstarší, latinsky psaná *The Book of Iorwerth* se znovu trojitě dělí na: zákony dvora, zákony země a soudcovu cvičebnici. Pro tuto práci je nejzajímavější třetí část, *The Test Book*, která obsahuje jádro znalostí každého soudce při řešení tzv. tří pilířů zákona (*The Three Columns of Law*) – vraždy, krádeže a požáru, hodnoty divokého a zkroceného (*The Value of Wild and Tame*). V dodatku uvádí typické precedenty. Víme tedy, jakou hodnotu měly stromy, nářadí, divoká a domestikovaná zvířata, dokonce jednotlivé části lidského těla, a jaké vlastnosti musely pro danou výši splňovat. Nejednalo se však o tržní cenu, nýbrž o náповědu při stanovování odškodného.⁷⁷

Ten si na pomoc přizval nejvýznamnější authority dané doby (tři krále, tři biskupy, tři znalce literatury, poezie a práva), aby reprezentovaly různé společenské skupiny a dohlížely, aby nařízení byla v souladu s tradicí a učením církve. Celý proces trval tři roky, přičemž vzniklo 5 právních svazků. Z významných jmen uvedme Johna Kellyho, irského historika, zastávajícího vznik kodexů v 5. století, v opozici k Eion ManNeillovi, irskému lingvistovi. Patricia H. Ó Siodhacháin se domnívá, že tradice byla písemně zaznamenána ještě před 5. stoletím, pravděpodobně už ve 3. století. Na podnět sv. Patrika snad byly upraveny, aby se přizpůsobily nové křesťanské tradici. Ó SIODHACHÁIN, Patricia H.: *From Oral Tradition to Written Word: the History of Ancient Irish Law*. In: *Studies: An Irish Quarterly Review*, 101, 2012, č. 403, s. 323-334. In: <https://www.jstor.org/stable/23333152> [cit. 21. 2. 2021]; GINNELL, Laurence: *The Brehon Law: A Legal Handbook*. Montana: Kessinger Publishing, 2008. In: <https://www.libraryireland.com/Brehon-Laws/Contents.php> [cit. 22. 2. 2021].

⁷⁶ Výtah zmínek vztahujících se výhradně ke kočkám vypracoval Kevin Murray. MURRAY, Kevin: *Catslechta and Other Medieval Legal Material Relating to Cats*. In: *Celtica*, 25, 2007, s. 143-159. Pro archivní záznam *Catslechta* viz.: *Catslechta: Cat-sections*. In: CODECS. Collaborative Online Database and e-Resources for Celtic Studies. In: https://www.vanhamel.nl/codecs/Bretha_for_catshlechtaib [cit. 23. 2. 2021].

⁷⁷ JENKINS, Dafydd: *The Law of Hywel Dda: Law Texts from Medieval Wales*. Llabdysul, Gomer Press, 1986, s. 180-182.

3.1. Teologická díla

Dříve než se seznámíme s knížecími zrcadly, encyklopedistickými a jinými díly středověké české produkce, zaměříme se na křesťanská teologická díla, která jsou pro středověk kritická. Základní kniha křesťanského středověku, bible, utvářela pohled společnosti na svět. Z pohledu naší práce je důležitá především první kniha *Genesis*, která je jedním ze zdrojů silného antropocentrického myšlení ve středověku. První kniha Mojžíšova popisuje stvoření světa a člověka, vypráví o praotcích izraelského národa a o osudech jejich potomků. Bůh také jasně určil člověka pánem nad ostatním tvorstvem, obdařil ho nesmrtelnou duší a rozumem. Naopak zvířata, která rozum postrádají, nemohou nikdy pochopit boží poselství, ani své „já“, jsou odkázána k tomu, aby člověku sloužila, byla mu za pokrm, byla jím pojmenována.⁷⁸

Zatímco se církevní otcové ve starověku a mnozí učenci v raném středověku svými spisy zaměřovali spíše na pravost učení a konsolidaci církve, méně se zajímali o vztah víry ke zvířatům. Jako první se o takové nazírání pokusil sv. Augustin z Hippa, který byl od mládí ovlivněn různými filozofiemi, které ve výsledku zformovaly jeho novoplatónský pohled na tělo a duši skrze Plátónovy *Enneady*.⁷⁹ Nejzřetelněji vidíme jeho pohled na zvěř v díle *O Boží obci (De civitate Dei)*, kde je nastíněno uspořádání společnosti a neustálém sváru mezi pozemskou a Boží obcí, k jejichž konečnému oddělení dojde až při posledním soudu.⁸⁰

Nové teologické otázky vyvstaly, když na konci 12. století západní křesťanská kultura znovuobjevila Aristotelova díla. Nejprve bylo nutné tento korpus přeložit. To se jevilo jako výzva, neboť bylo potřeba rozlišovat mezi původním starověkým textem a komentáři, kterými dílo několik staletí doplňovali arabští, například Ibn Síná (Avicenna) či Ibn Rušd (Averroes), a byzantští vzdělanci. Jednou z prvních západních autorit, která prosazovala aristotelismus, v křesťanském prostředí nový filozofický směr, byl nám už známý sv. Albert Veliký.

Po smrti Alberta Velikého pokračoval ve zpracovávání Aristotelova díla Tomáš Akvinský (1225-1274, latinsky Thomas Aquinas). Jeho Suma teologická (*Summa*

⁷⁸ Bible: Překlad 21. století. In: <https://www.bible21.cz/> [cit. 20. 2. 2021]; HOUKAL, Jan: *Spása zvířat?* In: Teologické texty, 28, 2006, č. 4. In: <https://www.teologicketexty.cz/casopis/2006-4/Spasa-zvirat.html> [cit. 1. 3. 2021].

⁷⁹ CHOMA, Christopher: *St. Augustine and St. Thomas Aquinas on the Mind, Body, and Life After Death*. Akron: Williams Honors College, 2020, s. 9. In: https://ideaexchange.uakron.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2387&context=honors_research_projects [cit. 14. 2. 2021].

⁸⁰ SVATÝ AUGUSTÝN: *O Boží obci. Knih XXII. Díl 1*. Přeložila NOVÁKOVÁ, Julie. Praha: Vyšehrad, 1950.

theologiae, též *Summa theologica*), scholastické kompendium, je jedno z nevlivnějších středověkých děl.⁸¹ Dílo je jasně strukturováno do tří částí, kdy první se zabývá jinými aspekty víry a lidského chování. Následují tzv. kvestie (quaestiones) dělené do článků (articuli). Každá kvestie je v úvodu představena a rozdělena, následuje neustálený počet článků, které nejprve argumentují proti kvestii samotné, následně jsou tyto argumenty podrobovány kritice a je jim oponováno. Nakonec jsou všechny shrnuty a vysvětleny. Suma má sloužit laikům jako návod k pochopení a vysvětlení teologických otázek a světového řádu.

3.2. Česká středověká díla

V českém prostředí známe první pokus o encyklopedické dílo, jak jsme si ho představili výše, až z pozdního středověku. Jedná se o *Knihu dvacatera umění mistra Pavla Židka*, jejíž část do českého jazyka přeložila Alena Hadravová. Pavel Žídek, původem Žid, byl prý v dětství z rodiny ukraden, následně vychován v rodině husitů a při studiích ve Vídni přešel ke katolictví. Studoval na nejprestižnějších univerzitách té doby: ve Vídni, Padově, Bologně, Praze a Krakově. Po neshodách s mistry byl nucen několikrát přesídlit, až se nakonec usadil v katolické Plzni, kde právě napsal *Knihu dvacatera umění (Liber viginti arcium*, někdy také *Encyclopedia scienciarum*, tj. *Encyklopedie věd*). V této ambiciózní encyklopedii vzniklé v 50.-60. letech 15. století (asi 1455-1463) se Žídek pokusil o shrnutí dosavadního vědění všech tehdy uznávaných věd. Věnoval ji králi Jiřímu z Poděbrad a doufal v jeho přízeň a pozvání ke dvoru. Královy přízně se mu ke konci života sice dostalo, ale marně čekal na největší ambice života: kanovníctví u sv. Víta a biskupství v Litomyšli. Po mistrově smrti se kniha, pravděpodobně už tehdy neúplná, dostala do Polska díky studentu Janu Welsovi z Poznaně a dnes je uložena v Jagellonské knihovně v Krakově. Usuzuje se, že Žídek vytvořil několik menších, dnes již ztracených děl: sbírku latinských bajek a podpůrná díla pro svou velkolepou encyklopedii – *Minus vinculatorium* a *Maius vinculatorium* (Malý a Větší svazek).⁸²

Promluvme ještě o třech českých dílech, tzv. knížecích zrcadlech, která pojednávají o tehdejších představách spojených s rolí panovníka – povinnostech, ctnostech, pochvalném i zavrženímhodném chování. Jsou to: *Nová rada* Smila Flašky z Pardubic a

⁸¹ AKVINSKÝ, Tomáš: *Theologická summa*. Přeložil SOUKUP, Emilián. Olomouc: Krystal, 1937. In: <http://summa.op.cz/> [cit. 10. 2. 2021].

⁸² Hadravová uvádí, že nikdy nebyly pořizeny žádné opisy, jedná se tedy o unikátní rukopis. Celé dílo je dnes zdigitalizováno a je přístupné ze stránek Jagellonské knihovny. Žídek, Pavel: *Knih dvacatera umění*, s. 11-14.

Rychmburka, *Theribulia* Jana Dubravia a konečně *Rada zhovadilých zvířat a ptactva k člověku* Jana Mantuána Fencla.

Smil Flaška z Pardubic a Rychmburka (1350-1403) byl český šlechtic, básník, synovec prvního pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic a nejvyšší písař desk zemských za vlády Václava IV. Jeho satirická báseň *Nová rada*, která obsahuje celkem 2116 osmislabičných veršů, kde zvířata shromážděná pod knížetem orlem (symbolem Moravy) radí novému králi-lvovi (symbolu Čech). Alegorie pochází pravděpodobně z roku 1394 a vznikla jako reakce na nepokoje v zemi. Střídají se v ní promluvy čtvernožců a ptáků, v některých případech je jasné, koho zvířata zosobňují (orel, lev), jindy mluví zvířata sama za sebe a představují jim prisuzované atributy. Báseň je neocenitelná pro poznání dobových poměrů a představ jak v říši lidské, tak zvířecí.⁸³

Theribulia, česky zvaná *Rada zvířat*, je latinské veršované dílo českého humanisty, historika a olomouckého biskupa Jana Skály z Doubravky a Hradiště (1486-1553, též znám jako Jan Dubravius) původem z Plzně. Báseň je z velké míry inspirována Flaškovou *Novou radou* a byla vytvořena u příležitosti nástupu mladého Ludvíka Jagellonského na český trůn v roce 1509.⁸⁴ Děj básně je rozdělen na dvě části. V první jsou králi dávány rady ke správnému vládnutí (správa země, jednání pány, úcta k bohu atd.), druhá je věnována jeho soukromému životu. Mezi oběma částmi jsou vloženy rady, které zvířata dávají králi při hostině. Celé práci vévodí dualismus, který by panovník měl udržovat v rovnováze.

Konečně *Rada zhovadilých zvířat a ptactva k člověku* z roku 1526, v níž plzeňský humanista a tiskař Jan Mantuán Fencl (asi 1485-1545, též Fentzl či Mantuanus) radí lidem Českého království, jak se k sobě chovat navzájem. Práce je rozdělena na tři části: v první promlouvají čtyřnožci, ve druhé ptáci a ve třetí hmyz, plazi a ryby.⁸⁵ Nejprve je uvedena charakteristika zvířete, na niž navazuje mravní a duchovní ponaučení, častokrát úryvky ze svatých textů, vše v próze. Následuje veršovaný monolog zvířete a bystrá, občas pochvalná, jindy kritická odpověď člověka. Z jeho závěrečných reakcí mnohdy cítíme

⁸³ FLAŠKA Z PARDUBIC, Smil: *Nová rada*. Přebásnil VRBA, František. Praha: Družstevní práce, 1940. In: <http://texty.citanka.cz/flaska/nr1-1.html> [cit. 18. 2. 2021]; ANTONÍN, Robert: *Rada zvířat Smila Flašky z Pardubic v kontextu ideálu panovnické moci v českém myšlení druhé poloviny 14. století*. In: *Historické štúdie*, 48, 2014, s. 16-22; HAVRÁNEK, Bohuslav – HRABÁK, Josef: *Smil Flaška z Pardubic, Nová rada*. In: *Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovu*. Praha: Československá akademie věd, 1957, s. 497-516. In: <https://www.ucl.cas.cz/edicee/data/antologie/zliteratury/VZCL3/81.pdf> [cit. 13. 2. 2021].

⁸⁴ DUBRAVIUS, Jan: *Theribulia – Rada zvířat*. Praha: Academia, 1983.

⁸⁵ Zajímavostí je, že netopýr byl zařazen do promluv ptáků. FENCL, Jan M.: *Josefa Dobrovského vydání Rady zvířat a Fenclova Rada zhovadilých zvířat a ptactva*. Editoval FLAJŠHANS, Václav. Praha: Komise pro vydávání spisů Josefa Dobrovského při Královské české společnosti nauk, 1942. In: <https://sources.cms.flu.cas.cz/src/index.php?s=v&cat=47&bookid=771> [cit. 15. 2. 2021].

nadřazenost a jistotu, se kterou vládne nad zvířecí říší. Jak uvádí Tichá, dílo představuje pohled na dobový každodenní život a řád věcí v něm. Promluva zvířat nepůsobí příliš falešně a pohotové odpovědi člověka svědčí o tehdejší prosazující se renesanční mentalitě – optimismu a sebedůvěry.⁸⁶

Na konec zmiňme různá díla a zmínky o kočkách napříč středověkou Evropou. Za zmínku jistě stojí jediný existující exemplář básně zaznamenané irským mnichem v Reichenauském rukopisu z 9. století v okolí benediktinského kláštera Augia poblíž Bodamského jezera. V osmi slokách opěvuje muž svého kocoura Pangur Bána a činnosti typické pro něj samotného – honba za věděním, a pro jeho mazlíčka – honba za myšmi.⁸⁷

Z českého prostředí pochází i dílo mistra Bartoloměje Klareta (Bartoloměj z Chlumce, latinsky Magister Bohemarius Bartholomaeus de Solencia dictus Claretus), kanovníka u sv. Víta a mistra pražské univerzity, kde vyučoval latinskou terminologii. Na pomoc svým žákům vytvořil několik básní a veršovaných slovníků pro snadnější zapamatování nových slovíček. Práce dohromady obsahují téměř 10 tisíc staročeských slov a latinských ekvivalentů veršovaných v hexametrech. V *Glosáři* pak v sekci o zvířatech najdeme dobové termíny pro kočku, kocoura i kotě.⁸⁸

3.3. Nepsané prameny: hmotné a obrazové

Přestože našimi hlavními zdroji jsou prameny písemné, nesmíme při zkoumání interdisciplinárního tématu a každodenního života opomenout prameny nepsané povahy (archeologické a obrazové), které nám v mnohých případech dotvoří celkový obraz tehdejší mentality společnosti ve vztahu ke zvířatům. Ve středověkých písemných pramenech totiž zřídka bývají zaznamenány události všedního života, proto je přínosné vypomoci si uměleckými díly tehdejší doby či archeologickými nálezy.

Především díky archeologickým výzkumům s jistotou víme, že domestikovaní příslušníci rodu *felis* nebyli pro Evropu původní, ale k jejich rozšíření došlo díky vojenským ambicím Římanů. Jak uvádí Sůvová s Waskovou, první osteologické nálezy

⁸⁶ TICHÁ, Zdeňka: *Rada zhovadilých zvířat a ptactva k člověku a její místo v české literatuře*. In: Listy filologické, 89, 1966, č. 4, s. 404-405, 410, 412. In: <https://www.jstor.org/stable/23465115> [cit. 17. 3. 2021].

⁸⁷ VLASATÝ, Tomáš: *Staroirská báseň Pangur Bán*. Projekt Forlog: Reenactment a věda. In: <http://sagy.vikingove.cz/wp-content/uploads/2015/02/pangur.pdf> [cit. 15. 3. 2021].

⁸⁸ Klaret a jeho družina. Sv. I: *Slovníky veršované*. Editoval a přeložil FLAJŠHANS, Václav. Praha: Česká akademie věd a umění, 1926. Edice: Sběrka pramenů k poznání literárního života v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, s. 123-125. In: <https://sources.cms.flu.cas.cz/src/index.php?s=v&cat=47&bookid=832> [cit. 2. 3. 2021].

severně od Alp datujeme do období laténu (naleziště oppida Manching a v lokalitě Magdalensberg). Nývltová Fišáková a Šedo tvrdí, že na území dnešního Polska, jsou nálezy dokonce už z předřímské doby železné, což vysvětlují obrovským vlivem keltské kultury. Na území České republiky byly nejstarší ostatky nalezeny ve Vyškově na Moravě, kde se jednalo o malého jedince, kotě, dle výzkumu pozůstatků pravděpodobně importovaného z římské provincie Panonie.⁸⁹ Prozatím však archeologové nemohou s jistotou říct, zda bylo zvíře předmětem obchodu, výměny, darem od Římanů místním elitám či bylo jednoduše kořistí z válečných výprav, nicméně patrně nebylo produktem místního chovu.⁹⁰

Pro všechna dějinná období jsou velmi zajímavé výzkumy odpadních jímek. Přestože člověk po značně dlouhou dobu nevěděl, že hromadění domovního odpadu, fekálií a mrtvol zvířat na ulicích je zdraví škodlivé, rozhodně se tímto smetím nechtěl prodírat. V pozdějších dobách zvláště ve městech vznikla práva na pořádek ve městě a byla ustanovena osoba – městský ras, která měla udržovat na ulicích pořádek. Nejstarším a stále nejrozšířenějším způsobem nicméně zůstalo vykopávání jednoduchých jam v těsné blízkosti sídliště či přímo samostatně v blízkosti domu. Jelikož dlouho nebyla podoba jímký žádným nařízením stanovena, objevují se jámy nejrůznějších tvarů a velikostí, případně se využívaly nepotřebné, vyschlé studny či jiné prohlubně. Jímky mohly být po naplnění zasypávány, nebo průběžně vyváženy. Mimo samotné vyprazdňování, ukládali lidé do odpadních jam cokoliv, co nebylo k užitku: nepoužívané, nechtěné, rozbité předměty, zbytky zvířat a rostlin. Z obsahu jímek tak lze vyvodit její stáří, řemeslnickou úroveň a specializaci lokality, tehdy užívané předměty a nástroje. Dle materiálu, množství a opotřebování odhadneme také to, zda se jednalo o spotřební, místní či dovážené zboží. Obecně tedy můžeme říct, že odpadní jímky vypovídají o ekonomické a hospodářské situaci naleziště.⁹¹

Z rozboru organických zbytků můžeme vyvodit širokou škálu závěrů týkajících se každodenního života dobového člověka. Z analýzy fekálií zjišťujeme nemoci a parazity, kterými dobový člověk trpěl. Osteologický materiál nám poskytuje pohled na skladbu jídelníčku.⁹² Životní úroveň obyvatelstva usuzujeme podle podílu kostí divoce žijících

⁸⁹ SŮVOVÁ, Zdeňka – WASKOVÁ, Marie: *Černá kočka, bílý kocour*, s. 847.

⁹⁰ NÝVLTOVÁ FIŠÁKOVÁ, Miriam – ŠEDO, Ondrej: *Kostra kočky domácí v sídlištním objektu z doby římské v trati Žleby u Vyškova na Moravě*. In: *Archeologické rozhledy*, 55, 2003, č. 3, s. 517-538. In: <http://www.digitalniknihovna.cz/knav/uuid/uuid:3684ba64-b682-fc3a-d0cf-f411887fa3f8> [cit. 20. 3. 2021].

⁹¹ ORNA, Jirí – DUDKOVÁ, Veronika: *Možnosti archeologie*, s. 337-339, 342.

⁹² Například pro středověkou Prahu to byli v největší míře asi 1,5roční vepři a starší kusy skotu, které už nepřispívaly práci ani mlékem. KOVÁČIKOVÁ, Lenka – TROJÁNKOVÁ, Olga – MEDUNA, Petr –

zvířat. V čím menším poměru jsou, tím spíše byla lokalita soběstačnější a stabilnější. Díky rozboru dalších osteologických souborů zjistíme, jaká zdomácnělá zvířata byla v lokalitě nejčastěji chována a konzumována, v jakém množství a stáří. Také relativně přesně dokážeme určit, jak zvíře zemřelo, zda bylo poraženo a následně naporcováno, nebo se spíše jednalo o přirozený úhyn a tělo bylo pouze do jámy uklizeno.⁹³ Sporadicky se v jámkách objevují kosti kočky domácí. Protože se ve všech známých případech jedná o minimální množství a na kostech nebyly shledány druhotné zásahy, soudíme, že kočka byla konzumována výjimečně, a to především v obdobích hladomoru.⁹⁴

Při porovnání několika lokalit můžeme sledovat utvářející se vztah člověka a zvířete, kulturní, mentální, socioekonomické a hospodářské vzorce. Přestože dílčí analýzy zvířecích ostatků jsou v poslední době předmětem zkoumání spíše kvalifikačních archeologických prací, v mnoha případech jsou redukovány jen na rozlišení jednotlivých nálezů, a ještě méně se zajímají o případné řeznické zásahy či o stanovení věku a pohlaví zvířat.

Další obrovskou a cennou skupinou hmotných pramenů jsou obrazové materiály. Protože jsme omezeni rozsahem, nemůžeme se vyobrazením zvířat, zvláště pak mazlíčků, věnovat do hloubky. Přesto však alespoň zmiňme, že z analýzy obrazových pramenů lze vyvodit mnoho informací. Nejstarší znázornění zvířat známe z jeskynních maleb pravěkých lidí;⁹⁵ ty však ponechme stranou. Ze starověkého období jsou pak zajímavá vyobrazení zvířat v interiérech pyramid či ve formě fresek a mozaik jako dekorací domů v oblasti Středomoří. Následně ve středověku jsou zvířata zvěčněna nejen v rukopisech (iniciálách, droleriích, miniaturách apod.) ale také na plátnech po boku světců a šlechticů, na budovách či předmětech denní potřeby.

Bližší studium takových výjevů poskytuje hodnotný pohled tehdejší společnosti na zvířata jako na symboly i na jejich rysy, atributy, typické chování a vzhled. Všimněme si,

STAREC, Petr – BURIAN, Martin – ČIHÁKOVÁ, Jarmila – FROLÍK, Jan: *Trendy v konzumaci masa a dalších živočišných produktů ve středověké Praze*. In: *Archeologické rozhledy*, 71, 2019, s. 543-544. In: http://www.cts.cuni.cz/soubory/Ostatni_akce/Archeologicke_rozhledy_Maso_2019.pdf [cit. 23. 03. 2021];

ORNA, Jiří – DUDKOVÁ, Veronika: *Možnosti archeologie*, s. 337, 340, 345-346.

⁹³ KOVAČIKOVÁ, Lenka – TROJÁNKOVÁ, Olga – MEDUNA, Petr – STAREC, Petr – BURIAN, Martin – ČIHÁKOVÁ, Jarmila – FROLÍK, Jan: *Trendy v konzumaci masa*, s. 543-544.

⁹⁴ PETRÁŇ, Josef: *Dějiny hmotné kultury I (2)*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985, s. 837.

⁹⁵ Nejstarší figura zvířete pochází z doby před 45 tisíci lety, jedná se o motiv lovu prasete. BRUMM, Adam – OKTAVIANA, Adhi A. – BURHAN, Basran – HAKIM, Budianto – LEBE, Rustan – ZHAO, Jian-xin – SULISTYARTO, Priyatno H. – RIRIMASSE, Marlon – ADHITYATAMA – Ahinatria – SUMANTRI, Iwan – AUBERT, Maxime: *Oldest cave art found in Sulawesi*. In: *Science advances*, 7, 2021. In: <https://doi.org/10.1126/sciadv.abd4648> [cit. 25. 4. 2021].

že někteří svatí mužové (například sv. Cuthbert, sv. František) jsou v mnohých případech zobrazováni v doprovodu divokých zvířat. V tomto případě se totiž jedná o znázornění legendy, světcovu schopnost zkrotit přírodu a jakýsi atribut přítomný už v dané hagiografii. Jindy jsou však svatci vyobrazeni ve společnosti malého psíka či kočky, kteří jsou s jistotou ochočení a plní funkci mazlíčka. Zde se však vždy jedná o svatého, který byl považován také za učence – vhodným příkladem budiž sv. Augustin.⁹⁶

Nejčastěji jsou s malými psy, kočkami či ptáky vyobrazováni klerikové a ženy, a to v takové míře, že se daná zvířata stala symboly pro určitý sociální status. Analýzou těchto pramenů docházíme k závěru, že velikost a vzhled zvířete do jisté míry určovaly, zda se jedinec stane mazlíčkem či nikoliv. K takovému účelu byli spíše vybíráni tvorové menšího vzrůstu, světlejší barvy a kladnějších vlastností, s nimiž je společnost spojovala. Častěji jsou proto spolu s majitelem vyobrazeni malí, bílí psíci než černé kočky.

Nicméně stále musíme pamatovat na skutečnost, že středověká ikonografie k nám promlouvá systémem symbolů a skrytých významů, nelze ji tedy považovat za transparentní příručku společenského života. Často totiž prezentuje ideální, ne však skutečný, stav věcí. Proto práce zaměřená na vyobrazení mazlíčků v umění by jistě byla velkým přínosem nejen z pohledu dějin umění ale také historie.

Vhodné bude zakončit celou kapitolu výjimečnými a vcelku úsměvnými příklady památek zanechaných kočičími autory. V prvním případě se jedná o otisky tlapek zdobící nejrůznější světské i církevní spisy. Ze západní Evropy je známo několik případů, pro ilustraci uvedme alespoň tři, a to: v rukopise obsahujícím *Symbolum fidei dictatum a beato Gregorio* spolu s *Registrum epistolarum* Řehoře I. Velikého (soubor korespondence papeže ve 14 knihách), ve sbírce poezie a legend psaných ve střední angličtině a komicky i v tematické *Etymologii* Isidora ze Sevilly.⁹⁷ Z východní Evropy je znám případ urbáře *Civitas et Acta Consiliorum* z chorvatského Dubrovníku, na něhož narazil doktorand Emir O. Filipović při jeho výzkumu v roce 2011.⁹⁸ Po celé Evropě i mimo ni je známo něco

⁹⁶ WALKER-MEIKLE, Kathleen: *Late Medieval Pet Keeping*, s. 167-169.

⁹⁷ GREGORY THE GREAT: *Symbolum fidei dictatum a beato Gregorio; Registrum Epistolarum*. The British Library, fond Royal MS 6, kart. C X. In: http://access.bl.uk/item/viewer/ark:/81055/vdc_100059472683.0x000001 [cit. 20. 03. 2021]; LYDGATE, John: *Troy Book and Siege of Thebes. With verses by William Cornish, John Skelton, William Peiris and others*. The British Library, London, fond Royal MS 18, kart. D II, fol. 205v. In: http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=royal_ms_18_d_ii [cit. 20. 03. 2021]; ISIDORE OF SEVILLE: *Etymologiae*. In: The British Library, London, fond Burney MS, inv. č. 326, fol. 104v. In: http://access.bl.uk/item/viewer/ark:/81055/vdc_100059145370.0x000001 [cit. 20. 03. 2021].

⁹⁸ FILIPOVIĆ, Emir O.: *Of Cats and Manuscripts*. In: The Appendix Blog. In: <http://theappendix.net/posts/2013/03/of-cats-and-manuscripts> [cit. 20. 3. 2021].

málo přes deset případů otisků tlapek, nicméně toto číslo jistě není konečné, neboť mnohé rukopisy dosud nebyly zkoumány, takže podobné unikátnosti nebyly zdokumentovány.

Svědkiem jiné kuriózní příhody je nizozemský rukopis z 20. let 15. století. Neopatrný deventerský písař nechal knihu ležet přes noc otevřenou a když se ráno vrátil, zjistil, že mu jeho práci pomohla kočka. Poškozené místo pečlivě ohraničil, ilustroval a v komentáři vysvětlující celou situaci proklel všechny jí podobné.⁹⁹

Mohla by vyvstat otázka, proč písaři vůbec umožňovali kočkám do skriptorií přístup, když si byli vědomi možných následků? Odpověď je zřejmá. Kočky zde druhotně krátily písaři dlouhou chvíli, zaháněly smutek a melancholii, obecně vzato vystupovaly v roli mazlíčka. Primárním, přirozenějším důvodem však bylo chytání myši. Štosity pergamenů představují pro myši lákavé útočiště, v případě nedostatku také potravu, jak můžeme vidět na torzu Boethiovy *Philosophiae consolatio*.¹⁰⁰ Navíc myši mohly vzdělance při psaní vyrušovat či být pohromou pro jeho občerstvení, jak vidíme na ilustraci s názvem Hildebertova kletba. Jedná se o kolofon doprovázející dílo sv. Augustýna *De civitate Dei*. Zachycuje scénku ve skriptoriu, kde pracují dva písaři, Hildebert a jeho pomocník Everwin. Starší písař Hildebert si všimá myši zcizující mu jeho jídlo, chystá se po ní hodit pemzu a proklíná ji.¹⁰¹

⁹⁹ “Hic non defectus est, sed cattus minxit desuper nocte quadam. Confundatur pessimus cattus qui minxit super librum istum in nocte Daventrie, et consimiliter omnes alii propter illum. Et cavendum valde ne permittantur libri aperti per noctem ubi cattie venire possunt.” SYKES, Naomi J.: *Beastly Questions: Animal Answers to Archaeological Issues*. New York: Bloomsbury Academic, 2014, s. 145.

¹⁰⁰ BOETHIUS: *Philosophiae consolatio*. Parker Library, Cambridge, fond MS 214. In: <https://parker.stanford.edu/parker/catalog/rb296hb9129> [cit. 20. 3. 2021].

¹⁰¹ „Pessime mus, saepius me provocas ad iram. Ut te deus perdat.“ SANCTUS AUGUSTINUS: *De civitate Dei*. Archiv Pražského hradu, Praha, kapitulní knihovna, sign. A 21/1, fol. 153r.

4. Mazlíček: minulost kontra současnost, reflexe pojmu

V minulých dvou kapitolách jsme uvedli nejdůležitější prameny a literaturu, ze kterých bylo čerpáno, nyní se více zaměříme na jednotlivé skupiny zvířat. Typicky rozlišujeme mezi divokými, polodivokými a domestikovanými druhy. Zdomácnělé dále dělíme na hospodářská, užitková a zájmová zvířata. Rozdíly mezi jednotlivými skupinami a jejich význam pro společnost vysvětlíme v první podkapitole.

Protože si předkládaná práce stanovila za cíl zaměřit se na soužití člověka a kočky ve středověku, přesněji pak případy, kdy kočka zastává roli společníka – mazlíčka, je nutné, abychom si tento pojem nejprve definovali, reflektovali jeho význam ve středověku i nyní a zamysleli se nad jeho vhodností k užívání v odborných pracích.

4.1. Domáci, hospodářské, zájmové zvíře

Lidé se až do konce posledního glaciálu živili výhradně lovem zvířat a sběrem rostlin. Jednalo se o malé, ne více než padesátičlenné skupiny příbuzensky spjatých lidí, kteří byli nuceni sezónně kočovat, aby nedošlo k vyčerpání přírodních zdrojů potřebných pro přežití. Pokud tato společenství zůstávala relativně malá a stěhovala se, byla schopna vcelku snadno přežít, i když různým nemocem a občasnému nedostatku přece jen neunikla. Existovalo zde tradiční dělení práce, kdy se muži starali o lov, ženy o děti a sběr. Všimněme si jakési rovnováhy mezi člověkem a přírodou, jelikož lovci a sběrači jen výjimečně zabíjeli a jedli více než kolik bylo potřeba pro jejich přežití. Lovci také ke své kořisti chovali určitou úctu, snad ji brali jako sobě rovnou.¹⁰² Jisté je, že zaujímala významné místo v jejich mentalitě, představách a náboženství.

Následně se však začalo oteplovat, lidstvo zažilo dlouhodobou stabilitu v kulturním i ekonomickém směru. Při neolitické revoluci, jak je dnes tento proces označován, došlo k domestikaci některých rostlin a živočichů a také k přechodu na usedlý způsob života. S postupem času lovců a sběračů ubývalo, takže dnes existují už jen malá, izolovaná společenství v nejzazších částech světa.

Už ze samotné podstaty celé věci nelze studovat historii zvířat samostatně, neboť zvířata nám o sobě nezanechala žádné zprávy. Na toto téma tak musí být nahlíženo skrze

¹⁰² SERPELL, James A. – PAUL, Elizabeth S.: *Pets and the development of positive attitudes to animals*. In: *Animals and Human Society*. Editovali MANNING, Aubrey – SERPELL, James A.. New York: Routledge, 1994, s. 130-131.

jejich vztah k člověku. Na planetě se nachází nepřeberné množství zvířat, ale jen hrstka z nich byla ve správnou chvíli na správném místě a oplývala takovými schopnostmi, které byly člověku k užitku. Zároveň měla určitou povahu, která umožňovala jejich zdomácnění. K prvnímu takovému případu došlo asi před 12 tisíci lety u vlků, předchůdců dnešních psů, kteří se zdržovali u příbytků lidí na Blízkém Východě. Brzy po nich zdomácněly ovce a kozy, o tři tisíce let později skot a prasata. Následně to byli: morčata (5 tisíc př. n.l.), lamy (3,8 tisíc př. n.l.), krocani (2 tisíce př. n. l.) v Novém světě; osli (6 tisíc př. n. l.), koně (4 tisíce př. n. l.) a velbloudi (3 tisíce př. n. l.). Domestikace koček proběhla pravděpodobně už ve starověkém Egyptě, ovšem někteří vědci tuto skutečnost posouvají o mnoho později, dokonce až do 16. století.¹⁰³

Při neolitické revoluci vymizel *rovnostářský* postoj lovců a sběračů, neboť podstatou domestikace je vlastnictví. Zvířata bylo nutné začlenit do společenské struktury, čímž se staly předmětem držby, výměny, obchodu a dědictví. Soužití člověka a zvířete v těsné blízkosti totiž postupně vedlo k vyvíjení a prohlubování vztahů, k větší spolupráci, pochopení, ale také k vzájemné závislosti. Přežití zdomácnělých zvířat bylo podmíněno péčí ze strany člověka, který se nechtěl vzdát nově nabytých statků.¹⁰⁴ Postavení se začala antropocentricky měnit – člověk se stal vládcem, pánem; zvíře služebníkem a otrokem, jehož jedinou komoditou je jeho vlastní tělo (tažná síla; srst, kůže, maso, popř. produkty těla: vejce, mléko aj.). Tuto skupinu zvířat označujeme jako *hospodářská*.¹⁰⁵ Vzpomeňme na mnohé druhy, jež jsou zavřeny v těsných klecích s minimální nebo žádnou podestýlkou, chovány v nepřirozených teplotách, nedůstojně zabíjeny, aniž by jedinkrát v životě spatřily sluneční světlo. Společnost je však nucena mlčky podporovat danou praxi (ať už s ní souhlasí, či nikoliv), jelikož je ekonomicky výhodná a při tak vysoké poptávce pravděpodobně jinou technologií neuspokojitelná. Navíc značná část populace se domnívá,

¹⁰³ Zatímco u většiny dosud domestikovaných zvířat se jejich velikost zmenšila (např. pes domácí je o 25 % menší než vlk obecný), je s podivem, že kočka domácí je asi o 16 % větší než její předchůdce kočka divoká plavá (*Felis silvestris lybica*). Danou změna je přisuzována lepší výživě. BITZ-THORSEN, Julie – GOTFREDSEN, Anne B.: *Domestic cats (Felis catus) in Denmark have increased significantly in size since the Viking Age*. In: Danish Journal of Archaeology, 7, 2018, č. 1, s. 1-14. In: <https://doi.org/10.1080/21662282.2018.1546420>. [cit. 24. 3. 2021]; BLAIR, Lidsey N.: *Cats and Dogs: The Development of the Household Pet through Symbolic Interpretations and Social Practices in the Middle Ages and Renaissance*. Iowa: University of Iowa, 2016, s. 1. In: https://ir.uiowa.edu/honors_theses/4/ [cit. 28.3. 2021].

¹⁰⁴ CLUTTON-BROCK, Juliet: *A Natural History of Domesticated Mammals*. 2. vydání. Cambridge, Cambridge University Press, 1999, s. 31-32.

¹⁰⁵ Definice hospodářských zvířat se nachází ve Sbírce zákonů České republiky. § 3, d) In: *Zákon č. 246/1992 Sb.*

že přístup k čerstvému masu je už v dnešní době právem člověka, takže způsob, jakým je získáváno, je nutná, avšak nepodstatná nevyhnutelnost.¹⁰⁶

Se zajímavou teorií (resp. psychologickým konceptem) přichází v roce 2001 americká psycholožka a později veganská aktivistka Melanie Joy v článku *From Carnivore to Carnist: Liberating the Language of Meat*. Jak už sám název napovídá, jedná se o termín *karnismus* (anglicky *carnism*), tedy o sdílenou a nereflektovanou ideologii, kdy společnost považuje za správné ba dokonce žádoucí konzumovat maso jedlých zvířat.¹⁰⁷ Právě za onou *odůvodněnou* mentalitou *masožravců* skrývá společnost pocity provinilosti a přecitlivělosti vůči utrpení jiných tvorů.¹⁰⁸

Donedávna totiž drtivá většina západní společnosti zastávala tradiční, židovsko-křesťanský postoj, a to víru v absolutní morální a konceptuální rozdíl mezi zvířetem a člověkem. Nicméně, několik akademických autorit se domnívá, že nešlo jen o produkt lidské marnivosti, ale především o praktické zneužití a v určitých případech systematické likvidování konkurence pomocí dehonestace, v jehož důsledku byla zvířata depersonalizována a postavena mimo morální zájem společnosti.¹⁰⁹

Percepci a osobní chování k rozličným druhům zvířat nejvíce ovlivňují kulturní, socioekonomické a demografické faktory. Velkou roli tedy hraje prostředí, do kterého se člověk narodil, ekonomická situace rodiny, i stáří a zkušenosti samotného jedince. Už dříve proběhlo několik průzkumů k problematice postojů, které lidé zaujímají k různým druhům zvířat. Akademici například došli k závěru, že společnost obecně spíše než plazy, ryby nebo bezobratlé, respektuje větší antropomorfní savce, jelikož jsou člověku jaksí blíže svou inteligencí.¹¹⁰

¹⁰⁶ SERPELL, James A.: *In the Company of Animals*. s. 5.

¹⁰⁷ Joy vysvětluje, že každá kultura považuje určitou skupinu zvířat za jedlou a zbytek za nejedlé. V evropské kultuře považujeme za jedlá domestikovaná hospodářská, případně divoká zvířata – tur, prase, ovce, koza, králík, drůbež, ryby, spárkatá zvěř. Naopak nejedlá jsou ta, jejichž pozření je neetické, nechutné či za normálních podmínek není nutné – mazlíčci, určité druhy exotických savců a ptáků (např. primáti, papoušci, kytovci) hmyz, obojživelníci, měkkýši. V jihoasijských zemích se priority liší.

¹⁰⁸ JOY, Melanie: *From Carnivore to Carnist: Liberating the Language of Meat*. In: Satya, 18, 2001, č. 2, s. 126-127. In: <http://www.satyamag.com/sept01/joy.html> [cit. 20. 2. 2021]; JOY, Melanie: *Why We Love Dogs, Eat Pigs and Wear Cows: An Introduction to Carnism*. San Francisco: Red Wheel Weiser, 2011, s. 23-35; VANDROVCOVÁ, Tereza: *Sociologie zvířat: přehledová stať o oboru Human-Animal Studies*. In: Naše společnost, 13, 2015, s. 23-33. In: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c3/a1922/f28/NS15-1_Sociologie%20zvirat.pdf [cit. 12. 3. 2021].

¹⁰⁹ „Just as we have to depersonalize human opponents in wartime in order to kill them with indifference, so we have to create a void between ourselves and the animals on which we inflict pain and misery for profit.“ ROTHSCIL, Miriam L.: *Animals nad Man*. In: *Animals and Human Society*. Editovali MANNING, Aubrey – SERPELL, James A., s. 129. Jen vzpomeňme na *padlého krále* Michela Pastoureaua. PASTOUREAU, Michel: *Medvěd*, s. 97-117; THOMAS, Keith: *Man and the Natural World: Changing Attitudes in England 1500–1800*. Oxford: Penguin Books Limited, 1996, s. 17-23, 28-30; SERPELL, James A.: *In the Company of Animals*. s. 5, 11, 15-16.

¹¹⁰ KNIGHT, Sarah – VRIJ, Aldert – CHERRYMAN, Julie – NUNKOOSING, Karl: *Attitudes towards*

Postoje vůči zvířatům mohou být psychicky rychle přehodnoceny v závislosti na nových, pozitivních a stejně tak i negativních podnětech a zkušenostech. Pro příklad uveďme současný vliv médií. Ta skrze glorifikaci nejen stigmatizovaných zvířat podpořila kladné konotace, čímž rozšířila znalosti o jejich chování a životní historii. Úměrně s rostoucími vědomostmi se tak zvyšují obavy o osudy divokých i domácích zvířat, které jsou pro jednotlivce ve svém důsledku častokrát významnější než životní situace vlastních sousedů. Jak poznamenává James Serpell spolu s Elizabeth Paul – média dnes představují most pro překlenutí etických rozporů. Svou všudypřítomností totiž přináší *soukromý* život ostatních živočichů tzv. až k nám domů.¹¹¹

Existuje však ještě jiná skupina zvířat, s níž lidská společnost zachází o poznání lépe. Nezabíjí je, ani je nekonzumuje, nepožaduje po nich těžkou práci, nechová je kvůli jejich srsti, vejším, mléku, ani jiným produktům. I když přísně vzato neslouží k žádnému praktickému ani ekonomickému účelu, dovoluje jim přístup do obydlí, do osobního prostoru, dává jim jména, zpravidla jim dopřává kvalitní stravu, nejlepší lékařskou péči, a nakonec i důstojný pohřeb.¹¹² Tuto skupinu dnes označujeme jako mazlíčci. Za synonymum bychom mohli považovat slovní spojení *zájmové zvíře*, které definuje Rada Evropy jako: „každé zvíře držené či určené k držení člověkem, zejména v jeho domácnosti, pro jeho potěšení a jako společník.“¹¹³

A tak zde vzniká jakýsi paradox. Na jedné straně mezi hospodářskými zvířaty, jejichž těla jsou využita beze zbytku a pro společnost je jejich existence nepostradatelná, přesto je vnímáme jako cosi méněcenného, a na druhé straně mazlíčky, jejichž existence je ve své podstatě zbytečná, jelikož nepřináší žádné nebo minimální praktické či materiální

animal use and belief in animal mind. In: Anthrozoös, 17, 2004, 1, s. 42-62. In: <https://doi.org/10.2752/089279304786991945> [cit. 26. 3. 2021]; DRISCOLL, Janis W.: *Attitudes Toward Animal Use*. In: Anthrozoös, 5, 1992, 1, s. 32-39. In: <https://doi.org/10.2752/089279392787011575> [cit. 27. 3. 2021]; CRISCUOLO, François – SUEUR, Cédric: *An Evolutionary Point of View of Animal Ethics*. In: *Frontiers in Psychology. Theoretical and Philosophical Psychology*, 11, 2020. In: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.00403> [cit. 27. 3. 2021].

¹¹¹ SERPELL, James A. – PAUL, Elizabeth S.: *Pets and the development of positive attitudes to animals*. In: *Animals and Human Society*. Editovali MANNING, Aubrey – SERPELL, James A., s. 128.

¹¹² Češi v průměru utratí za mazlíčka skoro 16 tisíc korun ročně. Jen za rok 2019 utratili lidé ze zemí patřících do Evropské unie za stravu pro mazlíčky asi 21 miliard. V současné době se na území České republiky nachází celkem 18 pohřebních služeb, krematorií a hřbitovů pro mazlíčky. *Průzkum: Nejvíce Čechů má psa, v průměru za něj utratí skoro 16 tisíc ročně*. In: https://www.irozhlaz.cz/zivotni-styl/spolecnost/cesko-cesi-domaci-mazlicci-psi-kocky-penize-pruzkum-1906232155_lac [cit. 9. 2. 2021]; *European Facts & Figures 2019. The European Pet Food Industry*. In: https://fediaf.org/images/FEDIAF_facts_and_figures_2019_cor-35-48.pdf [cit. 21. 01. 2021]; *Seznam hřbitovů pro zvířata, krematorií a pohřebních služeb*. In: <https://www.modrykocour.cz/rady/prakticke-rady/seznam-hrbitovu-pro-zvirata-krematorii-a-pohrebnych-sluzeb> [cit. 9. 2. 2021].

¹¹³ *Evropská dohoda o ochraně zvířat v zájmovém chovu*. Řada evropských smluv č. 125. Štrasburk, 1987. In: http://eagri.cz/public/web/file/1795/ZCH_125_1_.pdf [cit. 18. 4. 2021].

výhody.¹¹⁴ Samozřejmě nelze brát v potaz pouze ekonomická, praktická a materiální hlediska, protože, užitek vychází ze samotného vztahu člověk-mazlíček. Lidé si neváží svých mazlíčků kvůli jejich užitečnosti, ale právě z důvodu určitých sociálních a emocionálních interakcí, které sice nejsou totožné, avšak do jisté míry napodobují ty lidské.¹¹⁵

4.2. Co je mazlíček?

Problematika zvířecích společníků, zájmových zvířat, nebo chceme-li mazlíčků, je interdisciplinárním tématem, kterému se teprve od začátku 70. let 20. století dostalo odbornější pozornosti. Práci na dané téma však stále není mnoho, což je s podivem, vezmeme-li v potaz skutečnost, že zasahuje do našeho nejbližšího okolí a velká část populace je s ní v každodenním kontaktu. Možná právě z důvodu všeobecné osobní zkušenosti, subjektivnímu názoru a nedostatku odborných prací dochází k degradaci daného tématu a jeho odsouvání do pozadí, kde už není považováno za důležité ani seriózní. Zde bychom se měli mít na pozoru, neboť nelze opomíjet témata, o kterých si myslíme, že je bezpečně známe z vlastní praxe; naopak právě to by měl být jeden z hlavních důvodů, abychom ho opakovaně podrobovali novým reflexím. Právě kvůli dlouhému opomínání je zařazení jednotlivých druhů zvířat do kategorie *mazlíček* stejně obtížné jako samotná definice pojmu.

Vzhledem k chybějícímu termínu v českém jazyce se musíme prozatím spokojit s užíváním neodborného pojmu *mazlíček*, neboť dané slovo je ekvivalentem anglického výrazu *pet*, který se v anglicky psaných odborných pracích v současné době hojně využívá. Zajímavostí je, že anglické *pet* je ve skutečnosti raně novověké slovo. Poprvé se objevilo až v 16. století, resp. v roce 1539 v *Accounts of the Lord High Treasurer of Scotland*, a k jeho rozšíření došlo až v 17. století.¹¹⁶ Lingvista Leo Spitzer uvádí, že *pet* není odvozeno od anglického *petty* (ve francouzštině *petit*, česky drobný, nepatrný), ale bylo v nezměněné podobě přejato z francouzštiny, kam se jako *pēditum* dostalo z latiny.¹¹⁷ V českém jazyce

¹¹⁴ SERPELL, James A.: *In the Company of Animals*, s. 11-15.

¹¹⁵ SERPELL, James A. – PAUL, Elizabeth S.: *Pets and the Development of Positive Attitudes to Animals*. In: *Animals and Human Society*. Edited by MANNING, Aubrey – SERPELL, James A., s. 129.

¹¹⁶ „Item, deliverit to Thomas Melvillis wiffe in Falkland, at the Kingis command, for keping of certane pettis and nurising of the samyn, ...“ čímž se mysleli papoušci, opice, pávi aj. *Accounts of the lord high treasurer of Scotland. Vol VII, 1538-1541*. Editoval PAUL James B. Edinburgh: H. M. General Register House, 1907, s. 274. Compota Thesaurariorum Regum Scotorum, In: <https://archive.org/details/accountslordhig00treagoog> [cit. 12. 3. 2021]; WALKER-MEIKLE, Kathleen: *Medieval Pets*, s. 1.

¹¹⁷ „The animal or child *qui pète* is the youngest, the one who has not yet learned to control his muscles; but this very deficiency is viewed with both love and pity by his guardias.“ SPITZER, Leo: *On the Etymology of*

je vznik slova *mazlíček* podobně poetický. Dušan Šlosar vysvětluje původ slova od výrazu z jidiš *mazl* (štěstí) převzatého z hebrejského *mazal* (osud, hvězda, štěstí), kdy je pravděpodobné, že tak bylo přeneseně nazýváno šťastně narozené dítě. Nejedná se tedy o odvozeninu slovesa *mazati*, neboť to označovalo činnost potírání.¹¹⁸ Ve *Slovníku spisovné češtiny* se dozvíme, že se jedná o zdobnělinu slova *mazlík*, resp. *mazel*, ale v *Ottově všeobecné encyklopedii* výraz *mazlíček* nenajdeme vůbec. Nalezneme zde sice heslo *domácí zvíře*, které však pro nás není relevantní, protože souhrnně označuje všechna domestikovaná zvířata.¹¹⁹

Chov zvířat je v současnosti nepochybně běžnou součástí života. Někdy je také považován za univerzální praxi mnoha kultur, protože se ve více než polovině celosvětových domácností vyskytuje nějaké zvíře. Nemusí se však vždy jednat o mazlíčka. Ve skutečnosti totiž neexistuje mnoho kultur, které chovají mazlíčky v postmoderním, prvosvětovém významu přebytečné společnosti.¹²⁰ Mějme tedy na paměti, že definice, koncept a četnost s jakou jsou mazlíčci chováni, se různí napříč lidskými společnostmi.

Keith Thomas ve svém díle *Man and the Natural World: Changing Attitudes in England, 1500-1800* definuje mazlíčka jako zvíře, které je drženo uvnitř příbytku, není chováno pro konzumaci a má vlastní jméno.¹²¹ Kathleen Walker-Meikle zastává v knize *Medieval Pets* a disertační práci *Late Medieval Pet Keeping: Gender, Status and Emotions* do jisté míry podobný názor, avšak upozorňuje i na zvířata držena venku. Zdůrazňuje, že středověký člověk mohl vnímat například lovecké psy, ceněné koně a dravce jako mazlíčky.¹²² V *In the Company of Animals: A Study of Human-animal Relationship* vnímá James Serpell mazlíčka jako zvíře bez praktického účelu pro

pet. In: *Language*, 26, 1950, 4, s. 536, Linguistic Society of America. In: <https://doi.org/10.2307/410403> [cit. 5. 3. 2021].

¹¹⁸ ŠLOSAR, Dušan: *Otisky*. Praha: Dokořán, 2006, s. 61.

¹¹⁹ *Mazlík*. In: *Slovník spisovného jazyka českého*. In: <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledat=Hledat&heslo=mazl%C3%AD%C4%8Dek> [cit. 5. 3. 2021]; *Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Díl 7. Dánsko-Dřevce*. Praha: J. Otto, 1893, s. 796-797.

¹²⁰ Ve vzorku 60 společností, jen ve 22 z nich byl pes vnímán jako mazlíček, kočky v 11 případech. GRAY, Peter B. – YOUNG, Sharon M.: *Human-Pet Dynamics in Cross-Cultural Perspective*. In: *Anthrozoös. A Multidisciplinary Journal of the Interactions of People and Animals*, 24, 2011, č. 1, s. 17-30. In: <https://doi.org/10.2752/175303711X12923300467285> [cit. 23. 3. 2021]; HERZOG, Harold A.: *Biology, Culture, and the Origins of Pet-Keeping*. In: *Animal Behavior and Cognition*, 1, 2014, č. 3, 299-300. In: <https://doi.org/10.12966/abc.08.06.2014> [cit. 10. 2. 2021].

¹²¹ THOMAS, Keith: *Man and the Natural World*, s. 112-115.

¹²² Walker-Meikle se domnívá, že mazlíčka lze v obrazových pramenech snadno identifikovat, jestliže má okolo krku obojek. Čím honosnější a dražší, tím vyšší status majitele. S jejím názorem však nelze souhlasit, neboť obojek vyjadřoval vlastnictví. Zvíře s obojkem (nebo jakýmkoliv provazem okolo krku) je tedy něčím majetkem, ne nutně mazlíčkem. WALKER-MEIKLE, Kathleen: *Medieval Pets*, s. 1; WALKER-MEIKLE, Kathleen: *Late Medieval Pet Keeping*, s. 12-14.

společnost,¹²³ zatímco Harold Herzog v článku *Biology, Culture and the Origins of Pet-Keeping* argumentuje jejich psychologickým a emocionálním přínosem.¹²⁴

Dle syntetické definice je tedy mazlíček takové zvíře, které skrze svého majitele získalo privilegovaný status a jeho jedinou *prací* je mu poskytovat společnost a potěšení. Zároveň je drženo v bezpečném prostředí zpravidla uvnitř obydlí a je živeno majitelem, není tedy nuceno si zajišťovat potravu samo.

Jakékoliv zvíře chované člověkem tedy není automaticky mazlíčkem, pokud pro tuto roli není speciálně vybráno. Jedná se o umělý konstrukt vytvořený člověkem, který je na lidské přítomnosti závislý. Samotné přání osoby je tak dostačující pro povýšení statusu obyčejného zvířete nad ostatní jeho druhu. Častokrát je s vyvoleným zvířetem zacházeno jako s členem domácnosti, má přístup do soukromých místností i do bezprostřední blízkosti majitele. Také je důležité zdůraznit, jak už bylo naznačeno výše, že pouze člověk je schopen přivlastnit si dané zvíře a povýšit ho na mazlíčka, ne naopak. Péče o mazlíčka je navíc čistě subjektivním závazkem. Člověk se sám sobě zavazuje, že jej bude živit (ne však z důvodu konzumace) a pečovat o něj, aby se z jeho přítomnosti mohl těšit co nejdéle.

U některých druhů zvířat nemusí být na první pohled zřejmé, zda se jedná o mazlíčka či nikoliv, vždy je však nutné brát v úvahu primární účel zvířete. Pro odstranění pochybností a nedorozumění si uveďme příklady. Nejtypičtějším ukázkami evropských novodobých mazlíčků jsou akvarijní ryby, některé druhy plazů (hadí, ještěři, želvy), ptáků (většina papoušků a někteří pěvci) a hlodavců. Tito jsou ve většině případů drženi v akváriích, klecích či podobných zařízeních a potravu je zajišťována majitelem, který k nim má emocionální vztah. Přísně vzato nemají žádný praktický účel, jsou chováni kvůli společnosti a tzv. na okrasu.

Naopak mazlíčky jistě nejsou hospodářská zvířata už ze samotné definice pojmu (dobytek, drůbež, koně, osli, velbloudi, některé druhy hlodavců, ptáků, ryb), divoká a polodivoká zvířata (např. jelenovití chovaní na farmách kvůli masu či polodomeštickovaná antilopa losí), laboratorní zvířata (např. některé druhy hlodavců, obojživelníků, ryb, hmyzu) a dravci. Všechna tato zvířata nesplňují jednu či více podmínek výše uvedené definice. Nejčastěji v lidské společnosti mají praktický význam, jsou chována kvůli svému tělu či jeho produktům. Dále nežijí v těsné lidské blízkosti (buď přímo v obydlí či v speciálně vytvořeném příbytku, např. stájích), péče o ně je přenechávána předem určeným specialistům nebo vůči nim vlastník nepociťuje náklonnost.

¹²³ SERPELL, James A.: *In the Company of Animals*, s. 11-12.

¹²⁴ HERZOG, Harold A.: *Biology, Culture, and the Origins*, s. 297-299.

Speciální skupinou jsou psi (a často také kočky), kdy je nutno brát v potaz, k čemu je zvíře primárně určeno. Mezi mazlíčky totiž neřadíme pracovní psy (pastervecké, hlídací, lovecké, bojové, záchranářské, tažné a pomocné). Ačkoliv vlastníci se svými zvířaty častokrát sdílejí příbytek, pečují o zvíře a chovají k němu city, ne vždy se jedná o mazlíčka, ale spíše o zvířecího společníka, užitkové zvíře určené pro praktické účely lovu, přepravy či obrany majetku.

Chov zvířat pro potěšení je výhradně lidským fenoménem, neboť žádný jiný zvířecí druh podobné chování nevykazuje. Toto tvrzení však neznamená, že by snad zvířata nebyla schopna náklonnosti vůči jiným tvorům. Existují totiž senzační případy mezidruhových adopcí, které se odehrály v zoologických zahradách, přírodních rezervacích či farmách a neobešly se bez lidského přispění.¹²⁵ Podíváme-li se na chování divokých šimpanzů, našich nejbližších příbuzných, zjistíme, že se sice občas ujímají odlišných druhů, se kterými si následně pokouší hrát, avšak životy těchto *mazlíčků* záhy končí kvůli hrubému zacházení.¹²⁶ Tyto spíše ojedinělé případy tak nejsou přesvědčivým důkazem, že by jiné zvířecí druhy byly schopny dlouhodobě udržovat láskyplný vztah podobný lidskému chování k mazlíčkům.¹²⁷

Co tedy *homo sapiens* vede k tomuto výjimečnému, avšak do jisté míry nepřirozenému a nevýhodnému osvojování si mimodruhových jedinců? Dané jednání se jeví jako evoluční problém, který není odůvodnitelný příbuzenským výběrem, ani

¹²⁵ Ku příkladu první známý případ je zápis z deníku Johna Evelyny (1620-1706) z roku 1654, kdy v Londýně viděl ochočeného lva, jak si přátelsky hraje s jehnětem. Dnes jsou dle průzkumu týkajícího se klipů na internetové stránce YouTube na téma zvířat nejvyhledávanější tzv. podivné páry (*odd couples*) a diváci jim dávají přednost před vysokonákladovými dokumenty. Kniha Jennifer S. Holland jako například *Unlikely Friendships: 50 Remarkable Stories from the Animal Kingdom* nebo *Unlikely Loves: 43 Heartwarming True Stories from the Animal Kingdom* ze série *Unlikely Friendships* vyprávějí o zvláštních přátelstvích rozličných druhů zvířat a staly se bestsellery. GRIGSON, Caroline: *Menagerie: The History of Exotic Animals in England*. Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 29-30; NELSON, Ximena J. – FIJN, Natasha: *The use of visual media as a tool for investigating animal behaviour*. In: *Animal Behaviour*, 85, 2013, č. 3, 525-536. In: <https://doi.org/10.1016/j.anbehav.2012.12.009> [cit. 24. 2. 2021]; Jedinou zdokumentovanou výjimkou je snad případ z roku 2004 z Brazílie, kdy se skupina malp pruhohřbetých (*cebus libidinosus*) ujala osířelého kosmana bělovousého (*callithrix jacchus*). IZAR, Patrícia – VERDERANE, Michele P. – VISALBERGHI, Elisabetta – OTTONI, Eduardo B. – GOMES DE OLIVEIRA, Marino – SHIRLEY, Jeanne – MUNKENBECK-FAGASZY, Dorothy: *Cross-Genus Adoption of a Marmoset (Callithrix jacchus) by Wild Capuchin Monkeys (Cebus libidinosus): Case Report*. In: *American Journal of Primatology*, 68, 2006, č. 7, s. 692-700. In: <https://doi.org/10.1002/ajp.20259> [cit. 24. 2. 2021].

¹²⁶ HIRATA, Satoshi – YAMAKOSHI, Gen – FUJITA, Shiho – OHASHI, Gaku – MATSUZAWA, Tetsuro: *Capturing and toying with hyraxes (Dendrohyrax dorsalis) by wild chimpanzees (Pan troglodytes) at Bossou, Guinea*. In: *American Journal of Primatology*, 53, 2001, č. 2, s. 93-97. In: [https://doi.org/10.1002/1098-2345\(200102\)53:2%3C93::aid-ajp5%3E3.0.co;2-x](https://doi.org/10.1002/1098-2345(200102)53:2%3C93::aid-ajp5%3E3.0.co;2-x) [cit. 24. 2. 2021]; HOCKINGS, Kimberley J. – HUMLE, Tatyana – CARVALHO, Susana – MATSUZAWA, Tetsuro: *Chimpanzee interactions with nonhuman species in an anthropogenic habitat*. In: *Behaviour*, 149, 2012, č. 3, s. 299-324. In: <https://doi.org/10.1163/156853912X636735> [cit. 24. 2. 2021].

¹²⁷ HERZOG, Harold A.: *Biology, Culture, and the Origins*, 296-308.

recipročním altruismem.¹²⁸ Jak si tuto praxi společnost vysvětluje? Už jsme zmínili, že hlavním důvodem je pravděpodobně využití zvířete jako náhrady za jedince svého druhu. Dalšími důvody, proč se lidé rozhodnou pro soužití s mazlíčky, mohou být status, který se s pořízením zvířete může zvýšit, samotná krása tvora či prostá fascinace člověka určitým druhem živočichů.

Proč se miliony lidí rozhodly obětovat peníze, energii a čas tvorům, kteří, jak se zdá, nemají pro společnost žádný praktický význam?¹²⁹ Rozvoj soužití se zvířecími společníky vysvětlují James A. Serpell a Elizabeth S. Paul v současné praxi pomocí adaptačních teorií dvěma možnostmi: mazlíčci obecně přispívají ke zdraví a životní pohodě svých majitelů díky sociálním interakcím, a péče o jiného tvora jasně signalizuje rodičovskou připravenost.¹³⁰ Obě teorie jsou v současnosti velkou částí společnosti přijímány zvláště díky vlivu všudypřítomných médií.¹³¹ Obecně se soudí, že zvířata pomáhají majiteli ulevovat od stresu, depresí, úzkosti, pocitů osamění a izolace, jejich přítomnost také snižuje krevní tlak a vyvolává pocit bezpečí.

Objevují se však nesouhlasné názory. Například Harold Herzog argumentuje značným počtem studií, které došly k rozporuplným, nekonzistentním závěrům a zpochybňují tvrzení, že by snad majitelé mazlíčků mohli žít déle než lidé bez nich. Všeobecný blahodárný vliv mazlíčků na zdraví a psychiku lidí tak nesmí být chápán jako fakt, ale spíše jako hypotéza, kterou zatím potvrdilo jen málo výzkumů.¹³² S jistotou také

¹²⁸ Příbuzenský výběr je evoluční strategie, kdy jedinec podporuje rozmnožování u příbuzných svého druhu i za cenu vlastní reprodukce či života. Recipročním altruismem označujeme chování, kdy je očekávána pomoc od jedince, jemuž v minulosti byla prokázána dobročinnost. HERZOG, Harold A.: *Biology, Culture, and the Origins*, s. 298.

¹²⁹ SERPELL, James A.: *In the Company of Animal*, s. 11-15.

¹³⁰ SERPELL, James A. – PAUL, Elizabeth S.: *Pets in the family*, s. 300-301, 303-304.

¹³¹ Existuje teorie (v anglicky mluvících zemích označována jako *pet effect* či *human-animal bond*), která říká, že domácí povinnosti jsou plněny rychleji a kvalitněji, je-li v domácnosti přítomen mazlíček. ALLEN, Karen: *Are Pets a Healthy Pleasure? Influence of Pets on Blood Pressure*. In: *Current Directions in Psychological Science*, 12, 2003, č. 6, s. 237-238. In: <https://www.jstor.org/stable/20182888> [cit. 25. 2. 2021]; BARVÍNKOVÁ, Marie: *Zdravotní výhody domácích mazlíčků. Pomáhají při bolestech i depresi*. In: <https://patalie.cz/zdravotni-vyhody-domacich-mazlicku-pomahaji-pri-bolestech-i-depresi/> [cit. 25. 2. 2021]; LEVINE, Glenn N. – ALLEN, Karen – BRAUN, Lynne T. – CHRISTIAN, Hayley E. – FRIEDMANN, Erika – TAUBERT, Kathryn – THOMAS, Sue S. – WELLS, Deborah L. – LANGE, Richard A.: *Pet Ownership and Cardiovascular Risk: A Scientific Statement From the American Heart Association*. In: *Circulation*, 127, 2013, č. 23, s. 2353–2363. In: <https://doi.org/10.1161/CIR.0b013e31829201e1> [cit. 26. 2. 2021].

¹³² Žádná studie zatím nepotvrdila, ani nevyvrátila domněnku delšího života majitelů zvířat. HERZOG, Harold A.: *Biology, Culture, and the Origins*, s. 298; KOIVUSILTA, Leena K. – OJANLATVA, Ansa: *To Have or Not To Have a Pet for a Better Health?* In: *PLOS One*, 1, 2006, s. 1-9. In: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1762431/pdf/pone.0000109.pdf> [cit. 27. 3. 2021]; MCNICHOLAS, June – GILBEY, Andrew – RENNIE, Ann – AHMEDZAI, Sam H. – DONO, Jo-Ann – ORMEROD, Elizabeth: *Pet Ownership and Human Health: A Brief Review of Evidence and Issues*. In: *British Medical Journal*, 331, 2005, s. 1252-1254. In: <https://doi.org/10.1136/bmj.331.7527.1252> [cit. 27. 3. 2021].

vyvrací tvrzení o pozitivním dopadu domácích zvířat na reprodukční schopnosti člověka, neboť na toto téma dosud neexistují práce odborného rázu ani v České republice, ani v anglicky mluvících zemích. Výjimku tvoří snad jen vliv mazlíčků na potencionální romantické vztahy majitele, protože několik studií prokázalo, že ženy preferují muže v doprovodu psa než osamocené.¹³³ Jiní to přisuzují obecně vyšší geografické mobilitě, časté zaneprázdněnosti, konzumerismu nebo obecně zvýšené neplodnosti, kdy zvíře slouží jako substitut za dítě. Péče o zvíře je navíc levnější a ne tak náročná.¹³⁴ Dle jiných názorů věrně napodobuje starost o dítě, zda je však skutečně vhodnou průpravou k rozvoji empatie a rodičovské odpovědnosti a nejen plýtvání penězi a láskou na výchovu jiného druhu, o tom akademici stále polemizují.¹³⁵ A konečně, James Serpell se domnívá, že chov mazlíčků je produktem antropomorfismu, tendence promítat lidskou mentalitu na jiné objekty.¹³⁶ Zatímco antropomorfismus je hluboce zakořeněným aspektem lidského poznávání, samotné přiřazování psychických stavů jiným druhům je ovlivněno i kulturou, ve které jedinec vyrůstal.¹³⁷

Kdy se vůbec v lidské společnosti objevila potřeba přisvojení si mláďat jiných zvířat a pečovat o ně tzv. jako o vlastní? Odpověď na danou otázku je relativně složitá, neboť přesnou dobu u jednotlivých zvířecích druhů nelze jednoznačně určit. Z archeologických nálezů relativně spolehlivě víme, kdy byly určité druhy domestikovány. Zda už se však v dané době mohlo jednat o mazlíčky, je nepravděpodobné, avšak tuto

¹³³ Lidé jsou dle výzkumu obecně přístupnější návrhům a žádostem, je-li žadatel v doprovodu zvířete. GUÉGUEN, Nicolas – CICCOTTI, Serge: *Domestic Dogs as Facilitators in Social Interaction: An Evaluation of Helping and Courtship Behaviors*. In: *Anthrozoös. A Multidisciplinary Journal of the Interactions of People and Animals*, 21, 2008, č. 4, s. 339-349. In: <https://doi.org/10.2752/175303708X371564> [cit. 28. 3. 2021]; GRAY, Peter B. – VOLSCHE, Shelly L. – GARCIA, Justin R. – FISHER, Helen E.: *The Roles of Pet and Cats in Human Courtship and Dating*. In: *Anthrozoös. A Multidisciplinary Journal of the Interactions of People and Animals*, 28, 2015, č. 4, s. 673-683. In: <https://doi.org/10.1080/08927936.2015.1064216> [cit. 28. 3. 2021].

¹³⁴ GRAY, Peter B. – YOUNG, Sharon M.: *Human-Pet Dynamics in Cross-Cultural Perspective*, s. 18.

¹³⁵ HERZOG, Harold A.: *Biology, Culture, and the Origins*, s. 299; BRADSHAW, John – PAUL, Elizabeth S.: *Could empathy for animals have been an adaptation in the evolution of Homo?* In: *Animal Welfare*, 19, 2010, s. 107-112. In: <https://psycnet.apa.org/record/2010-10289-006> [cit. 28. 3. 2021]; MUELLER, Megan K.: *Is Human-Animal Interaction (HAI) Linked to Positive Youth Development? Initial Answers*. In: *Applied Developmental Science*, 18, 2014, č. 1, s. 5-16. In: <https://doi.org/10.1080/10888691.2014.864205> [cit. 1. 3. 2021].

¹³⁶ Odborník na vývoj poznávacích funkcí a mentality v dějinách lidstva, profesor archeologie Steven Mithen, přichází s teorií kognitivní proměnlivosti (cognitive fluidity), která se u homo sapiens vyvinula asi před 40 tisíci lety, a jejímž produktem je antropomorfismus. Pravěký lovec, který by se dokázal vcítit do role kořisti, by se pravděpodobně těšil většímu úspěchu, ale také by se zvířetem více soucítit. Dle něj vznikl chov mazlíčků právě z pocitu viny za smrt ulovených zvířat. SERPELL, James A. – PAUL, Elizabeth S.: *Pets and the development of positive attitudes to animals*. In: *Animals and Human Society*. Editovali MANNING, Aubrey – SERPELL, James A., s. 138.

¹³⁷ EPLEY, Nicholas – WAYTZ, Adam – CACIOPPO, John T.: *On Seeing Human: A Three-Factor Theory of Anthropomorphism*. In: *Psychological Review*, 114, 2007, č. 4, s. 864-886. In: <https://doi.org/10.1037/0033-295X.114.4.864> [cit. 2. 3. 2021].

hypotézu nelze s jistotou vyloučit. Odborníci se domnívají, že člověk od počátků své existence choval mláďata zvířat pro své potěšení až do doby, kdy přestala být ovladatelná. Pak tvora buď pustil na svobodu, nebo ho dokonce snědl.¹³⁸ V poslední době se dokonce objevují pokusy o rekonstrukci lidsko-zvířecích vztahů, jak se mohly při prvních pokusech o domestikaci některých zvířat utvářet. Nejvýznamnější teorie byla představena Raymondem a Lornou Coppingerovými, kteří provedli pozorování na ostrově Pemba v Indickém oceánu. Vybraná lokalita představuje přechod mezi mezolitickým a neolitickým sídlištěm, jehož obyvatelé se živí lovem mořských živočichů, sběrem a pěstováním plodin. Zároveň zde žije populace volně se pohybujících psů, kteří se živí odpadem z domácností a zdánlivě nikomu nepatří. Manželé tak přicházejí s teorií, že předchůdci dnešního psa domácího se v pravěkých sídlištích zdržovali kvůli zbytkům a snadno dostupné potravě, čímž se sami domestikovali.¹³⁹ Podobně jako u koček se tedy jednalo o komenzalismus.

V příspěvku *Pets and the Development of Positive Attitudes to Animals* se dočítáme o celosvětově rozšířené tendenci pečovat o zvířecí mláďata, především pak u loveckých společenstev, jejichž přežití závisí na těsné spolupráci se zvířecími společníky. Nejedná se tedy o moderní fenomén spojený s „urbanizací, materiálním přebytkem a buržoazní sentimentalitou.“¹⁴⁰

V článku *Biology, Culture, and the Origins of Pet-Keeping* uvádí Harold Herzog statistické údaje s jakou frekvencí bylo anglické slovo *pet* použito v tištěných médiích. Z výsledků dochází k závěru, že k obecnému rozšíření chovu mazlíčků na všechny vrstvy obyvatelstva došlo teprve v posledních dvou stoletích, kdy největší boom byl zaznamenán ve 40. letech 20. století. Přestože se jedná o velmi zajímavé údaje, nemyslíme si, že se jedná o relevantní a vypovídající data. Předně z důvodu, že se vztahují pouze na anglicky psané, tištěné publikace, které byly digitalizovány společností Google.¹⁴¹

Dnes jsou nejoblíbenějšími mazlíčky už tradičně pes a kočka.¹⁴² Nejnovější statistika z roku 2019 provedená organizací FEIDAF (*The European Pet Food Industry*)

¹³⁸ TITO, Raul Y. – BELKNAP, Samuel L. – SOBOLIK, Kristin D. – INGRAHAM, Robert C. – CLEELAND, Lauren M. – LEWIS, Cecil M.: *Brief Communication: DNA From Early Holocene American Dog*. In: *American Journal of Physical Anthropology*, 145, 2011, č. 4, s. 653-657. In: <https://doi.org/10.1002/ajpa.21526> [cit. 13. 4. 2021].

¹³⁹ COPPINGER, Raymond – COPPINGER, Lorna: *Dogs: A New Understanding of Canine Origin, Behavior and Evolution*. Chicago: University of Chicago Press, 2002, 72-83. In: <https://books.google.it/books?id=Fkg7C9mAS2wC&pg> [cit. 17. 3. 2021].

¹⁴⁰ SERPELL, James A. – PAUL, Elizabeth S.: *Pets and the development of positive attitudes to animals*. In: *Animals and Human Society*. Editovali MANNING, Aubrey – SERPELL, James A., s. 129.

¹⁴¹ HERZOG, Harold A.: *Biology, Culture, and the Origins*, s. 300-301.

¹⁴² WALKER-MEIKLE, Kathleen: *Medieval Pets*, s. 12-13; BLAIR, Lidsey N.: *Cats and Dog*, s. 1.

uvádí, že 85 milionů domácností v Evropské unii vlastní alespoň jednoho mazlíčka (38 % domácností), z toho je asi ve 49 % případů pes, nebo kočka. Celková populace mazlíčků pro Evropu tak činí 87,5 milionu psů (z toho 68,5 milionu v EU a 2 miliony v ČR) a 106,4 milionu koček (z toho 77,4 milionu v EU a 1,4 milionu v ČR).¹⁴³

4.3. Citově zabarvený a neodborný pojem?

Všechny výše zmíněné práce se tak shodují na jedné základní tezi: člověk ke svému mazlíčkovi chová silné emoce. Někteří akademici se domnívají, že se dokonce může jednat o rodičovskou lásku. Právě z toho důvodu je jim dovoleno sdílet majitelův příbytek, mají jméno a celoživotní privilegium nedotknutelnosti.

Nyní se vyjádříme ke vhodnosti užívání slova mazlíček v odborných pracích. Někteří akademici by mohli namítat, že mazlíček je slovo, jak uvádíme v názvu podkapitoly, citově zabarvené, familiární, neodborné apod. Samozřejmě bychom jim museli dát za pravdu. V současném českém jazyku tímto slovem označujeme velmi blízkého člověka či domácí zvíře na mazlení. Avšak snad sami cítíme, že jednoslovný výraz *mazlíček* je vhodnější než slovní spojení, se kterým se nejen špatně pracuje, navíc žádné ze slov by případně nesmělo být vynecháno, aby význam zůstal patřičně zachován. Samotný výraz *domácí zvíře* nespĺňuje výše uvedenou definici, zahrnuje v sobě totiž veškerá domestikovaná zvířata, ať už jsou chována pro potěšení, nebo pro užitek. Český jazyk (jako jeden z mála evropských jazyků) má ekvivalent k anglickému, nyní již odbornému slovu *pet* a tím je *mazlíček*.¹⁴⁴ Odbornosti tak překáží snad jen diminutivní sufix.

Jak už jsme si jednou uvedli, pojmem mazlíček v dnešní době označujeme výjimečné zvíře. Také jsme řekli, že sice pro středověk podobný výraz neexistuje, pokud ale budeme dbát na definici, je možné využít tohoto anachronismu i v této práci. Mazlíček je tedy zvíře takové, které člověka očarovalo svými vlastnostmi a kvůli nimž si ho za svého společníka vybral. Takové, o které se na vlastní náklady rozhodl starat a zajistit mu bezpečí. Takové, od kterého neočekává žádný užitek, snad jen lásku a jeho přítomnost na

¹⁴³ Celosvětová statistika uvádí pro rok 2018 v součtu 471 milionu psů a 373 milionu koček chovaných jako mazlíčci. *Number of dogs and cats kept as pets worldwide in 2018*. In: <https://www.statista.com/statistics/1044386/dog-and-cat-pet-population-worldwide/> [cit. 21. 1. 2021]; *Number of pet animals in Europe in 2019, by animal type*. In: <https://www.statista.com/statistics/453880/pet-population-europe-by-animal/> [cit. 21. 1. 2021]; *European Facts & Figures 2019*, s. 36-38, 43-44.

¹⁴⁴ Jiné evropské jazyky zpravidla nemají jednoslovný výraz. Ve francouzštině *animal de compagnie*, španělštině *el animal favorito*, němčině *das Haustier*, italštině *animale domestico*, ruštině *домашнее животное*, švédštině *sällskapsdjur*.

oplátku. Je snad tato konotace na škodu? Nesnažíme se snad zdobnělinami označovat objekty, ke kterým máme kladný vztah, které máme rádi?

Dosti závažnou příčinou se jeví jako nedostatečné prozkoumání tématu. Zvláště v anglicky mluvících zemích se problematice mazlíčků věnují již několik let a nejedná se pouze o okrajová témata, ale o celé rozsáhlé studie, které jsme už zmínili v kapitole 2. *Analýza literatury*. Z toho důvodu prozatím nevyvstala potřeba nalézt správný výraz a zároveň nemohla proběhnout následná diskuze o jeho definici, vhodnosti a možnostech. Práce si tak dává za cíl položit alespoň základy možného vymezení pojmu, čímž dává podnět k diskuzi a snad bude motivovat k dalšímu bádání.

5. Zvíře ve středověku

Život středověkého člověka by byl o poznání obtížnější bez pomoci zvířete. Pokrok lidstva do jisté míry závisel na zvířatech, s jejichž pomocí si usnadnil a urychlil každodenní činnosti. Zvířata byla ve středověku všudypřítomná a nezbytná součást života tehdejšího člověka, ať už se jednalo o transport, zdroj potravy, zpracování zvířecích produktů v řemeslnictví nebo o symbolické figury literárních děl a kázání. Taktéž tvořila důležité náměty pro umění a architekturu. Jejich podobizny jsou ozdobou mnohých rukopisů a obrazů, občas jsou také námětem soch a architektonických výzdob budov.

Pohled člověka na faunu, ať už jako celek nebo na její jednotlivé druhy, se v dějinách měnil a vyvíjel, středověk v tomto ohledu není výjimkou. Celé období se však neslo v duchu nadřazenosti a nadvlády, neboť takový řád byl nastolen Bohem a člověk byl jeho nejdokonalejším dílem.¹⁴⁵ Umně tento vztah popsala německá mystička Hildegarda z Bingu: „Člověk předsedá celé zemi jako soudce, vládne veškerému stvoření: je mu poddáno, musí ho poslouchat, on všechno tvorstvo převyšuje.“¹⁴⁶ Přestože se snad všichni teologové a myslitelé pokoušeli vytvořit jasné hranice mezi člověkem a zvířetem, byl člověk přírodě čím dál tím blíže. Hlavním důvodem byla tzv. renesance 12. století, kdy byly rehabilitovány některé literární žánry a následná vlna encyklopedistických děl, která podpořila ztotožňování zvířat s člověkem. Otázkou sice zůstává, do jaké míry byly ovlivněny nižší vrstvy obyvatelstva, neboť těm byly nové názory druhotně zprostředkovány zpravidla při kázáních, jelikož valná část společnosti byla negramotná. Spoléhat se tak musíme zejména na autory z vyšších vrstev. Je však jisté, že vnímání a představy středověkého člověka o přírodě bylo kriticky ovlivněno dvěma skupinami děl, jakými jsou *esenciálními pilíři*, teologickými a učenými – biblí a antickými autoritami.

5.1. Nadřazenost člověka: zvíře a duše

Pro zkoumání pohledu středověkého člověka na svět je nejpřínosnější nahlédnout nejprve do sbírky svatých textů – bible, neboť tato nejvlivnější kniha středověku formovala mentalitu všech vrstev společnosti po celou zkoumanou dějinnou epochu. Na otázku vztahu člověka a zvířete odpovídá jasně: z teologického hlediska jsou zvířata podřazena

¹⁴⁵ ISIDOR ZE SEVILLY: *Etymologie*, s. 8.

¹⁴⁶ „Homo itaque super tribunal terrae sedet omnique creaturae imperat illaque in disciplinatu eius existens et subdita est et ipse super omnes creaturas est.“ HILDEGARDA Z BINGEN: *Liber divinorum operum*. In: Tamtéž, s. 7.

člověku, což se v Knize knih dočítáme na několika místech. Hned v první knize Mojžíšově, *Genesis*, když Bůh tvořil svět a vše živé v něm, stanovil řád nejen pořadím tvořeného, ale i svým výrokem: „Plod'te a množte se, naplňte zem, podmaňte si ji a panujte nad mořskými rybami, nad nebeským ptactvem i nad každým živočichem lezoucím po zemi.“¹⁴⁷ Stejně velkou váhu měl i samotný akt pojmenování jednotlivých tvorů, jak se dočítáme dále v kapitole druhé, 19. a 20. verši: „Hospodin Bůh totiž zformoval ze země všechnu polní zvěř i všechno nebeské ptactvo a přivedl je k Adamovi, aby viděl, jak je pojmenuje. Jakkoli pak Adam nazval kterého živočicha, tak se jmenoval. Adam tedy pojmenoval všechnu dobytek, nebeské ptactvo i všechnu polní zvěř.“¹⁴⁸ Adam, nejdokonalejší tvor stvořený k obrazu božimu, jako jediný, neboť byl nadán rozumem, dokázal od sebe rozlišit jednotlivá zvířata i jejich vlastnosti a na základě nich byl schopen je výstižně pojmenovat, avšak pouze v hebrejštině, jak připomíná Isidor ze Sevilly.¹⁴⁹

Tímto svolením bůh praotci lidstva představil jeho hodnotu a kvalitu, od které následně celé lidstvo odvozovalo svou dominanci.¹⁵⁰ Následně, když při stavbě babylónské věže došlo ke zmatení jazyků, bylo na každém národu zvlášť, aby opět nastolila řád tak, jak to kdysi učinil Adam. O této skutečnosti nám opět podává zprávu Isidor: „Jednotlivé národy pak daly živým bytostem jména ve vlastním jazyce.“¹⁵¹

Původně žili první lidé, Adam a Eva, se všemi zvířaty v Edenu v těsném kontaktu a míru. Teprve po prvotním hříchu došlo ke zhoršení vzájemných vztahů. „Mezi tebe a ženu položím nepřátelství, i mezi símě tvé a símě její. Ono ti rozdrťí hlavu a ty jemu rozdrťíš patu.“¹⁵² Některá zvířata začala být po vyhnání z Ráje vůči člověku agresivní a nebezpečná, čímž Bůh potrestal člověka za nedbání na jeho slova.¹⁵³

Výjev božské prozřetelnosti nalezneme také v knize *Jób*. Zde se Bůh dotazuje Jóba na vlastnosti jednotlivých zvířat, na které samozřejmě nemůže znát odpověď. Člověku tím připomíná, že právě Hospodin je pánem všech elementů přírody, proto právě on zná všechny její taje, neboť ji stvořil: „Kdo dal ibisovi moudrost a kohoutovi rozum? [...] Můžeš ulovit pro lva kořist a uspokojit lačnost lvícat, když se krčí v peleších, číhají ve svém doupěti v houští? Kdo opatří úlovek krkavci, když jeho mláďata volají k Bohu a

¹⁴⁷ Gn 1:28. In: Bible: Překlad 21. století.

¹⁴⁸ Gn 2:19, 20. In: Tamtéž.

¹⁴⁹ ISIDOR ZE SEVILLY: *Etymologie*, s. 11-12, 35.

¹⁵⁰ SALISBURY, Joyce E.: *The Beast Within*, s. 7.

¹⁵¹ Tuto domněnku opakuje mnoho středověkých přírodovědných spisů, například *Hexameron* Bedy Ctihodného a *Commentaria in Genesim* Hrabana Maura. ISIDOR ZE SEVILLY: *Etymologie*, s. 11-12, 35.

¹⁵² Gn 3:15. In: Bible: Překlad 21. století.

¹⁵³ PAGE, Sophie: *Animals in Medieval Folklore and Religion*. In: *A Cultural History of Animals in the Medieval Age*. Editovala RESL, Brigitte. Oxford: Berg Publishers, 2009, s. 31.

bloudí bez potravy? Znáš čas vrhu skalních kozorožců? Opatrovals laň, když rodí? [...]”¹⁵⁴ Tyto pasáže zároveň představují velkou rozmanitost v živočišné říši a svým popisem sloužily jako základ pro vytváření připodobnění.¹⁵⁵

Ve starozákonní *Knize žalmů* se potom sice dočítáme o nepatrnosti člověka v očích Božích, nicméně jeho absolutní dominanci v hierarchii tvorů: „Jen maličko jsi ho omezil, že není roven Bohu, korunuješ ho slávou a důstojností. Svěřuješ mu vládu nad dílem svých rukou, všechno pod nohy mu kladeš: všechen brav a skot a také polní zvířata a ptactvo nebeské a mořské ryby, i netvora, který se prohání po mořských stezkách.“¹⁵⁶

Přesto by však lidé neměli pro své postavení zapomínat na péči o svěřené pomocníky, jak dokládá *Deuteronomium*: „Při mlácení nedáš dobytčeti náhubek.“¹⁵⁷ Obecné povědomí o uspořádání vztahů člověka ke zbytku světa nám představuje především *Starý zákon*, naopak *Nový zákon* se k podobným myšlenkám příliš nevyjadřuje.

Nakonec zmiňme, že přestože křesťané byli výhradně proti zvířecím obětinám, nezastávali daný názor z dobroty nebo snad lítosti k nim. Zvířata nebylo nutné obětovat Bohu, neboť Ježíš Kristus učinil konečnou a nejvyšší obět'.¹⁵⁸ Důvodem však také mohla být snaha o co největší distanc od pohanských starověkých postojů, jak se dočítáme v *The Beast Within: Animals in the Middle Ages*, kde Joyce E. Salisbury míní, že Písmo nemělo tak zásadní vliv na antropozoologické vztahy, jak se snad dnes domníváme. Životním cílem každého křesťana bylo dosažení spásy a věčného života, nemusel proto dokazovat svou nadvládu, neboť to nebylo podmínkou úspěchu.¹⁵⁹

Největší vliv na transformaci vztahů ve vrcholném a pozdním středověku měly zajisté už o několik století dříve započaté dvě renesance, tzv. karolinská a otonská renesance. V obou případech došlo k politické konsolidaci, centralizaci, především pak k podpoře umění a vzdělanosti, kdy byly zakládány nové školy. Přestože se obě období opětovně navracela k antické tradici, představila Evropě pouze část starověkých autorit, jež byly tradovány v latině. Konečně třetí, tzv. renesance 12. století, završila revitalizaci západní Evropy, neboť díky zvýšeným stykům s muslimskou a byzantskou kulturou jí byly

¹⁵⁴ *Job* 38:36, 39-41, 39:1-30. In: Bible: Překlad 21. století.

¹⁵⁵ ISIDOR ZE SEVILLY: *Etymologie*, s. 9.

¹⁵⁶ *Ž* 8:6-9. In: Bible: Překlad 21. století.

¹⁵⁷ *Deut* 25:4. I když při pozdějších výkladech je význam trochu jiný. Neplatí již pro zvířata, ale spíše je vztahován na člověka: „Má tu Bůh na mysli dobytek? Není to řečeno spíše pro nás? Ano, pro nás to bylo napsáno, neboť ten, kdo oře a kdo mlátí, má pracovat s nadějí, že dostane svůj podíl.“ *Corl* 9:9-10. In: Tamtéž.

¹⁵⁸ SORABJI, Richard: *Animal Minds and Human Morals*. New York: Cornell University Press, 1995, s. 195.

¹⁵⁹ SALISBURY, Joyce E.: *The Beast Within*, s. 4.

znovu zpřístupněny texty helénistických a arabských učenců. Především pak přírodovědná díla Aristotela se začala v učených kruzích téměř okamžitě prosazovat, byla podrobována reflexi systematické teologie a hojně citována. Méně pronikaly nové myšlenky do střední a severní Evropy, kde chyběla kontinuita antické tradice, tudíž musely být zprostředkovány druhotně. Takto zpřístupněné texty pak ve svém konečném důsledku otevřely dveře novým myšlenkám italské renesance 15. století.¹⁶⁰

Nové filozofie samozřejmě pronikly i do vnímání světa zvířat, kde se následně vytvořily a koexistovaly dva hlavní proudy. První, starší trend byl využíván už v období patristiky a založen na domněnce, že svět stvořil Bůh s nějakým skrytým záměrem. Zkoumáním chování a vlastností tvorů je možné poodhalit taje existence a Boží úmysl a tím se mu přiblížit. Zároveň však jiní učenci, zvláště na univerzitách, tíhli k racionálnímu pochopení přírody, což vedlo k desakralizaci a humanizaci zvířat. Přestože teologie byla nedílnou součástí středověkého člověka, docházelo po třetí renesanci k tendenci slučování teologie s přírodními poznatky. Od následujícího století se tak stávají oblíbené bestiáře, lapidáře, encyklopedistická díla po vzoru Aristotela a Plinia a nově vznikají zvířecí eposy.¹⁶¹

Vzdělanci a teologové se v dějinách nesčetněkrát snažili objasnit příčinu odlišnosti a výjimečnosti člověka od zvířat. Samozřejmě, existují rozdíly postřehnutelné základními smysly jako je vzhled, schopnost řeči, sexuální praktiky či ochlupení těla. Nicméně věřili, že iniciátorem je hybná síla, jakýsi element – duše, skrytá kdesi uvnitř tvorova těla, jenž ovládá jeho projevy. Zřejmým příkladem je tak pozorování zvířecího chování, které, na rozdíl od lidského, není ovlivněno společenskými směrnicemi. Je vesměs nevypočitatelné, divoké a iracionální, kdežto jednání člověka, ať dobré či zlé, je založeno na jasném záměru, k němuž logicky směřuje.¹⁶²

Starověké filozofie prisuzovaly nehmotnou duši všemu živému. Nacházela se tedy v jakémkoliv těle: lidském, zvířecím i rostlinném, „duše jest jakoby počátek živých bytostí.“¹⁶³ Dle Aristotela, od něhož tento názor převzal v upravené podobě Plótinos, Svatý Augustin i Tomáš Akvinský, je člověk unikátní bytost, jenž je jako jediná schopna racionálně myslet. Naproti tomu domnělá neschopnost zvířecí duše rozumně uvažovat je

¹⁶⁰ MARKUS, Robert A.: *Impact of Aristotle on Medieval Thought*. In: Blackfriars, 42, 1961, č. 490, s. 98-99. In: <https://www.jstor.org/stable/43816130> [cit. 29. 3. 2021]; SPUNAR, Pavel a kol.: *Kultura středověku*. 2. vydání. Praha: Academia, 1995, s. 117.

¹⁶¹ NECHUTOVÁ, Jana: *Středověká latina*. Praha: Koniasch Latin Press, 2002, s. 111; RESL, Brigitte: *Animals in Art in the Middle Ages*. In: *A Cultural History of Animals in the Medieval Age*. Editovala RESL, Brigitte, s. 162.

¹⁶² SALISBURY, Joyce E.: *The Beast Within*, s. 5.

¹⁶³ ARISTOTELÉS: *O duši*. Praha: P. Rezek, 1995, s. 25.

zásadní a neměnná, neboť právě ona je rozdílem mezi smrtelnou a nesmrtelnou duší. Jiní, jako například Lucius Caecilius Firmianus Lactantius v *Institutiones Divinae* či Marcus Tullius Cicero v *De Legibus*, zastávali názor, že na vině není iracionalita zvířat, nýbrž neznalost boha, které označují za dokonalé poznání.¹⁶⁴

Za zmínku jistě stojí pasáž v Isidorově *Etymologii*. Jako jeden z posledních představitelů patristiky využíval děl křesťanských i pohanských antických autorit. „Latinsky se živým tvorům říká animalia (živočichové) nebo animantia (živoucí bytosti), poněvadž jsou obdařeni životem (animari vita) a rozechvíváni dechem.“ Všimněme si také, že Isidorovo dílo je strukturováno dle božího řádu, jak ho vidíme v bibli. Nejprve pojednává o dobytku a tažných zvířatech – čtyřnohých, suchozemských zvířatech, na prvním místě o ovci. Následují „různé druhy polní zvěře a dobytka i všemožné druhy zemské havěti“ a na závěr je pojednáno o vodních živočiších, ptácích a ostatních tvorech, kteří létají.¹⁶⁵ Tendence řadit a vůbec upřednostňovat živočichy explicitně zmíněné v bibli je středověku vlastní.¹⁶⁶

Nyní si představíme dva filozofické proudy, novoplatonismus a aristotelismus, jejichž učení mělo zásadní vliv na vnímání zvířat ve středověku. Základy pro tradici novoplatonismu položil kontemplativní filozof Plótinos (204-270), žák Ammonia Sakky. Mimo snahu o obnovu platonismu, studoval také Aristotelovu metafyziku, přičemž došel k závěru, že první příčinou, ze které vše pochází, je tzv. Jedno – Bůh či dobro. To je neměnné a nepoznatelné a tzv. emanuje, vyzařuje, jednotlivé stupňovité sféry bytí. Ty tvoří hmotný svět, kde existuje nebytí a zlo, zároveň se zde nachází lidské tělo, jehož duše usiluje o osvobození pomocí mystické kontempace. Rozeznává tak ducha (*nús*),¹⁶⁷ aktivní, oživující část a světovou duši, která je z *nús* odvozena, a představuje duši v těle toužící po návratu k duchu. Za hmotný svět pak považuje přírodu a látku. Plótina označujeme za dualistu, neboť chápe bytí jako střet dvou protikladných principů.¹⁶⁸

Církevní otec svatý Augustin (354-430, též Augustin z Hippa, latinsky Aurelius Augustinus) byl jedním z hlavních představitelů latinské, platónsky orientované patristiky, jehož učení mělo na křesťanskou Evropu nesmírný vliv. Vzhledem k období svého života a též faktu, že jeho otec byl pohan a matka křesťanka, bylo jeho chápání zvířat ovlivňováno

¹⁶⁴ SORABJI, Richard: *Animal Minds and Human Morals*, s. 201-202.

¹⁶⁵ Gn 1: 20-21, 24-25. In: Bible: Překlad 21. století.

¹⁶⁶ ŽÍDEK, Pavel: *Knihy dvacatera umění*, s. 35.

¹⁶⁷ Termín *nús* (mysl, duch) pochází od řeckého filozofa Anaxagora, který jím označuje abstraktní rozumový a všemohoucí princip. Jak říká Aristotelés: „Anaxagorás prohlašuje, že duše je hybným činitelem, [a že] vesmír uvedl do pohybu rozum čili myslící duch...“ ARISTOTELÉS: *O duši*, s. 30.

¹⁶⁸ GERSON, Lloyd: *Plotinus*. In: The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Editoval ZALTA, Edward N. Stanford: Stanford University, 2018. In: <https://plato.stanford.edu/index.html> [cit. 29. 3. 2021].

různými filozofiemi od hédonismu, přes učení sekty manicheistů, akademický skepticismus, novoplatonismus, konečně až po křesťanský novoplatonismus. Naposled zmíněná filozofie ho provázela po zbytek života, jak podrobně zaznamenal ve spisu *Vyznání* (latinsky *Confessiones*), své duchovní autobiografii.¹⁶⁹

Příklad Augustinovy reflexe zvířat a vliv jednotlivých učení je možné spatřit ve spisu *O Boží obci*. Ve 20. kapitole I. knihy se vrací k učení manichejských, kteří nepožívali maso. Zde přemýšlí nad jejich filozofií: „Proto když v oné záповědi *Nezabiješ* bez jakéhokoliv dodatku zřejmě není vyjímán nikdo a [...] proto se někteří lidé pokoušejí toto přikázání rozšířit i na šelmy a dobytčata, takže by potom nesmělo být zabito ani žádné z nich. Proč by se to ale nevztahovalo i na byliny a všechno to, co kořeny bere potravu ze země a tkví v ní? Vždyť i o bytostech tohoto druhu se říká, že žijí, třebaže necítí [...] Pokládáme proto za hřích otrhat proutí? To bychom se ocitli v bláznivém bludu Manichejských. [...] Neuznáváme, že by se tento výrok [*Nezabiješ*] týkal zelin, ježto v nich není žádného citu, ani nerozumných živočichů [...] ježto jim nebyl dán rozum jako nám a tak nám jich po bok nestaví, – pročež velespravedlivým řádem Tvůrcovým je dán v naše služby i jejich život a smrt.”¹⁷⁰ Jelikož zvířatům schází rozum, nejsou tedy součástí lidské společnosti a je přípustné je zabít.¹⁷¹

Svatému Augustinovi je někdy vytýkáno, že chápe tělo jako cosi negativního, zkaženého či neúplného, co zabraňuje duši, aby se navrátila k duchu. Avšak novoplatonisté věří, že dokonalé Jedno nelze poznat, ani pochopit bez toho, aniž bychom použili negativních výroků, tzv. apofatickou teologii. Vystala tak silná potřeba pochopit zvířecí část lidské přirozenosti a tím odhalit základní rozdíly mezi zvířaty a lidmi. Jak lépe popsat to, co je než stanovením toho, co není.¹⁷² Nicméně, relativně málo pozdně antických a raně středověkých myslitelů se specializovalo na poznání zvířat.¹⁷³ Hlavním zájmem středověku byl věčný život, kdežto mimodruhové vztahy byly nepodstatné.

Druhý antický filozofický směr, aristotelismus, jenž ovlivnil myšlení vrcholného a pozdního středověku byl západní křesťanské Evropě znovu představen během tzv.

¹⁶⁹ SORABJI, Richard: *Animal Minds and Human Morals*, s. 195-198.

¹⁷⁰ SVATÝ AUGUSTIN: *O Boží obci*, s. 54-55.

¹⁷¹ SORABJI, Richard: *Animal Minds and Human Morals*, s. 201; STEEL, Karl: *How to Make a Human*, s. 33-35.

¹⁷² CHOMA, Christopher: *St. Augustine and St. Thomas Aquinas*, s. 12-13; HOLODUEK, John Ch.: *The Philosophy of Neoplatonism & Its Effects on the Thought of St. Augustine of Hippo*. New Jersey: Saint Peter's University, 2012, s. 44-46. In: <http://librarydb.saintpeters.edu:8080/bitstream/123456789/101/1/John%20Holoduek.pdf> [cit. 27. 3. 2021].

¹⁷³ Výjimkami však byli například Isidor ze Sevilly a později Albert Veliký, o jejich teologickém pohledu níže a o přírodovědných poznacích v podkapitole 5.2. *Zvíře skutečné a symbolické*. LINE, Philip: *Albertus Magnus and the animals*. In: Glossae, 2019. In: <http://www.glossa.fi/wp/?p=987> [cit. 27. 3. 2021].

renesance 12. století. Abychom však mohli přejít k Tomáši Akvinskému, musíme se nejprve zastavit u Aristotelova spisu *De anima*, ve kterém pojednává o principu, který dnes označujeme jako hylémorfismus.

Aristotelova (384-322 př. n. l.) hylémorfistická filozofie přírody je reakcí na filozofický směr atomistů, kteří chápali vesmír jako složeninu z nedělitelných, neměnných a věčných prvků, jenž se pohybují v prázdnu. Aristotelés totiž došel ke zřejmému závěru – živoucí věci jsou odlišné od neživoucích „hlavně dvěma znaky, pohybem a smyslovým vnímáním.“¹⁷⁴ Argumentuje tím, že samotná látka (hylé), jenž tvoří danou věc, nemůže být zároveň důvodem života. To by totiž znamenalo, že každá hmotná věc v sobě obsahuje život. Z toho vyvodil, že právě forma (morfé) – duše, je nositelem života. Každá živoucí věc se tedy skládá z látky a formy, chceme-li z těla a duše.¹⁷⁵

Aristotelés si následně všímá rozhodujících rozdílů mezi jednotlivými živými věcmi a rozlišuje tři typy duší: vyživovací (vegetativní), smyslovou (senzitivní) a rozumovou (racionální). Vegetativní duši jsou vybaveny rostliny, u nichž zajišťuje reprodukci a život. Zvířata vlastní senzitivní duši, která umožňuje pohyb, vnímání okolí a projevy některých emocí. Nakonec nejdokonalejší je racionální duše, schopna rozumného uvažování, jíž dostal do vínku člověk.¹⁷⁶ Nižší typ duše je vždy zahrnut do vyšší. Narozdíl od (novo)platonistů považuje Aristotelés za nejvyšší veličinu tzv. prvního nehybného hýbatele, který existuje zároveň s kosmem a křesťanská teologie ho ztotožňuje s Bohem.¹⁷⁷

Zprostředkovatelem Filozofových myšlenek byl nejprve Albert Veliký. Z jeho pohledu se Aristotelova metafyzika rovnala teologii, neboť obě jsou naukami o počátečních principech a kategoriích. Díky přijetí Aristotelových klasifikací se propast mezi lidmi, ostatními zvířaty a rostlinami zúžila.¹⁷⁸ „V drtivé většině jsou u zvířat patrné myšlenkové kvality či přístupy, kteréžto jsou výrazněji rozlišitelné v případě lidských bytostí. Neboť, jak už jsme poukázali na podobnostech tělesných orgánů, u mnoha zvířat pozorujeme něžnost nebo zuřivost, krotkost nebo náladovost, odvahu nebo plachost,

¹⁷⁴ ARISTOTELEŠ: *O duši*, s. 29-30.

¹⁷⁵ „Pojem [forma] totiž je to, čím věc jest, ale má-li vůbec býti, jest nutno, aby byl v určité látce. (...) Jedny bytosti, jak jsme řekli, mají všechny mohutnosti duše, druhé mají jen některé, ale některé mají jen jednu. Těmi mohutnostmi jsme jmenovali vyživování, žádostivost, vnímavost, schopnost měnit místo, myšlení. Rostliny mají jen mohutnost vyživovací, (...) živočichové pak mají (...) hmat, (...) žádost, (...) ještě smysl pro potravu. (...) Některé bytosti kromě toho mají také myšlení a rozum, například lidé a snad ještě jiné bytosti téhož druhu nebo vyššího.“ Tamtéž, s. 28, 50-56.

¹⁷⁶ „Nezdá se však, že by duch aspoň co se týče myšlení, byl ve všech živých bytostech, ba není ani ve všech lidech stejně.“ Tamtéž, s. 31.

¹⁷⁷ BODNAR, Istvan: *Aristotle's Natural Philosophy*. In: The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Editoval ZALTA, Edward N.

¹⁷⁸ LINE, Philip: *Albertus Magnus and the animals*.

bojácnost nebo sebedůvěru, temperamentnost nebo nevynalézavost a, s přihlédnutím k inteligenci, cosi podobného prozíravosti. [...] Příroda pomalu postupuje od věcí neživých ke zvířatům takovým způsobem, že je nemožné určit jasnou hranici [mezi nimi], ani kde leží přechodná podoba [obou].¹⁷⁹ Spolu s komentáři, jimiž různí učenci doplňovali dílo po celá staletí, je ve středověku převzal a interpretoval Albert Veliký. Dle něj byl rozhodující odlišností oproti rostlinám u zvířat pohyb, u člověka racionální duše. Zajímavé je především vysvětlení pokrokové Avicennovy teorie o zvířecích instinktech, tzv. záměrech, kterými jsou zvířata od přírody vybavena. Na jejím základě přisuzuje Albert živočichům jakýsi stín racionality, který se však lidskému rozumu nemohl vyrovnat.¹⁸⁰ Aristotelovu práci oceňoval především kvůli osobně prováděnému pozorování.

Při působení na pařížské univerzitě se Albert Veliký seznámil s vynikajícím žákem Tomášem Akvinským. Uvedl ho do Aristotelových spisů i veškerých souvisejících děl. Po Albertově smrti na jeho práci Akvinský okamžitě navázal. Znovuobjevený aristotelismus podrobil revizi a vyložil jej v souladu s křesťanskou doktrínou.¹⁸¹ Co se týče duše, přijal Filozofův hylémorfismus i názor na duši, jak dokazuje 75. a 76. kvestie v první knize *Summy Theologiae*: „Při badání o přirozenosti duše se musí předpokládati, že se říká, že duše jest prvním původem života v těch, která u nás žijí: živá totiž nazýváme oduševněnými, nemající pak život bezduchými.“ V každém těle, se tedy nachází jeden ze tří typů duše: „Je tedy nějaká činnost duše, která tolik přesahuje tělesnou přirozenost, že se ani neprovádí skrze tělesné ústrojí. A taková činnost jest duše rozumové. - Jest pak jiná činnost duše pod touto, která se sice provádí skrze tělesné ústrojí, ne však skrze nějakou

¹⁷⁹ „In the great majority of animals there are traces of psychical qualities or attitudes, which qualities are more markedly differentiated in the case of human beings. For just as we pointed out resemblances in the physical organs, so in a number of animals we observe gentleness or fierceness, mildness or cross temper, courage or timidity, fear or confidence, high spirit or low cunning, and, with regard to intelligence, something equivalent to sagacity. (...) Nature proceeds little by little from things lifeless to 5 animal life in such a way that it is impossible to determine the exact line of demarcation, nor on which side thereof an intermediate form should lie.“ ARISTOTLE: *Historia animalium*, s. 558a-588b.

¹⁸⁰ Albert se ponejvíce zabývá problémem duše ve XXI. knize, komentáři k Aristotelovu *De animalibus*. Tvrdí, že pouze lidé dosáhli dokonalosti duše, těla i smyslů. Nicméně určitý druh dokonalosti přiznává i jiným zvířatům, mezi něž řadí na prvním místě pygmeje, opice, čtyřnohá zvířata, ptáky, ryby, plazy, hmyz, červy a ostatní. Pygmejové jsou člověku nejbližší, neboť umějí mluvit, ale všeobecné principy jsou jim cizí, proto jsou obdařeni pouze stínem rozumu. ALBERTUS MAGNUS: *De animalibus. Libri XXVI*. Editoval STADLER, Hermann. Münster: Achendorffshen Verlagsbuchhandlung, 1920, s. 1328-1329. In: <https://www.biodiversitylibrary.org/item/129627> [cit. 3. 2. 2021]; OELZE, Anselm: *Intentions and Quidities (Albertus Magnus)*. In: *Animal Rationality: Later Medieval Theories 1250-1350*. Leiden: Koninklijke Brill, 2018. Investigating Medieval Philosophy, s. 72-75. In: <https://brill.com/view/title/36252> [cit. 15. 3. 2021]; LINE, Philip: *Albertus Magnus and the animals*.

¹⁸¹ Přesevše se stále jednalo o pohanské učení. Akvinský však došel k závěru, že aristotelismus není nutné vůči křesťanské nauce v konfliktu. Největším úspěchem Akvinského bylo představení starověké, pohanské filozofie, aniž by byla okamžitě zavržena křesťanskými autoritami a zároveň zachování její původní myšlenky. MARKUS, Robert A.: *Impact of Aristotle*, s. 99-101.

tělesnou jakost. A taková je činnost duše smyslové. [...] Nejnižší pak v činnostech duše jest, která se děje skrze tělesné ústrojí a silou tělesné jakosti. [...] A taková jest činnost duše bylinné: trávení totiž, a to, co následuje, děje se nástrojovou činností tepla.“¹⁸² Duši rostlin ponechejme stranou, není předmětem našeho zájmu. U smyslové duše vidíme, že je nadaná vnějšími a vnitřními silami, které živočichovi umožňují prospívat v jeho prostředí, „ježto příroda neseleže v nutných, musí býti tolik činností smyslové duše, kolik dostačí na život dokonalého živočicha.“¹⁸³

U Akvinského je opět zřejmé, že se v člověku přisuzuje racionální duši, která je dokonalá a odlišuje ho od zvířat. Je také původcem rozumových ctností: sebeuvědomění, svobodné vůle a schopnosti činit morální rozhodnutí, které bychom u zvířat hledali marně. Díky rozumným duším jsou lidé schopni vnímat abstraktní pojmy (např. spravedlnost, lásku, přirozenost jednotlivých druhů zvířat aj.), přirozeně tak oplývají svobodnou vůlí, díky které jsou schopni odolávat přírodním instinktům jako je sklon k hříchu.¹⁸⁴ Naproti tomu smyslové duše zvířat se vyznačují smyslností dychtivou a náhlivou, tedy instinkty, které je nabádají k dobrému a varují před špatným. Jsou řízeni automaticky, o svém chování nerozhodují.¹⁸⁵ Svobodná vůle člověka a zvířecí smyslnost tak nejsou totožné, neboť u zvířat se jedná o pasivní sílu vyvolanou smysly, na kterou reagují instinktivně a nepředvídatelně.¹⁸⁶ Na závěr poznamenejme, že zatímco svatý Augustin u zvířat pouze vylučuje racionální duši, Tomáš Akvinský zachází ještě dále a říká, že duše zvířat jsou smrtelné. Jelikož duševní rozum je jediný, který ke své činnosti nepotřebuje tělo,¹⁸⁷ tak „jest jasné, že pohybovati není úkonem smyslové duše bez těla.“¹⁸⁸

Mezi křesťany však nalezneme i zastánce zvířat. Arnobius (asi 255-327), učitel Lactantia, ve své apologii *Adversus nationes* zastává názor, že lidská duše se příliš neliší

¹⁸² AKVINSKÝ, Tomáš: *Theologická summa*, I q., 78 a., 1 co.; I q., 75 a., 1 co.; I q., 75 a., 4 co.; I q., 75 a., 4 ad 1; I q. 76 pr.

¹⁸³ Vnějších sil (smyslů) je pět: zrak, sluch, hmat, chuť, čich. Dle Akvinského je stejně i vnitřních: smysl vlastní a obecný (tj. zdravý rozum), fantazie, hodnotící smysl, paměť. „Ale co do zmíněných pojmů jest rozdíl: neboť jiní živočichové vnímají takové pojmy jenom nějakým přírodním pudem, člověk však také skrze nějaké srovnávání. A proto, co se u jiných živočichů jmenuje přírodní hodnocení, v člověku se jmenuje přemýšlení, které nějakým srovnáváním nalezlo takové pojmy.“ Tamtéž, I q., 78 a., 3 co.; I q., 78 a., 4 co.

¹⁸⁴ „Proto i rozumová přirozenost má podobný poměr k dobru, vnímanému skrze rozumový tvar; že totiž, majíc je, má v něm klid, když však ho nemá, hledá je. A obojí náleží k vůli.“ Tamtéž, I q., 19 a., 1 co.

¹⁸⁵ Teorii, že zvířata jsou naprogramována jako stroje, představil v 16. století René Descartes. ABERTH, John: *An Environmental History of the Middle Ages: The Crucible of Nature*. New York: Routledge, 2012, s. 147; AKVINSKÝ, Tomáš: *Theologická summa*, I q., 81 a., 2 co.

¹⁸⁶ KELTZ, Kyle: *The Animal Soul and the Problem of Animal Suffering*. In: Christian Apologetics Journal, 13, 2015, č. 2, s. 12-17. In: <https://www.researchgate.net/publication/308699820> [cit. 18. 3. 2021].

¹⁸⁷ ARISTOTELÉS: *O duši*, s. 94.

¹⁸⁸ AKVINSKÝ, Tomáš: *Theologická summa*, I q., 75 a., 3 co., I q., 75 a., 3 ad 3. SORABJI, Richard: *Animal Minds and Human Morals*, s. 201.

od zvířecí, protože se setkal s lidmi, jejichž racionalita byla o mnoho nižší než ta zvířecí. Je si jistý, že zvířata by dokonce byla schopna tvořit vlastní umělecká díla, měla-li by ruce. Podobně i Órigénés (asi 184/5-253/4) v *De principiis* sice pochybuje o nesmrtelnosti zvířecí duše, ale věří, že lidská duše je občas přemístěna do zvířecího těla. V konečném důsledku tedy dojde ke spasení všech duší.¹⁸⁹

Ještě dříve se u orfické školy, jejímiž představiteli byli například Pythagorás (570-495 př. n. l.) a Empedokles (490-430 př. n. l.), objevila teorie metempsychózy, reinkarnace duše. Věřili, že ve zvířecím těle, stejně jako v lidském, se nachází duše, která po se po smrti může usadit do jakéhokoliv nového těla. Odrazovali tedy od lovu, zvířecích obětí, požívání masa a podporovali návrat ke starým pořádkům, přírodě a míru.¹⁹⁰

Následně v raném středověku prosazoval pojem světové duše (*anima mundi*) Jan Scotus Eriugena (asi 800-877) ovlivněný ranou scholastikou a platónismem. Zmíněným principem se zabýval v díle *Periphyseon*, kde říká, že příroda byla stvořena a sama netvoří. Nesmrtelnou částí světové duše jsou nadáni všichni živí tvorové bez rozdílu a ani po zániku jejich těla duše neumírá, je tedy zachována integrita hlavní, světové duše. Důvodem pro teologickou diferenciaci mezi člověkem a zvířetem byla obava, aby se společnost nesnížila k praktikování zvířecího chování.¹⁹¹ Německý filolog Peter M. Dronke upozornil v knize *Sources of Inspiration: Studies in Literary Transformation 400-1500* na Eriugenův přístup a domnívá se, že právě díky němu bylo možné pozvolné sblížení a prolínání obou světů.¹⁹²

5.2. Zvíře skutečné a symbolické

Protože je evropská kultura dědicem řecké a římské tradice, nejsou bible a teologické spisy jediným zdrojem vědomostí a představ středověkého člověka na téma chodu přírody a přirozenosti živočichů. Neopomeňme odbornou přírodní filozofii (resp. vědeckou literaturu) na téma zoologie, veterinární lékařství, případně zemědělství a chov zvířat. Dále různé zmínky v historických dílech, didaktické epice a v poezii. Mnohá díla

¹⁸⁹ SORABJI, Richard: *Animal Minds and Human Morals*, s. 202.

¹⁹⁰ Podobná hnutí se objevovala i v jiných kulturách, například v indickém džinismu či mahájánském buddhismu. Další tendence vidíme v soudobé společnosti u filozofií vegetariánů, veganů, vitariánů, Adventistů sedmého dne, rastafariánů či Hare Krišna. ABERTH, John: *An Environmental History of the Middle Ages*, s. 143; STEEL, Karl: *How to Make a Human*, s. 38-39.

¹⁹¹ ISIDOR ZE SEVILLY: *Etymologie*, s. 15.

¹⁹² DRONKE, Peter: *Sources of inspiration: Studies in literary transformation: 400-1500*. Řím: Edizioni di storia e letteratura, 1997.

jsme představili už v podkapitole 3.1. *Starověká přírodovědná díla*, z jiných zmiňme například Ovidiovy *Proměny* a básně Gaia Valeria Catulla či Publia Papinia Statia.¹⁹³

Během vrcholného a pozdního středověku se postoj společnosti začínal transformovat a zvířata již nebyla považována za marginální. Bariéra mezi oběma světy, zvířecím i lidským, mizela. Dochází ke sblížení, propojování a společnost začíná zastávat vůči zvířecí říši vcelku ambivalentní postoj. Velkou roli ve zlepšení vztahů sehrála dobová literatura, zejména pak bestiáře, exempla a bajky (tzv. fabliau), neboť ukazovala podobnost obou: zvířecí povahu lidí a lidské chování zvířat.¹⁹⁴ Oblíbené byly třeba příběhy o měňavcích, směsi člověka a jiného živočicha (například vlkodlak).¹⁹⁵

První vědecké studium zvířat provedl v starověkém Řecku už několikrát zmiňovaný Aristotelés ze Stageiry. S určitostí napsal ne méně než pět děl na téma zvířat a to: *Historia animalium*, *De generatione animalium*, *De motu animalium*, *De partibus animalium*, *De incessu animalium*, z nichž 19 knih bylo přeloženo do latiny v Toledu, tehdejší překladatelském centru. O to se zasloužil v 2. desetiletí 13. století Michael Scot (latinsky Michaelus Scotus) a díla se velmi rychle rozšířila po zbytku Evropy.¹⁹⁶ Filozof je považován za otce zoologie, neboť na svou dobu pokrokově popsal a vysvětlil koncepty jako vnitrodruhovou a mezidruhovou kompetici, teritoriální chování, migraci, hibernaci a symbiotické vztahy. Také se jako první pokusil o systém druhové klasifikace, která však, na rozdíl od té moderní, byla hierarchizovaná.¹⁹⁷

Středověká díla přírodní filozofie zaznamenaná v encyklopedických dílech se od starověkých prací v lecčems lišila.¹⁹⁸ Především byla značně ovlivněná křesťanskou teologií, často nevycházela z vlastního pozorování a většinu informací přebírala od starších autorit. Cílem nebylo podat objektivní popis přírody, ale spíše shromáždit tehdejší sumu znalostí na jakémkoliv téma do jednoho kompilátu. Nejvýznamnějším takovým dílem je dvacetidílná *Etymologiae* Isidora ze Sevilly z počátku 7. století, v němž se pokusil shrnout všechny aspekty známého světa.

Isidor rozeznává celkem osm kategorií zvířat. Jako první zmiňuje čtvernožce (*quadrupes*), zvířata „pohybuj[ící se] po čtyřech nohách,“ kam však řadí pouze divoká zvířata, neboť „i když se podobají dobytku, člověk je nechová.“ Následuje dobytek

¹⁹³ ISIDOR ZE SEVILLY: *Etymologie*, s. 10.

¹⁹⁴ ABERTH, John: *An Enviromental History of the Middle Ages*, s. 147-148.

¹⁹⁵ VAŘÁKOVÁ, Zuzana: *Vlk zatracený, obávaný a zesměšňovaný*, s. 40-41.

¹⁹⁶ ISIDOR ZE SEVILLY: *Etymologie*, s. 28-29.

¹⁹⁷ ABERTH, John: *An Enviromental History of the Middle Age*, s. 142.

¹⁹⁸ Jak uvádí Alena Hadravová, slovo encyklopedie je anachronismem, neboť je poprvé použito až v 16. století. Dobově korektní jsou například výrazy jako: zrcadlo (*speculum*), povaha přírodních věcí (*natura rerum*), či jednoduše souhrn (*summa*). ŽÍDEK, Pavel: *Kniha dvacatera umění*, s. 45.

(*pecus*), to jsou pasoucí se (*pascere*) zvířata, „co nemluví lidskou řečí [...] a která se hodí k jídlu.“ a tažná zvířata (*iumenta*), která člověku usnadňují (*iuvare*) práci „buď tím, že nosí břemena, nebo tím, že ořou.“ Naopak divoká zvířata (*ferae*), kam patří všechna člověkem neochočená zvířata „jsou svobodná ve svých touhách.“ To jsou šelmy (*bestiae*), zvířata, „která mají ukrutnou tlamu nebo drápy.“ Sem řadí Isidor psy, kočky, malá zvířata i hady. Poté pojednává o rybách, jejichž jméno je také „odvozené od slovesa *pascere*. (...) Obojživelníci (*amphibia*) jsou [také] jakési druhy ryb. (...) Žijí tedy na souši i ve vodách, jako například tuleni, krokodýli, hroši nebo mořští koně.“ Červi (*vermis*) se rodí bez páření či z vajíček a Isidor sem řadí všechny bezobratlé. Ptáci získali své jméno podle „svého letu, rozletují se na různé strany (*per avia*).“¹⁹⁹ Poslední jsou malí létavci, tedy létavý hmyz.

Isidorova *Etymologie* se stala pro celý středověk jakýmsi kánonem, souborem veškerého encyklopedicky uspořádaného poznání, protože uváděla antické autority, které byly až do třetí středověké renesance neznámé. Jeho oblíbenost potvrzuje nespočet citací a dochované exempláře mnoha opisů i tisků. Z přírodovědného i antropozoologického hlediska je velmi zajímavé pozorovat na základě jakých vlastností a schopností Isidor ze Sevilly rozhodoval, do jaké kategorie dané zvíře zařadit (např. tuleně mezi ryby, netopýry mezi ptáky). Jak vysvětloval etymologii jejich jména (např. pojmenování včel (*apes*) odvozuje od nohou, latinsky *pes*), nebo jaké atributy, pověry a (mnohdy dnes bláznivé) předsudky byly s některými zvířaty spojovány.²⁰⁰ Vzhledem k autoritě a úspěšnosti díla dokážeme poodhalit přibližnou podobu postojů, které vůči různým zvířatům tehdejší společnost zastávala.

Teprve až v polovině 13. století se opět rozmohl zájem o vědecké poznání přírody. Průkopníkem nového trendu byl císař Fridrich II. Štaufský a jeho spis *De arte venandi cum avibus*.²⁰¹ V této době je již lov zvěře výsadou a kratochvílí bohatých šlechticů. Práce je pokroková v metodologii. Nevychází totiž z antických autorit, jak bylo zvykem, ale císař zjišťoval informace tzv. z první ruky – vyptával se zkušených sokolníků a pozoroval samotné ptáky. „Těžce nabytými zkušenostmi jsme zjistili, že Aristotelovy domněnky, jež jsme následovali, protože se nám zdály býti [původně] rozumné, nebyly zcela věrohodné, ponejvíce pak při jeho popisech charakteristik určitých ptáků. Další důvod, proč výhradně

¹⁹⁹ ISIDOR ZE SEVILLY: *Etymologie*, s. 35, 37, 67, 135-136, 171.

²⁰⁰ Viz pozn. 63.

²⁰¹ FRIDRICH II. ŠTAUFSKÝ: *The art of falconry: being the de arte venandi cum avibus of Frederick II of Hohenstaufen*. Přeložili a editovali WOOD, Casey A. – FYFE, Marjorie F. London: Geoffrey Cumberlege, 1943. In: <https://archive.org/details/McGillLibrary-rbsc-art-falconry-casey-wood-SK321F87-18001> [cit. 23. 1. 2021].

nenásledujeme Prince filozofů: byl neznalý praxi sokolnictví – umění, které nám vždy bylo příjemnou zábavou a s jehož detaily jsme velmi dobře obeznámeni. V jeho práci, *Liber Animalium*, jsme našli mnoho citací jiných autorů, jejichž závěry neověřil a ti, původně, nevycházeli ze zkušeností.²⁰² Rozvinutá a sebevědomá dvorská kultura spolu se zájmem a praktickými zkušenostmi svého autora, dala vzniknout téměř profesionální vědecké příručce.

Závěrem nesmíme zapomenout zmínit ve středověku nově vzniklý literární útvar – bestiář, jenž patřil mezi oblíbené a významné křesťanské didaktické útvary. Vyvinul se z řecky psané anonymní sbírky příběhů nazvané *Physiologus* (*Přírodovědec*). Pseudovědecké dílo *Physiologus* bylo sepsané patrně ve 2. století nejspíše v egyptské Alexandrii a dle opakující se struktury vypráví o živočiších (původně obsahoval 26 zvířat, později až 49, ve středověku více), okrajově i minerálech. McCulloch se domnívá, že autorem snad byl nějaký pohan, obecně označován jako *Physiologus*, teprve posléze bylo jméno přeneseno na dílo jako takové. S velkou pravděpodobností byla i křesťanská alegorie přidána později a ovlivnila samotný výběr i popis zvířat.²⁰³

Každé vyprávění začíná citátem z bible, následuje krátký popis živočicha, kdy jsou zdůrazněny jeho typické vlastnosti a chování, závěrem je morální ponaučení a alegorický výklad křesťanských zásad. *Physiologus* i pozdější žánr bestiářů byli ve společnosti populární především ze dvou důvodů: prvně podporovali typicky středověký koncept tohoto světa jako projev vůle Boží, a posilovali lidskou zvědavost popisem známých, cizokrajných i fantastických zvířat.²⁰⁴ Záhy bylo dílo přeloženo do latiny a rozšířeno po západní Evropě, kde pak okolo 10.-11. století vznikla sbírka nazvaná *Dicta Iohannis Chrysostomi de naturis bestiarum* (*Výroky Jana Zlatoústého o povaze zvířat*), již se zkráceně přezdívalo *Liber bestiarum* (*Knihy o zvířatech*), odtud tedy pojmenování bestiář.

²⁰² „We discovered by hard-won experience that the deductions of Aristotle, whom we followed when they appealed to our reason, were not entirely to be relied upon, more particularly in his descriptions of the characters of certain birds. There is another reason why we do not follow implicitly Prince of Philosophers: he was ignorant of the practice of falconry – an art which to us has ever been a pleasing occupation, and with the details of which we are well acquainted. In his work, the *Liber Animalium*, we find many quotations from other authors whose statements he did not verify and who, in their turn, were not speaking from experience.“ FRIDRICH II. ŠTAUFSKÝ: *The art of falconry*, s. 3-4.

²⁰³ MCCULLOCH, Florence: *Medieval Latin and French Bestiaries*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1962, s. 15-16, 19; HASSIG, Debra: *Medieval Bestiaries*, s. XV-XVI; KALOF, Linda: *Looking at Animals*. London: Reaktion Books, 2007, s. 46.

²⁰⁴ Částečný přehled rozličných vydání *Physiologů* podává Florence McCulloch, kočka se zde ovšem nevyskytuje. MCCULLOCH, Florence: *Medieval Latin and French Bestiaries*, s. 44.

Účelem bestiářů bylo čtenáři představit charakteristické rysy zvířete, z nichž pak byla vyvozena mravní ponaučení a kazatelé je často využívali ke snazšímu pochopení bible.²⁰⁵

V pohnutce zabývat se zvířaty ve vztahu k člověku byla patrná touha po poznání vlastní identity a morálky, nalezení svého místa ve světě, pátrání po analogiích se světem zvířat a konečně také fascinace novým a neznámým. Středověk inspirovaný *Physiologem* a antickými bajkami tak rozvinul zvířecí symbolismus a nový typ literárního díla – exemplum.²⁰⁶ To pojednává nejen o významných osobnostech ale stále častěji o zvířatech, kdy cílem bývá mravní ponaučení. Připodobňování rozličných vlastností lidí zvířatům (např. lid ke stádu ovcí následující svého pastevce) a naopak (např. orla, lva ke Kristu) se samozřejmě promítalo do dobové mentality a mělo velký vliv na interakce s okolím.²⁰⁷

Vznikl tak jakýsi *zvířecí slovník* (*animal vocabulary*), jak tuto tendenci označuje Esther Cohen.²⁰⁸ Postoj, jaký člověk zastával vůči zvířatům, se odrážel od jeho postavení ve společnosti. Podobně ani všechny sociální skupiny nebyly asociovány se všemi zvířaty. Šlechtici dávali na odiv své bohatství množstvím loveckých psů a válečných koní, kdežto sedlák počtem hospodářských zvířat.

Příroda byla v dějinách vždy hierarchizována člověkem. Zvláště pak od vrcholného středověku, kdy se objevil nový scholastický proud, se objevuje tendence k vymezení jasných kategorií. Při ní se mísily vlivy antické tradice, bible, bestiářů, exemplů, přírodní filozofie, vlastního pozorování a lidových pověr. Člověk stál samozřejmě nad zvířaty a lidství bylo měřeno co největší distancovaností vůči zvířecím projevům.²⁰⁹ V průběhu celého procesu získaly všechny přírodní objekty určitý soubor symbolických, často antropomorfních a z pohledu tehdejší mentality pro ně charakteristických vlastností.

Alegorizace zvířat a jejich dosazení do lidských rolí umožnilo člověku vymezit a ostřeji chápat vlastní lidství. Výjimečně se však jednalo o rovnoměrné přidělení kladných a záporných vlastností. Samozřejmě oblíbenější byla převážně kladně vnímaná zvířata. Tuto tendenci lze velmi dobře vidět na příkladu heraldických figur. Oblíbení byli lvi, orli, dokonce psi, zatímco kočka se v české heraldice neobjevuje vůbec.²¹⁰ Opačným příkladem

²⁰⁵ ŽÍDEK, Pavel: *Kniha dvacatera umění*, s. 41-42; HASSIG, Debra: *Medieval Bestiaries*, s. 5-7.

²⁰⁶ Ve 12. století jsou Ezopovy a Avianovy bajky přebásněny Alexanderem Neckhamem. ISIDOR ZE SEVILLY: *Etymologie*, s. 26.

²⁰⁷ Ženská sexualita byla v bestiářích nejčastěji spojována s kočkami a jinými malými, chlupatými zvířaty. KALOF, Linda: *Looking at Animals*, s. 48.

²⁰⁸ COHEN, Esther: *Animals in Medieval Perceptions: The image of the ubiquitous other*. In: *Animals and Human Society*. Editovali MANNING, Aubrey – SERPELL, James A., s. 60.

²⁰⁹ Zvláště pak v mravoučné literatuře se hojně setkáváme se zvířecím symbolismem. ANTONÍN, Robert: *Rada zvířat Smila Flašky z Pardubic*, s. 10-13.

²¹⁰ Výjimkou je erb s divokou kočkou vladýků Otů z Losu. Kočku domácí si až v roce 1560 zvolili bratři Kočkovi z Kocenštejna. SŮVOVÁ, Zdeňka – WASKOVÁ, Marie: *Černá kočka, bílý kocour*, s. 845;

je zakomponování zvířat do praktik a rituálů, kdy tvorové představovali prostředek pro kritiku společnosti.²¹¹

5.3. Mazlíček ve středověku?

Počátky chovu zvířat jako mazlíčků nelze přesně datovat. K prvním pokusům pravděpodobně docházelo ještě před nebo zároveň s domestikací jednotlivých druhů zvířat. Jak už bylo vysvětleno výše, mláďata divokých zvířat byla odebírána z přírody, následně o ně bylo pečováno, dokud se nestala neovladatelnými či agresivními. Pak bylo zvíře buď zpět vypuštěno na svobodu, nebo zkonsumováno.²¹² I přes snahu moderních výzkumů zatím můžeme o praxi chovu mazlíčků v pravěku pouze spekulovat.

O poznání příjemnější situace přichází s antickou civilizací. Francis D. Lazenby na konci 40. let 20. století tvrdí, že antičtí Řekové a Římané projevovali svou náklonnost ke zvířatům mnohem více než poválečná společnost 20. století.²¹³ Domnívá se, že příčinou bylo těsné provázání zvířecího, praktického, mytologického, literárního a uměleckého světa. Spojení příjemného s užitečným představovaly už ve starověku *leporaria* (obory), *aviaria* (voliéry) a *piscinae* (nádrže, resp. jezírka), přírodní výběhy pro divoká zvířata vlastněná bohatými občany, například Quintem Fulviem Lippinem, Quintem Hortensiem Hortalem či Marcem Terentiem Varrem. Podobné zvěřince byly k nalezení také v Alexandrii za Ptolemaiovců. Samozřejmě nesmíme zapomínat ani na společensky oblíbené akce konané v hipodromech, circích a arénách.²¹⁴ Antická mentalita dovolovala relativní volnost pohybu zvířat a jejich přístup do obydlí, což vedlo k přetváření divokých, polodivokých a domestikovaných zvířat ve společníky, mazlíčky.

Pes byl bezesporu nejoblíbenějším společníkem, oslavován literaturou pro své sympatie a věrnost k člověku. Vůbec první písemné zmínky o psu se nacházejí

COHEN, Esther: *Animals in Medieval Perceptions*. In: *Animals and Human Society*. Editovali MANNING, Aubrey – SERPELL, James A., s. 62-65, 76.

²¹¹ Typickým příkladem je přenášení hříchů na živé, nevinné zvíře, jeho následné odsouzení a vykonání trestu. MACFARLANE, Charles: *The cabinet history of England, an abridgment of the chapters entitled 'Civil and military history' in the Pictorial history of England. Volume VII*. London: Charles Knight, 1845, s. 234. In: <https://books.google.cz/books?id=1wEUAAAAQAAJ> [cit. 11. 4. 2021]; COHEN, Esther: *Animals in Medieval Perceptions*. In: *Animals and Human Society*. Editovali MANNING, Aubrey – SERPELL, James A., s. 66-71.

²¹² V tomto případě kritérium konzumace neplatí. Mláďata primárně nebyla loupena z důvodu snadné potrawy, nýbrž se jí stala kvůli své nově nabyté neužitečnosti. TITO, Raul Y. – BELKNAP, Samuel L. – SOBOLIK, Kristin D. – INGRAHAM, Robert C. – CLEELAND, Lauren M. – LEWIS, Cecil M.: *Brief Communication*, s. 656-657.

²¹³ LAZENBY, Francis D.: *Greek and Roman Household Pets*. In: *The Classical Journal*, 44, 1949, č. 4, s. 245. In: <https://www.jstor.org/stable/3293779> [cit. 10. 3. 2021].

²¹⁴ TOYNBEE, Jocelyn M. C.: *Animals in Roman Life and Art*. Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press, 2013, s. 16-17.

v Homérových eposech *Ilias* a *Odysseia*. Drsnouzubí hafani či přístolní psi²¹⁵ jsou vyobrazováni také na keramice, kde doprovázejí svého pána při různých aktivitách. Nejchovanějším plemenem byl malý psík dovezený z Malty, tj. maltézský psík, oblíbený u žen i mužů. Po smrti zvířete někdy docházelo k jeho pohřbení a dosud se dochovaly rozličné náhrobky například s podobiznou psa, krátkou zprávou, výjimečně i jeho jménem. Dalšími častými mazlíčky ve starověku byli někteří ptáci (zvláště pak husy a kachny), opice, méně hadi. Mazlíčci se těšili úžasné péči za života. Decimus Iunius Iuvenalis si dokonce stěžuje na ženy, které by život svého psa upřednostnily před životem vlastního manžela.²¹⁶

Chov mazlíčků byl ve starověku rozšířený a kladně přijímaný fenomén, který byl odsuzován jen v případě, kdy láska k jinému druhu převyšovala náklonnost k tomu vlastnímu. Řecký básník Eubulus už ve 4. století př. n. l. byl rozčilen takovými praktikami, neboť lidé, i když byli dobře zajištěni, dávali přednost „kejhající huse, nebo vrabci, nebo opici, vždy připravující neplechu“ před výchovou vlastního potomka.²¹⁷

Kočka měla své jisté místo v egyptské kultuře, kde nahradila lva jako symbol bohyně Bastet. Jako posvátné zvíře byla bedlivě střežena, takže se mimo Egypt začala spíše ilegálně rozšiřovat teprve po 5. století př. n. l. Na ochranu před myšmi využívali Řekové a Římané cvičené hady a lasice. Avšak kde to bylo možné, tam záhy na jejich místo nastoupila kočka, neboť byla čistotnější a o něco lépe vycvičitelná než ostatní zmíněná zvířata. Nicméně v porovnání se psy se pohled antických národů na kočku odlišoval. Anaxandridův Řek ve hře *Poleis* říká Egyptřanovi: „Jakmile vidíš kočku v nesnázích, pláčeš, kdežto já ji s radostí zabiji a stáhnu z kůže.“²¹⁸ Motiv kočky se objevuje na mnoha vázách, zachycujících je při jejich přirozených činnostech – číhání na kořist a hraní si. Na náhrobku z Apeninského poloostrova se dokonce zachoval reliéf kočky a pod ním nápis Calpurnia Felicla (koťátko).²¹⁹

Výjimečně tak byli někteří jedinci kočky domácí vnímáni jako mazlíčci, společnost je však označovala za domácí zvířata či šelmy chované pro lov myši. Kočka nikdy v antickém Středomoří nedosáhla takového statusu, jakému se dostalo psu. Navíc domestikovaná kočka byla v Evropě až do raného středověku vzácná kvůli jejímu

²¹⁵ HOMÉROS: *Homérova Ilias*. Přeložil VAŇORNÝ, Otmar. Praha: Slavík & Borový, 1878, s. 178; HOMÉROS: *Homérova Ilias. Díl druhý, Zpěvy XIII-XXIV*. Přeložil VAŇORNÝ, Otmar. Praha: Slavík & Borový, 1881, s. 417.

²¹⁶ LAZENBY, Francis D.: *Greek and Roman Household Pets*, s. 246-247.

²¹⁷ Tamtéž, s. 246-247.

²¹⁸ „If you see a cat in trouble, you weep, while I am very glad to kill and skin it!“ Tamtéž, s. 302.

²¹⁹ Tamtéž, s. 304.

zbožštění na Blízkém Východě. Teprve rozšíření křesťanství způsobilo její zesvětštění a povolení vývozu.

Jak už jsme si řekli v úvodu kapitoly, všichni teologové a filozofové striktně vymezovali pojmy člověk a zvíře, ale právě ve středověku, snad více než kdy jindy, se hranice mezi statusem zvířete a člověka stíraly. Nejenže byl se zvířaty z jakéhokoliv důvodu každodenně v kontaktu, dokonce s nimi byl ztotožňován v moralistických, přírodovědných a dalších spisech. Některá zvířata byla ve výjimečných případech dokonce vybrána a povýšena do nesnadno zařaditelného na pomezí člověka a zvířete, přesto přísně vzato nebyla ani jedním z nich.²²⁰ Jejich podobizny dnes nalezneme na portrétech, pečeti, domovních znameních, náhrobcích a oslavu jejich vlastností v elegiích.

Předem je nutné zmínit, že pro období středověku žádný pojem *mazlíček* a jemu podobné neexistoval. Jedná se tedy o anachronismus. Skupiny zvířat byly jednoduše označovány jak v latině, tak v místních dialektech, obecným pojmenováním daného druhu: *canis*, *muriceps* atd. Nicméně, chybějící termín neomezuje v jeho používání nyní, neboť daná skupina zvířat skutečně existovala, jak jsme právě demonstrovali, aniž by byla označovaná souhrnným pojmenováním. Z dostupných pramenů víme, že se v určitých případech jednalo o stejnou praxi jako ji známe dnes.

Ve středověku se praxe v chovu mazlíčků mírně mění. Nyní je to záležitost především žen vyššího postavení a kleriků. Ženatí světští muži, kteří zároveň chovali mazlíčky, totiž byli až do období raného novověku, zesměšňováni a považováni za zženštilé. Svět takového muže byl *venku*, společnost tedy očekávala, že se bude obklopat zvířaty zosobňujícími jeho vybrané vlastnosti – sílu, věrnost, odhodlání a agresi. Mezi taková zvířata patřili užitkoví a lovečtí psi, koně a dravci.²²¹

Dokonce můžeme tvrdit, že mazlíček se stává genderovým symbolem. Kathleen Walker-Meikle totiž kleriky označuje za *třetí gender*, neboť tím, že se rozhodli pro církevní dráhu a celibát, zavrhlí typické projevy maskulinity – manželství a boj. Jelikož

²²⁰ Vysoké postavení mazlíčka můžeme vidět na miniatuře zobrazující scénu se sedící Annou Bretaňskou přijímající knihu od klerika, kdy na lemu jejího šatu spí bílý pes. Na jiné iluminaci zase vidíme psa sedícího po boku Isabely Bavorské. V obou případech je pes zobrazen jako rovnocenný královně, zatímco ostatní osoby stojí o poznání dále či sedí níže. *Les Vies des femmes célèbres*. Musée Dobrée, Nantes, fond MS 17, fol. 1r. In: <https://speciesbarocus.tumblr.com/image/101186081727> [cit. 27. 3. 2021]; *The Book of the Queen*. The British Library, London, fond Harley MS 4431, f. 3r. In: http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=harley_ms_4431 [cit. 27. 3. 2021].

²²¹ Jak zaznamenal Adam z Usku, anglický král Richard II. miloval svého chrta tak, že mu dokonce dovoloval spát s ním v posteli. Podobně francouzský Jindřich III. byl kvůli své zálibě v chovu psů-mazlíčků považován za málo mužného a nevhodného k vládnutí. WALKER-MEIKLE, Kathleen: *Late Medieval Pet Keeping*, s. 15-16.

ženy a církevní muži byli jedinými, společensky tolerovanými chovateli mazlíčků a ti je neustále doprovázeli při všech denních aktivitách, obě identity se proluly a mazlíček se stal součástí osobnosti pána – symbolem. Samotná přítomnost mazlíčka v narativních a uměleckých dílech tak je identifikátorem vysokého postavení.²²²

Jedním z primárních účelů mazlíčků bylo představovat majitelovu ekonomickou a sociální nadřazenost v dané společenské skupině. Výjimkou, která však spíše potvrzovala pravidlo, byly městské vysoce postavené profese, například doktor či obhájce, jejichž působení se po většinu času odehrávalo *uvnitř*. Podobným případem byli muži natolik úspěšní, že přetvořili v projev excentrismu či charakteristiku pro své postavení. Nejznámějším takovým mužem je jistě Alfons X. Kastilský (1221-1284), jenž vlastnil lasici, která ho všude doprovázela. Jeho vysoká reputace, mecenášství a náležitá úcta k Panně Marii zajistila, že za praktiku nebyl kritizován. Giovanni Antonio Bazzi (také Il Sodoma, 1477-1549), italský renesanční malíř vyznačující se nevázaným životem choval širokou škálu mazlíčků: opice, veverky, jezevce či zakrslé osly. Jeho podobiznu s jezevcem s obojkou u nohou je možné spatřit v Toskánsku v opatství Monte Oliveto Maggiore.²²³

Nejoblíbenějšími mazlíčky byli ve středověku: psi, zpěvní ptáci, méně pak veverky, fretky, králíci a opice.²²⁴ Mohli bychom tedy tvrdit, že velikost zvířete hrála podstatnou roli. U psů jediné známé a oblíbené plemeno bylo tzv. *melitaeen*, maltézský pes,²²⁵ nebo malá lovecká plemena, která nejsou v pramenech blíže specifikovaná. Srst psa mohla být hladká či kudrnatá, bílí psi byli upřednostňováni před jinými. V případě koček se očekávalo, že bude lovit myši. Z ptáků se v domácnostech vyskytovali slavíci, straky či drozdi, jen velmi bohatí si mohli dovolit papouška. Po celý středověk byl Evropě znám pouze zeleně zbarvený alexandr malý (*psittacula krameri*), jenž se proslavil v satirické básni Johna Skeltona ze 16. století *Speke parott*.²²⁶

Zvíře bylo možné získat třemi způsoby: jako dar, koupí, nebo přirozeným množením. Vzhledem k neformálnosti cíleného rozmnožování zvířat, se nedochovalo mnoho záznamů. Výjimkou je korespondence mantovského občana Iacoba Antonia Stelly,

²²² WALKER-MEIKLE, Kathleen: *Late Medieval Pet Keeping*, s. 19, 29-31.

²²³ Příloha č. 3. Tamtéž, s. 18-19.

²²⁴ Celou škálu mazlíčků je možné vidět v iluminované genealogii španělských a portugalských rodů datovaného do roku 1530. *Genealogy of the Royal Houses of Spain and Portugal (the 'Portuguese Genealogy')*. British Library, London, fond MS 12531, fol. 5, 10. In: <https://www.bl.uk/catalogues/illuminatedmanuscripts/record.asp?MSID=6865> [cit. 16. 4. 2021].

²²⁵ Příloha č. 1.

²²⁶ „My name is Parrot, a byrd of Paradyse, / By Nature devised of a wonderowus kynde, / (...) / Tyl Euphrates, that flode, dryveth me into Inde; / Where men of that cuntry by fortune me fynde, / And send me to greate ladyes of estate.“ SKELTON, John: *Speke parott*. In: <http://www.skeltonproject.org/spekeparott/> [cit. 9. 3. 2021].

který žádá Isabellu d'Este, aby mu navrátila jeho kočku, neboť se domníval, že by si ji markýza oblíbila nechala, protože byla proslulá chovem exotických koček. Můžeme tedy předpokládat, že výměna či zapůjčení zvířete na nezbytně nutnou dobu pro potřeby množení byly obvyklé.²²⁷

Koupě mazlíčka nemusela být nutně nákladná, jelikož se jednalo o neužitkové zvíře a Walker-Meikle se domnívá, že jejich pořízení často není zaznamenáno. Ze 13. století je znám účet waleské princezny Eleanory de Montfort, kde nalezneme dva záznamy vztahující se k jejím zvířecím společníkům. Při pobytu v Odihamu v roce 1265 koupila kočku a mléko pro psy v komnatách, tj. mazlíčky. Druhá zmínka pro červenec stejného roku se vztahuje k panství Dover, kdy se opět jednalo o nákup „kočky a malých zvířat [pravděpodobně zpěvných ptáků] do pokoje.“²²⁸ V Paříži ve 12. a 13. století dokonce existoval cech specializující se na prodej konzumní drůbeže, zpěvných ptáků a klecí poblíž Notre-Dame. Bohužel se však jedná o jedinou zmínku v Evropě.²²⁹

Zvířecí společník byl oblíbený dárek pro bohaté a vysoce postavené ženy. Z účtů Eleanory Kastilské, manželky Eduarda I., se dozvídáme o přijmutí daru v podobě papoušků a o výdajích za jejich následnou péči.²³⁰ Isabela Bavorská na začátku 15. století obdržela čtyři opičky a kotě, Alžběta z Yorku v červenci roku 1502 zase papouška.²³¹ Vidíme tedy, že mazlíček byl součástí ženiny identity, a proto byl považován za vhodný dárek. Naproti tomu dary v podobě zvířat určené pro světské muže musely symbolizovat už zmíněné maskulinní aspekty.²³² Eleanora Kastilská tak věnovala králi Francie Filipu IV.

²²⁷ WALKER-MEIKLE, Kathleen: *Late Medieval Pet Keeping*, s. 49-50.

²²⁸ Na straně 8: „Pro uno murilego, et lacte ad canes, per Petrum de Camera, ij.d“ a na straně 57: „Pro murilego et minutis, ad cameram, vij.d.“ ELEANOR OF LEICESTER: *Rotulus Hospitii: Household Roll of Eleanor, Countess of Leicester, A. D. 1265*. In: *Manners and household expenses of England in the thirteenth and fifteenth centuries, illustrated by original records*. Editoval TURNER, Thomas H. London: William Nicol, Shakespeare Press, 1841, s. 8, 57. In: <https://archive.org/details/cu31924027939820> [cit. 13. 4. 2021].

²²⁹ „70. In platea nova ante paravisium Dominae Nostrae aves reperiuntur vendendae scilicet: anseres, galli, gallinae, anates, perdices, phasiani, alaudae, passerres, pluviarii, ardei, grues et cigni et pavones et turtures et sturdi. 71. Auceps insidiatur avibus in nemore, quo capiuntur: fenix et aquila et aucipiter, falco, capus, nisus et erodius, merulus et merula, sturdus, mavisus sithacus et filomena, lucinia. Et milvium et cornicem, corvum et bubonem et vespertilionem et nicticoracem et pelicanum capere dedignatur.“ JEAN DE GARLANDE: *Dictionarius*. In: *Lexicographie latine du XIIe et du XIIIe siècle*. Editoval SCHELER, Auguste. Leipzig: F. A. Brockhaus, 1867, s. 35. In: <https://archive.org/details/LexicographieLatineDuXIIeEtDuXIIIe> [cit. 17. 3. 2021].

²³⁰ „Eodem die ibidem garcioni qui custodivit papengays de dono Regine pro Roba sua cariagium, xxij.“ *The Court and Household of Eleanor of Castile in 1290: an edition of British Library Additional Manuscript 35294*. Editoval PARSONS, John C. Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1977, s. 112.

²³¹ „In the same day to a servaunt of William ap Howell for bringing of a popyngay to the Quene to Windesore.“ ELIZABETH OF YORK: *Privy Purse Expenses of Elizabeth of York*. Editoval NICOLAS, Nicholas H. London: William Pickering, 1830, s. 30. In: <https://archive.org/details/privypurseexpens00nicouoft> [cit. 16. 3. 2021].

²³² Jindřichu III. Plantagenetovi do jeho zvěřince v londýnském Toweru daroval císař Fridrich II. Štaufský, znalec divokých zvířat, především pak sokolnictví a autor příručky *De arte venandi cum avibus*, leopardy.

v roce 1290 lovecké psy, zatímco ona sama obdržela papoušky.²³³ Výběr správného zvířete byl kritický, v opačném případě mohlo dojít k nedorozumění a faux pas.

Jedinečné jméno zvířete přispívalo k jeho výjimečnému statusu. Pojmenování společníků byla buď obecná, nebo individuální. Obecná byla odvozena od lidského jména a vztažena na celý zvířecí druh. V angličtině se tak setkáváme s označením *Mag* (od jména Margaret) pro straky, *Robin* pro červenky, *Phillip* pro vrabce. Ve francouzštině označuje *Robert* opici, *Fouquet* veverku, *Pierre* papouška, *Rochard* sojku, *Pierrot* vrabce, *Margos* straku a *Colas* vránu. V Irsku tamější nařízení rozeznávala *Méone*, *Cruibne*, *Bréone*, *Baircne*, *Rincne*. Občas však obecné jméno mohlo mít i určité zvíře, jak je tomu v básni Johna Skeltona *The Boke of Phyllyp Sparowe*. Pro kocoury se v angličtině vžilo obecné označení *Gyb* (zkráceně pro *Gilbert*), ve francouzštině *Tibert*, *Tibers*.²³⁴

Individuální jména se naproti tomu vztahovala k určitému jedinci, byla pro něj unikátní a v pramenech jsou zmíněna zřídka. Mohla se vztahovat k vzezření zvířete, jeho povaze, očekávaným vlastnostem a v některých případech měla skrytý význam. Tak se setkáváme s jmény jako: *Argos* (Homérova *Odysseia*), *Sturdy* (Nicholas Litlyngton, opat ve Westminsteru, 14. století), *Parceval* (pes Jehana de Seure, 14. století), *Mamia*, *Aura*, *Zaphyro* (psi Isabelly d'Este, 15.-16. století), *Purkoy* (původně *Pourquoi*, pes Anny Boleynové, 16. století). Pro kočky pak *Pangur Bán* (Irsko, 9. století), *Mite* (Anglie, 13. století), *Belaud* (16. století, kočka Joachima du Bellay), *Martino* (16. století, kocour Isabelly d'Este), *Lucifer* (17. století, kocour kardinála Richelieu).²³⁵

Samozřejmě také docházelo ke kritice chovu mazlíčků, především kvůli jeho percepci jako tvora rovnocenného člověku. Častým argumentem proti dané praxi byla přílišná extravagance a opomíjení závazků a povinností jedince (např. sdílení svého bohatství s potřebnými). Ve středověku byli mazlíčci nejčastěji terčem kritiky církevních mužů. Ve 14. století to byl dominikán John Bromyard, jenž v kázání kritizoval církev za přijímání štedrých darů (v podobě psů, ptáků či ovoce) místo opatrování duší svých svěřenců.²³⁶ Jistě také stojí za povšimnutí, že ctnostné svaté ženy nejsou zmiňovány ani zobrazovány společně se svými zvířecími společníky.

Norský král Haakon IV. poslal zase bílého medvěda, kterému bylo dovoleno plavat v Temži. Nejvýraznějším dárkem pak byl africký slon od Ludvíka IX. Francouzského. Typicky však dostával lvy coby krále zvířat. GRIGSON, Caroline: *Menagerie: The History of Exotic Animals*, s. 1.

²³³ Opět se jedná o výdaje za péči o zvířata: „xxx° die ibidem cuidam garcioni eunti cum canibus quos Reginam isit Regi Francie de dono Regine pro Roba sua.“ *The Court and Household of Eleanor of Castile in 1290*. Editoval PARSONS, John C., s. 114.

²³⁴ WALKER-MEIKLE, Kathleen: *Medieval Pets*, s. 16.

²³⁵ Tamtéž, s. 16-18.

²³⁶ „Ita canes, et falcones, et divites xenia, et fructus afferentes, custodiunt, et pauperes non afferentes, nisi

Sféra působení mazlíčků a jejich pánů byla téměř výhradně *uvnitř*.²³⁷ Zatímco zvířata světských mužů obývala venkovní prostory, byla držena ve stájích či psincích, doménou mazlíčků byl dům či klášter. Mazlíčci byli tak těsně spojeni s příbytkem, že se jejich vyobrazení stalo symbolem familiárnosti a domáckosti.²³⁸ Jejich status byl dokonce srovnatelný s nejbližšími příbuznými, protože měli volný přístup do intimní blízkosti majitele i do jeho ložnice. Takové praktiky samozřejmě nezůstaly nepovšimnuty a byly kritizovány.²³⁹

Mazlíčci často byli krmeni luxusními jídly, která si méně majetní mohli dovolit jen výjimečně: maso, kvalitní chléb, mléko a cizokrajná, dovážená jídla. Samozřejmě jejich poměr se odvíjel od druhu mazlíčka. Skeltonův papoušek byl krmen drahými semeny, ořechy a ovocem z importu.²⁴⁰ Chaucerova abatyše, paní Eglantyna, z *Canterburských povídek*: „Dávala psíčkům, jichžto byla paní, / pečení, mléko nebo koláče, / a když psík zdech, jí bylo do pláče, / ba i když někdo prutem švih jej prudce.“²⁴¹ Spolu s mnichem představuje symbolickou kritiku církve, jelikož se obléká do drahých látek a chová psy jako mazlíčky. Nesprávná a nevyvážená strava mohla mít za následek zdravotní potíže zvířete. Svatý Augustin v *De animalibus* proto při zácpě radí podávat psům hustou, teplou kaši nebo kvašený chléb, na pití pak mléčnou syrovátku.²⁴²

animas, non diligunt.“ WALKER-MEIKLE, Kathleen: *Late Medieval Pet Keeping*, s. 54, 71.

²³⁷ Samozřejmě existují výjimky, kdy se ženy i klerici účastnili lovu. Byli však limitováni výběrem loveckých zvířat a bylo na ně dohlíženo. Tamtéž, s. 75.

²³⁸ Mazlíčci se typicky vyskytují při příležitosti zvěstování či poslední večeře, aniž by byli pro danou scénu zásadní. Příkladem mohou být výjevy v Sixtinské kapli v Římě nebo Bazilika svatého Františka z Assisi v Assisi.

²³⁹ V 15. století se například doporučovalo při přípravě ke spánku vyhnat všechny psy a kočky z místnosti. WALKER-MEIKLE, Kathleen: *Medieval Pets*, s. 59.

²⁴⁰ „Deyntely dyeted with dyvers dylycate spyce / (...) / Then Parot must have an almon or a date.“ SKELTON, John: *Speke parott*.

²⁴¹ V protikladu k ní je představena klášternice, která je zbožná a nechová žádné mazlíčky. CHAUCER, Geoffrey: *Canterburské povídky*. Přeložil VRBA, František. Praha: Academia, 2010, s. 24-25.

²⁴² „Signum autem constipationis est, quia frequenter gementes clamant et de loco ad locum discurrunt et ex nimio conatu deponendi sicut fabricantes iremunt: et hoc saepius wdetur in catellis dominarum qui fere omnes ex ventris constipatione moriuntur. Detur ergo eis pasta avenatia distemperata cum aqua calida ad modum spissae pultis, vel cibentur pane avenatio molli fermentato: et detur aliquando serum lactis, et liberantur et veloces.“ ALBERTUS MAGNUS: *De animalibus. Libri XXVI*, s. 1367.

6. Kočka ve středověku

V následné kapitole bude pozornost zaměřena přímo na kočku v nejširším smyslu slova. V jednotlivých podkapitolách se tak seznámíme s historií rodu *felis*, tzn. nejen s domestikovaným druhem *felis catus* (kočka domácí), nýbrž také s jeho divokým příbuzným *felis silvestris* (někdy také *silvestris*; kočka divoká). Nejprve si představíme fylogenezi druhu a následně proces samotné domestikace, přičemž nám pomohou odborné zoologické práce.

Poté přejdeme k problematice kočky ve starověku, při jejímž rozboru si stručně uvedeme nejranější zmínky v písemných, obrazových a hmotných pramenech různých kultur a budeme zkoumat, jaké role kočka v průběhu starověku zastávala. Následně navážeme na problematiku reflexe a percepce kočky ve středověku v závislosti na učení křesťanské církve. Ukážeme si, že ne ve všech částech Evropy byla kočka vnímána stejně a její postavení bylo předurčeno jejími schopnostmi i dobovými autoritami. Ke konci se zaměříme na kočku v pozdně středověké literatuře zemí Koruny české.

V poslední podkapitole podrobíme zmínky o kočkách ve středověkých pramenech kritickému pohledu v závislosti na dříve stanovené definici mazlíčka, kdy pozornost bude věnována jednotlivým požadavkům (primární účel, sdílení obydlí, zajišťovatel potravy, popř. emoce a náklonnost).

6.1. Fylogeneze, domestikace

Abychom se podívali na úplný počátek dějin kočky domácí, musíme se vrátit do doby prehistorické, přesněji do období raného paleocénu až pozdního eocénu (asi 61,7-33,9 milionů let), kdy se na Zemi vyskytovali primitivní masožraví savci nadčeledi *miacoidea*, čeledi *miacidae* (někdy také *miacinae*), fyziologicky připomínající cibetku či kunu, tzn. pružné tělo a dlouhý ocas.²⁴³ *Miacidae* byli předchůdci řádu moderních šelem (*carnivora*) a vyvinuli se do dvou podřádů (asi 42 milionů let): psotvární (*caniformia*) a kočkotvární (*feliformia*).

Do podřádu kočkotvární řadíme čeleď kočkovitých (*felidae*, 25 milionů let), jejíž fylogeneze byla stanovena teprve nedávno.²⁴⁴ Pro nás důležitými reprezentanty čeledi jsou

²⁴³ ALROY, John: *Miacidae*. In: Fossilworks. Gateway to the Paleobiology Database. Macquarie University, 1998. In: http://fossilworks.org/cgi-bin/bridge.pl?a=taxonInfo&taxon_no=40978 [cit. 29. 10. 2020]; *Miacis*. *Fossil Mammal Genus*. In: <https://www.britannica.com/animal/Miacis> [cit. 29. 10. 2020].

²⁴⁴ JOHNSON, Warren E. – EIZIRIK, Eduardo – PECO-SLATTER, Jill – MURPHY, William J. –

rody *proailurus* (resp. jeho druh *proailurus lemanensis*, asi 25 milionů let) a jeho nástupce *pseudaelurus* (asi 20-8 milionů let).²⁴⁵ Z archeologických nálezů víme, že *pseudaelurus* byl rozšířen po celém světě s výjimkou Austrálie a Antarktidy, v Severní Americe to navíc byla po dlouhé době první kočkovitá šelma a ukončila tzv. *cat-gap*.²⁴⁶ V roce 2007 tým několika vědců pomocí molekulární analýzy zjistil, že osm rodokmenů čeledi kočkovitých (obsahujících celkem 37 druhů kočkovitých šelem), sdílelo morfologické, biologické a fyziologické vlastnosti nalezené pouze v jejich skupině. Z toho vyvodili, že dnešní kočkovití jsou potomky jednoho z mnoha druhů *pseudaelura* žijícího v Asii před asi 11 miliony let.²⁴⁷ O dalším vývoji druhu *pseudaelurus* nepadají mezi vědci valná shoda.²⁴⁸

Pro naši práci tak postačí informace, že tento rod je parafyletický, kdy skupina zahrnuje společného předka, ne však všechny potomky, a vyvinuly se z něj podčeledi: šavlozubí (před 16 miliony-11 tisíci lety, *machairodontinae*), velké kočky (*pantherinae*) a malé kočky (*felinae*).²⁴⁹ Konečně do podřádu malých koček spadá rod *felis*, kam řadíme: kočku domácí (*felis catus*), kočku divokou (*felis silvestris*), kočku plavou (*felis libyca*), kočku šedou (*felis beiti*), kočku pouštní (*felis margarita*), kočku černonohou (*felis*

ANTUNES, Agostinho – TEELING, Emma – O'BRIEN, Stephen J.: *The Late Miocene Radiation of Modern Felidae: A Genetic Assessment*. In: Science. New Series, 311, 2006, č. 5757, s. 73-77. In: <https://www.jstor.org/stable/3843306> [cit. 25. 10. 2020].

²⁴⁵ Někdy anglicky označovaná také jako *Leman's Dawn Cat*. VOCELLE, Laura A.: *Revered and Reviled*, s. 8; WEDELIN, Lars – YAMAGUCHI, Nobuyuki: *Phylogeny and evolution of cats (Felidae)*. In: Biology and Conservation of Wild Felids. Oxford University Press, 2010, s. 62-64. In: https://www.researchgate.net/publication/266755142_Phlyogeny_and_evolution_of_cats_Felidae [cit. 25. 10. 2020]; KURTÉN, Björn: *On the evolution of the European Wild Cat, Felis silvestris Schreber*. In: Acta Zoologica Fennica (Societas pro fauna et flora Fennica), 111, 1965. In: <http://hdl.handle.net/10138/37765> [cit. 25. 10. 2020].

²⁴⁶ Jedná se o období před 25-18,5 miliony let, pro které jsou doloženy minimální archeologické nálezy podřádu kočkovitých. Odborníci se domnívají, že vymizení zapříčinil nárůst predátorů, klimatické změny (ochlazení), změny ekosystému, vulkanická činnost, či prosté evoluční změny. ROTHWELL, Tom: *Phylogenetic Systematics of North American Pseudaelurus (Carnivora: Felidae)*. In: American Museum Novitates. New York: American Museum of Natural History, 2003, č. 3403, s. 3. In: <http://hdl.handle.net/2246/2829> [cit. 30. 10. 2020].

²⁴⁷ HERBST, Marna: *Behavioural ecology and population genetics of the African wild cat, Felis silvestris Forster 1870, in the southern Kalahari*. Pretoria: University of Pretoria, 2009, s. 1. In: <https://repository.up.ac.za/bitstream/handle/2263/28963/Complete.pdf?sequence=6> [cit. 30. 10. 2020].

²⁴⁸ Již dlouhou dobu bylo známo, že rod *pseudaelurus* je parafyletický, nomenklatura však neodpovídala skutečnosti. S prvními návrhy přišel maďarský přírodovědec a geolog Miklóz Kretzoi. Označil *pseudaelurus* za vývojový stupeň a rozdělil jej na tři rody: *pseudaelurus* (typový druh *pseudaelurus quadridentatus*), *schizailurus* (typový druh *pseudaelurus lorteti*, který později jako rod pojmenoval *miopanthera*) a *hyperailurictis* (typový druh *pseudaelurus intrepidus*). Zároveň se pokoušel prosadit přejmenování druhu *pseudaelurus turnauensis*, které bylo považováno za synonymum druhu *pseudaelurus transitorius*, na *styriofelis*. Akademiky byl vesměs ignorován, což platí i v případě Francouze Gérarda de Beaumonta, který představil vlastní rozdělení a Kretzoiova pojmenování *styriofelis* a *miopanthera* označil názvem *schizailurus*. Současní odborníci navrhuji používání kategorií dle tvaru a délky zubů: šavlozubí (*sabre-toothed*), kuželozubí (*conical-toothed*). WEDELIN, Lars – YAMAGUCHI, Nobuyuki: *Phylogeny and evolution*, s. 74.

²⁴⁹ Tamtéž, s. 74-77.

nigripes), kočku bažinnou (*felis chaus*).²⁵⁰ Přesná chronologie, větvení a kategorizace zatím nadále zůstává předmětem zkoumání, uvedeme si proto nejpravděpodobnější vývoj dnešní kočky domácí.

Dle nejnovějších výzkumů se v Asii oddělila čeleď *pantherinae* před 10,8 miliony let a brzy nato *felinae* před 9,4 miliony let. Následovaly změny uvnitř jednotlivých rodových linií a jejich migrace. V první vlně migrací (8,5-5,6 milionů let) se předci rodu karakal objevili v Africe. V druhé vlně (8,5-8 milionů let) přesídlili společní předchůdci nynějších pěti rodů kočkovitých (tj. ocelot velký, rys červený a kanadský, puma americká, kočka bengálská a kočka divoká, resp. domácí) do Severní Ameriky, kam kvůli extrémně nízkým hladinám moří bylo možné projít Beringií. Následně se mezi 6,7-6,2 miliony let předchůdci kočky bengálské a kočky divoké (resp. domácí) vývojově oddělili od euroasijských předků, kteří buď zůstali v Asii, nebo byli potomky opakovaně se navracejících amerických migrantů.²⁵¹ Dnešní kočka domácí je domestikovaná podoba kočky divoké. Ne však evropské kočky divoké (*felis silvestris silvestris*),²⁵² jak bychom se snad mohli domnívat, nýbrž jejích afrických (resp. levantských) poddruhů, tj.: kočky plavé (též kočka divoká plavá, *felis silvestris libyca*) a kočky stepní (*felis silvestris ornata*).²⁵³

Zmiňme, že roku 1777 Johann Christian Daniel von Schreber ve svém třetím díle publikace s názvem *Die Säugthiere in Abbildungen nach der Natur mit Beschreibungen* jako první vyčlenil, popsal a vědecky pojmenoval kočku divokou (*felis catus silvestris*) i kočku domácí (*felis catus domestica*).²⁵⁴ „Srst kočky [divoké] je hnědě nažloutlá a místy bílá, ocas střídavě černě a šedě pruhovaný.” V kontrastu s kočkou domácí, jejíž „tělo je užší, tmavěji zbarvené, na bocích ono zbarvení připomíná spirálu, ocas je delší a hnědě

²⁵⁰ WEDELIN, Lars – YAMAGUCHI, Nobuyuki: *Phylogeny and evolution*, s. 73.

²⁵¹ JOHNSON, Warren E. – EIZIRIK, Eduardo – PECOON-SLATTERY, Jill – MURPHY, William J. – ANTUNES, Agostinho – TEELING, Emma – O'BRIEN, Stephen J.: *The Late Miocene Radiation*, s. 74.

²⁵² Před 2,5 miliony let se objevuje druh *felis lunensis* považovaný za první moderní druh rodu *felis*. Pozůstatky byly nalezeny na území Itálie a Maďarska a s největší pravděpodobností je předkem současné evropské kočky divoké (*felis silvestris silvestris*). YAMAGUCHI, Nobuyuki – DRISCOLL, Carlos A. – KITCHENER, Andrew C. – WARD, Jennifer M. – MACDONALD, David W.: *Craniological differentiation between European wildcats (Felis silvestris silvestris), African wildcats (F. s. lybica) and Asian wildcats (F. s. ornata): implications for their evolution and conservation*. In: *Biological Journal of the Linnean Society*, 83, 2004, s. 48-49, 55, 57-58. In: <https://doi.org/10.1111/j.1095-8312.2004.00372.x> [cit. 12. 12. 2020].

²⁵³ POCOCK, Reginald I.: *Catalogue of the Genus Felis*. London: Order of the Trustees of the British Museum, 1951, s. 4. In: <https://archive.org/details/catalogueofgenus00brit> [cit. 25. 10. 2020]; ENGELS, Donald W.: *Classical cats*, s. 12; CLUTTON-BROCK, Juliet: *A Natural History*, s. 44-46.

²⁵⁴ SCHREBER, Johann Ch. D.: *Die Säugthiere in Abbildungen nach der Natur mit Beschreibungen. Dritter Theil. Der Robbe. Der Hund. Die Kaze. Das Stinkthier. Der Otter. Der Marder. Der Bär. Das Beutelthier. Der Maulwurf. Die Spizmaus. Der Igel*. Erlangen: Wolfgang Walther, 1778. In: <https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/schreber1875textbd3> [cit. 25. 10. 2020].

pruhovaný.”²⁵⁵ Následuje podrobný přehled dosavadních poznatků o způsobu života, vyjmenování ceněných i zavržených vlastností.²⁵⁶

Dle tradičního výkladu došlo k domestikaci kočky asi před 10 tisíci lety.²⁵⁷ Jedná se však v daném období skutečně o domestikaci, či spíše o mutualismus?²⁵⁸ Divoké kočky považovaly shromažďující se hlodavce, ptáky aj. v sídlištích prvních zemědělců za snadnou kořist, čímž samozřejmě docházelo k menší ztrátovosti na úrodě. Člověk si brzy začal uvědomovat výhody přítomnosti kočky – více potravy, méně nemocí a úmrtí. Proto ji od svých příbytků neodháněl, ba ji kousky potravy dokonce lákal a podporoval v lovu. Divoké kočky se tak výměnou za pohodlí a bezpečí dobrovolně vzdaly části své svobody.²⁵⁹ Jejich obliba s postupem času rostla, vždyť na nich do jisté míry závisela prosperita sídliště, proto je vysoce pravděpodobné, že zastávaly v představách raně neolitických lidí nějaký výjimečný statut, jak můžeme vidět na nálezech sošek z pálené hlíny na územích dnešní Sýrie, Turecka a Izraele.²⁶⁰

Přesná definice domestikace se u každého autora mírně liší. Uvedme proto definici Edwarda Price, který ve své knize *Animal Domestication and Behavior* označuje domestikaci za proces, kterým se skupina živočichů přizpůsobí člověku a životu v zajetí určitou kombinací genetických změn, které se projevují po generace a jsou v dalších generacích opětovně podporovány.²⁶¹ Clutton-Brock k procesu domestikace dodává, že změny u zvířat nejsou jen biologického rázu. Odehrávají se uvnitř daného zvířecího společenstva, kdy se zvířecí sociální struktury, tradiční chování a rituály přizpůsobují už vytvořeným lidským poměrům. Kultura domestikovaných a divokých zvířat se tak nutně liší. Protože se jedná o naučené chování, u zdomácnělých zvířat je nositelem člověk ovlivněný vlastní, *lidskou* kulturou, kdežto u divokých zvířat je to divoce žijící předek. S domestikací se samozřejmě pojí i změny ve vzorcích lidského chování, kdy je potřeba

²⁵⁵ „Felis pilis es fusco flavicante et albido variegatis, cauda annulis alternatim nigris et ex sordide albo flavicantibus. (...) Felis cauda elongata fusco annulata, corpore fasciis nigricantibus: dorsalibus longitudinalibus tribus, lateralibus spiralibus.” SCHREBER, Johann Ch. D.: *Die Säugthiere in Abbildungen nach der Natur*, s. 397.

²⁵⁶ „Die Kaze ist gefrassig, und verschmahet nicht leicht Speise, wenn sie nicht ausserst gesattigt ist. Ihre Nahrung bestehet vornehmlich in allen Urten von Mausem und andern kleinen Thieren, auch allen Vogelndenen sie gewachsen ist, die Raubvogel ausgenommen.“ Tamtéž, s. 400.

²⁵⁷ *Ancient DNA reveals role of Near East and Egypt in cat domestication*. In: <https://phys.org/news/2017-06-ancient-dna-reveals-role-east.html> [cit. 27. 10. 2020]; VOCELLE, Laura A.: *Revered and Reviled*, s. 12.

²⁵⁸ Mutualizmus je typ symbiózy, ze kterého profitují obě strany. Mohlo se také jednat o komenzalizmus, kdy jedna strana profituje, druhá není nijak ovlivněna.

²⁵⁹ ENGELS, Donald W.: *Classical cats*, s. 21.

²⁶⁰ VIGNE, Jean-Denis – GUILAINE, Jean – DEBUE, Karyne – HAYE, Laurent – GÉRARD, Patrice: *Early Taming of the Cat in Cyprus*. In: *Science*, 304, 2004, č. 5668, s. 259. In: <https://doi.org/10.1126/science.1095335> [cit. 27. 10. 2020]; VOCELLE, Laura A.: *Revered and Reviled*, s. 12.

²⁶¹ PRICE, Edward O.: *Animal Domestication and Behavior*. USA: CABI Publishing, 2002, s. 11. In: https://books.google.cz/books?id=mhzyhynJOC0C&source=gbs_navlinks_s [cit. 27. 10. 2020].

přizpůsobit sídliště chovu dobytka, případně se stěhovat na nové pastviny.²⁶² I bez zmíněných znalostí došel neolitický člověk pozorováním a praxí na to, které druhy živočichů je možné domestikovat snadněji a které obtížněji.

Základní podmínkou pro snadnou domestikaci je pět faktorů: sociální struktura, preference potravy, schopnost množit se v zajetí, agresivita, komenzalizmus. Například pes je velice vhodným kandidátem na domestikaci, jelikož s malým vypětím sil splňuje všechny dané požadavky. Typicky tvoří smečky s dominantním jedincem (v tomto případě člověk), je všežravý, promiskuitní, polygamní, rychle dospívá, při dostatečné péči je lehce ovladatelný, není závislý na okolním životním prostředí a je přístupný komenzalizmu.

Naopak kočka divoká splňuje jen dva z pěti výše uvedených faktorů. Dle anglických zoologů jsou proto divoké kočky nevhodnými kandidáty na domestikaci. Jako všechny šelmy jsou to výhradní masožravci, což znamená, že jejich metabolismus má potíž s trávením čehokoliv jiného než bílkovin. Navíc kočky žijí samotářským životem a brání si svá teritoria. Jsou tedy silněji připoutány k místu než k člověku. Kočky, narozdíl od psů, neplní dané příkazy a jejich skutečná užitečnost i jako myšilova je diskutabilní.²⁶³ Člověk se pravděpodobně tedy o domestikaci kočky divoké nijak zvlášť nesnažil, pouze ji ve svém sídle toleroval. Někteří odborníci se proto domnívají, že se kočka domestikovala sama.²⁶⁴

Vysoce nepravděpodobná se proto pro dané období jeví i myšlenka kočky jako mazlíčka. Výjimkou však může být nález v lokalitě Shillourokambos na Kypru. V hrobu s bohatou pohřební výbavou byla nalezena kostra člověka a v jeho těsné blízkosti (asi 40 cm dále) kostra kočky. Dle výzkumu to byl asi osm měsíců starý jedinec a byl zde pohřben záměrně, jelikož jeho kosti nebyly disartikulovány, rozptýleny, ani nebyly nalezeny žádné známky porážky. Společný hrob tak mohl být i známkou pro silné pouto mezi oběma jedinci. Tento nález je důkazem, že blízký vztah mezi člověkem a *felis silvestris* v 8.

²⁶² Clutton-Brock definuje kulturu ve vztahu k domestikaci jako: „a way of life imposed over successive generations on a society of humans or animals by its elders. Where the society includes both humans and animals then the humans act as the elders.“ CLUTTON-BROCK, Juliet: *A Natural History*, s. 31-32.

²⁶³ DRISCOLL, Carlos A. – MACDONALD, David W. – O'BRIEN, Stephen J.: *From wild animals to domestic pets, an evolutionary view of domestication*. In: Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, 106, 2009, s. 9974-9975. In: https://www.pnas.org/content/pnas/106/Supplement_1/9971.full.pdf [cit. 27. 10. 2020].

²⁶⁴ „...the best inference is that wildcats exploiting human environments were simply tolerated by people and, over time and space, they gradually diverged from their “wild” relatives. Thus, whereas adaptation in barnyard animals and dogs to human dominion was largely driven by artificial selection, the original domestic cat was a product of natural selection.“ DRISCOLL, Carlos A. – MACDONALD, David W. – O'BRIEN, Stephen J.: *From wild animals to domestic pets*, s. 9974; ENGELS, Donald W.: *Classical cats*, s. 20-21; Někteří odborníci tvrdí, že k úplné domestikaci kočky došlo až v 16. století, kdy se začínají projevovat první fyziologické změny. BLAIR, Lidsey N.: *Cats and Dogs*, s. 1.

tisíciletí na Kypru nebyl omezen jen na materiální výhody pro člověka, ale potvrzuje existenci náklonnosti člověka ke zvířeti na vyšší, mentální úrovni.²⁶⁵

Přesné místo a doba domestikace kočky zůstávají nepodloženy, ale zdá se, že ke zdomácnění došlo v Egyptě pravděpodobně za Střední říše (2040-1782 př. n. l.), nejpozději za vlády 12. dynastie (1976-1793 př. n. l.), kdy se motiv kočky začíná pravidelně objevovat v egyptském umění. Avšak vyobrazení kočky s jakýmsi obojkem kolem krku je známo i ze starší hrobky v Sakkáře datované do 5. dynastie (asi 2500-2350 př. n. l.).²⁶⁶ Existují i hieroglyfy ze 6. dynastie (asi 2278-2184 př. n. l.) zobrazující sedící kočku. Zhruba ve stejné době byla kočka domácí Egyptany označována onomatopoickým *miu*. Nacházíme tak jména jako *Pa-miu* pro kocoura a *Ta-miit* pro kočku.²⁶⁷

6.2. Kočka ve starověku: kontextový exkurz

V předchozí kapitole a příslušných pasážích jejích podkapitol jsme se zabývali pohledem na zvířecí duši starověkých přírodních filozofů i středověkých teologů. Smrtná duše náležela všem zvířatům, kočku nevyjímaje, což však nebránilo tomu, aby byla v některých kulturách pro své mnohé přednosti obdivovaná, až fanaticky uctívána. Přestože se ponejvíce zabýváme kočkou ve středověku, je důležité se alespoň stručně seznámit se starověkými postoji v egyptské, řecké, římské a barbarských kulturách, neboť spoluutvářely středověký názor na ni.

V egyptském umění se figura kočky objevuje předně mezi Novou říší a Pozdní dobou, a to jak v ikonografii, tak v sochařství. Donald W. Engels rozeznává dva základní motivy v daném období: *kočka pod židlí* a *kočka v bažinách*. Motiv kočky sedící pod židlí zpravidla doprovází vyobrazení manželky s manželem, kteří přijímají dary od svých dětí nebo služebníků. Kočka je vždy situována pod ženou, někdy nalezneme psa pod seslí muže. Výjev má pravděpodobně symbolizovat ženinu plodnost, spojitost s bohyní Hathor a snad také jakousi životní sílu i po smrti. Jindy jsou šelmy vyobrazeny při hře s dalšími zvířaty, nebo při různých, pro ně typických činnostech. Naopak druhý motiv, kočka v bažinách, zobrazuje zvíře při lovu vodních ptáků v doprovodu lovce na loďce.

Nejvýznamnější vyobrazení tohoto tématu se nachází Nebamunově hrobce

²⁶⁵ VIGNE, Jean-Denis – GUILAINE, Jean – DEBUE, Karyne – HAYE, Laurent – GÉRARD, Patrice: *Early Taming of the Cat*, s. 259.

²⁶⁶ LINSEELE, Veerle – VAN NEER, Wim – HENDRICKX, Stan: *Evidence for early cat taming in Egypt*. In: *Journal of Archaeological Science*, 34, 2007, s. 2081. In: <https://doi.org/10.1016/j.jas.2007.02.019> [cit. 10. 11 2020].

²⁶⁷ ENGELS, Donald W.: *Classical cats*, s. 20.

v Thébské nekropoli, datované asi do roku 1450 př. n. l. Veškerá výzdoba uvnitř hrobky je výjimečná svou kvalitou a realističností, v případě kočky se jedná o nejspíše jedno z nejlepších dané doby. Zvíře je zbarvené do zlatohněda s příčnými tmavými pruhy po celém těle a černou špičkou ocasu. Na fresce vidíme úplnou Nebanumovu rodinu. Otázkou zůstává, zda se ve vyobrazení jedná o kočku určenou k práci, nebo snad o člena rodiny? Je jisté, že mezi majitelem a jeho zvířetem muselo být určité pouto, jak jinak si vysvětlit jejich zvěčnění bok po boku.²⁶⁸

Už od archaické doby v Egyptě jsou šelmy součástí pantheonu bohů jako bohyně: Mafdet, Mehit a Bastet.²⁶⁹ Spolu s rozmachem kultu bohyně Bastet došlo k nárustu mumifikovaných koček jako votivních obětí a k zakládání prvních kočičích pohřebišť. Studie kočičích mumií ukazují, že nejčastěji docházelo k mumifikaci druhu *felis silvestris* (kočka divoká), výjimečně také *felis chaus* (kočka bažinná) a *felis serval* (serval stepní). Někteří autoři se navíc domnívají, že vysoké procento obětovaných koček bylo speciálně vychováváno kněžimi právě k tomuto účelu. Taková zvláštní péče by mohla mít za následek prozatímní neredukování velikosti domestikovaných koček, k čemuž tradičně při zdomácnění dochází.²⁷⁰

Ke konci 1. tisíciletí byly kočky v Egyptě tak oblíbené, že bylo dokonce zakázáno je zabíjet kvůli konzumaci a vyvážet mimo zemi, takže rozšíření šelmy vně tzv. úrodný půlměsíc bylo velice pomalé. Přesto se v tomto období už objevují v řecké ikonografii.²⁷¹ Od 5. století př. n. l., kdy začínají do egyptské kultury pronikat cizí vlivy, je bohyně Bastet spojována s Artemidou, Dianou, Eset a o několik století později dokonce s Pannou Marií.²⁷²

O prolínání jednotlivých kultur nám podává zprávu Hérodotos z Halikarnássu, který navštívil Egypt v polovině 5. století př. n. l. a účastnil se oslav bohyně Bastet. Do svých *Dějin (Histories apodeixis)* poznamenal: „Svátečních shromáždění neodbyvají Egyptané pouze jednou do roka, nýbrž častěji; zvláště v městě Bubastě ku počtě Artemidy.

²⁶⁸ ENGELS, Donald W.: *Classical cats*, s. 22-23.

²⁶⁹ Mafdet byla nejčastěji zobrazována oděná v gepardí kůži a ochraňovala lid před uškntutími a její doménou byla spravedlnost či nejvyšší trest. Oblíbená byla především za 1. dynastie a je zobrazena na Palermské desce. Mehit (také Mehyt) byla bohyně-lvice, patronka Núbie, společnice boha lovu Anhura (též Onuris) v archaické době. Někteří odborníci soudí, že by také mohla být bohyně úplňku. Bastet (též B'sst, Baast, Ubaste, Baset, v řečtině Ailuros) byla původně lví bohyně spolu se Sachmet. Od 2. dynastie je však uctívána samostatně jako laskavá ochránkyně před zlými duchy a nemocemi s kočičí hlavou. Jejím protějškem byla Sachmet (též Sechmet, Sakhet, Scheme) s lví hlavou představující mocnou válečnici a ochránkyni panovníka.

²⁷⁰ LINSEELE, Veerle – VAN NEER, Wim – HENDRICKX, Stan: *Evidence for early cat taming*, s. 2083.

²⁷¹ Například freska kočky chytající kachny v lokalitě Akrotiri na ostrově Santorini (Théra), motiv kočky na různých insigniích mykénského původu, mincích z 5. století př. n. l., vyobrazení na Arkesilaově kyliku. Z pozdějšího období jistě stojí za zmínku kočky na pompejských mozaikách.

²⁷² ENGELS, Donald W.: *Classical cats*, s. 32.

Při plavbě do Bubasty počínají si takto. Muži i ženy jedou tam pospolně [...] některé ženy klapačky majíce, klapají²⁷³ [...] Přišedše pak do Bubasty slaví svátek velikými oběťmi a vychází při této slavnosti více vína, než za celý ostatní rok.²⁷⁴ Muselo se tedy jednat o významný a oblíbený svátek. Hérodotos zmiňuje i veliké obětiny. Jelikož se jednalo o svátek kočičí bohyně Bastet, je jisté, že se v první řadě jednalo o pro tuto příležitost speciálně chované kočky. O praktice dále otec dějepisu hovoří: „... zvířata, která tu jsou, platí vesměs za posvátná; některá z nich jsou domácí, jiná nejsou. [...] Stran zvířat zachovává se tento obyčej. Ustanovují se muži i ženy, jimž o vyživování každého druhu zvířecího zvláště pečovati jest, a úřad tento jest dědičný. Těmto pěstounům a pěstounkám zvířat dávají lidé v každém městě následujícím způsobem příspěvky za uzdravení dětí svých. [...] tato pak za to kupuje ryby, a rozřezavši je podává zvířatům potravu. [...] Usmrtí-li kdo některé z těchto zvířat, smrtí bývá pokutován.“²⁷⁵ Dnes se můžeme pouze dohadovat o tom, jaké posvátné zvíře krmené rybami má Hérodotos na mysli. Zmiňovaná sakralizace mnoha zvířecích druhů v egyptské mytologii okolo 5. století př. n. l. představovala vyvrcholení ve vnímání zvířat jako ztělesnění božstev. Této tendence si je Hérodotos vědom a upozorňuje čtenáře, že zvířata jako taková nejsou bohové, ani objekty uctívání, nýbrž jednotliví bohové je považují za vyvolené, tudíž posvátné.²⁷⁶

Následuje pojednání o domestikovaných jedincích: „Mnoho zvířat žije pospolu s lidmi; však mnohem více by jich bylo, kdyby se kočkám toto nestávalo. Jakmile kočky se okotí, nechtějí se už s kocoury pářiti; tito pak nemohou se s nimi smísiti užívají této lsti. Berou jim násilně i pokradmo kořata a usmrcují je, aniž by jich však požívali. Kočky pak přišedše o mládřata svá a toužíce po jiných, přicházejí opět ke kocourům; neboť má toto zvíře mládřata velmi rádo.“²⁷⁷ Je známo, že samci z čeledi kočkovitých často zabíjejí nevlastní mládřata samic ve svém teritoriu. Nejčastěji se tak stává z důvodu příchodu nového dominantního samce, který tímto způsobem zajišťuje pokračování svého rodu.

V době, kdy se Egypt dostal pod římskou nadvládu, kočky již nebyly tak úzce spjaty s náboženstvím a došlo k urychlení rozšíření, zvláště její domestikované varianty, po

²⁷³ V tomto případě se pravděpodobně jedná o sistrum, což je bicí hudební nástroj, v Egyptě považovaný za posvátný. Tvarem je podobný anchu, hieroglyfu zrození a života. Často je s ním v ruce vyobrazována bohyně Hathor, Bastet a Eset. ENGELS, Donald W.: *Classical cats*, s. 33. VOCELLE, Laura A.: *Revered and Reviled*, s. 20.

²⁷⁴ HÉRODOTOS: *Herodotovy dějiny. Část I.* Přeložil KVÍČALA, Jan. Praha: Julius Grégr a František Šimáček, 1863, s. 186.

²⁷⁵ Trest se lišil v závislosti na úmyslném či neúmyslném spáchání. Za usmrcení ibise (bůh Thovt) a jestřába (bůh Ra) byl vždy trest nejvyšší. Tamtéž, s. 188-189.

²⁷⁶ ENGELS, Donald W.: *Classical cats*, s. 34.

²⁷⁷ HÉRODOTOS: *Herodotovy dějiny. Část I.* Přeložil KVÍČALA, Jan. Praha: Julius Grégr a František Šimáček, 1863, s. 187.

Evropě.²⁷⁸ Přesto Egyptané, jak píše Diodóros Sicilský ve spisu *Bibliotheca historica*, stále chovali ke kočkám velkou úctu. Při své návštěvě Egypta spatřil, jak dav vtrhl do domu jednoho z římských velvyslanců, aby vykonal spravedlnost za neúmyslné zabití posvátné kočky. Egyptané se nedali obměkčit ani mnohými přímluvami a kvůli svému přesvědčení riskovali hněv Říma.²⁷⁹

Figura kočky se však neobjevuje jen v antické kultuře a náboženství ve starověkém Egyptě, ale i u různých barbarských etnik v Evropě, v jejichž případě se však musíme spolehnout výhradně na archeologické výzkumy. Kočky od pradávna přitahovaly pozornost člověka. Starověké kultury oceňovaly jejich vzhled a schopnosti, neboť kombinace rychlosti, mrštnosti a plodnosti byla považována za vtělení božstva, ochránce rodiny před neštěstím a zlem. Své místo získala také v neevropských kulturách Indů, Číňanů a Japonců, a to hlavně díky svým vysoce vyvinutým smyslům. Je totiž schopna předvídat zemětřesení, počasí, snad dokonce i smrt.²⁸⁰ Jak dokládají archeologické nálezy, těla autochtonní evropské kočky divoké (*felis silvestris silvestris*) byla různými barbarskými kulturami využívána pro provozování náboženských rituálů. Někteří archeologové se domnívají, že konzumace vepřového, psího či kočičího masa byla součástí rituálů s cílem předpovídat budoucnost.²⁸¹ Dle jiných však měla být komplexní obětinou, neboť konzumace takových zvířat byla dané kultuře cizí. Představovala tedy jakéhosi obětního beránka, na nějž byla obrazně převáděna provinění celého společenstva, což můžeme patrně vidět na příkladu pohanského obětního pohřebiště u polského Grzybowa.²⁸²

²⁷⁸ LINSEELE, Veerle – VAN NEER, Wim – HENDRICKX, Stan: *Evidence for early cat taming*, s. 2083.

²⁷⁹ ENGELS, Donald W.: *Classical cats*, s. 39.

²⁸⁰ Kočičí čich je čtrnáctkrát přesnější než lidský. Navíc za jejími předními horními zuby se nachází Jacobsonův orgán (též vomeronazální orgán), kterým je schopna rozlišovat různé pachy. Dalším mnohem rozvinutějším smyslem je sluch. V uchu kočky se nachází 32 svalů, kterými je schopna ho otočit až o 180° a lokalizovat tak zdroj asi desetkrát rychleji než pes. Zdá se také, že je schopna vycítit změny vlhkosti a atmosférický tlak. Její oči jsou v porovnání s velikostí těla největší mezi masožravci. Vně oka se navíc nachází odrazivá vrstva nazývajícím se *tapetum lucidum*, která kočce umožňuje vidět ve tmě šestkrát lépe než člověk. Díky tomu také její oči při správném úhlu ve tmě svítí, což je pro mnohé učence zvláště ve středověku hlavním poznávacím znamením a samozřejmě toto může být podnětem pro různé pověry v pozdějších dobách. Kvůli jejímu původu je schopna vydržet vysoké teploty (až 56 °C) a nepít tak často díky uzpůsobeným ledvinám. Je tichá, mrštná a pro svou kořist smrtící. Lovecký instinkt je přítomný už od narození, jelikož lov je jejím jediným způsobem přežití a je potřeba ho pravidelně procvičovat. Divoce žijící kočka je dle pozorování ročně schopna zabít až 1100 hlodavců. Míra fertility u kočky je fenomenální, proto je s tímto principem odedávna spojována. Samice pohlavně dospívají v pátém měsíci života a zpravidla rodí čtyři mláďata. V ideálních podmínkách roste populace vysokou rychlostí, což může mít fatální následky pro kořist. ENGELS, Donald W.: *Classical cats*, s. 3-9; VOCELLE, Laura A.: *Revered and Reviled*, s. 11.

²⁸¹ NÝVLTOVÁ FIŠÁKOVÁ, Miriam – ŠEDO, Ondřej: *Kostra kočky domácí*, s. 532.

²⁸² Tuto teorii podporuje i skutečnost, že v Grzybowě byli pohřbeni nejen psi, prasata, dobytek a kočky, v jednom případě také lidský plod. „W przypadku pochówku płodu ludzkiego w garnku glinianym można zasugerować pogład, iż płód i naczynia były depozytem złożonym, podobnie jak niektóre zwierzęta,

Ojedinelými nálezy jsou tzv. *hroby zvířat* v budovách v sídlištních areálech na území barbarika. Nejčastěji se jedná o hroby psů (např. Leonding v Horních Rakousech, Saraorci v Srbsku, Ilava na Slovensku, v českém prostředí v Kutné Hoře, Tišicích, Prazebubeneč), méně pak ostatních zvířat jako jsou: vepři (Štúrovo na Slovensku, Žleby u Vyškova na Moravě), koně (Starý Lískovec na Moravě), kočky (Štúrovo na Slovensku, Březno u Loun v Čechách, Žleby u Vyškova na Moravě). Unikátními nálezy jsou bobří (Antoniew v Mazovsku) a želvy (Štúrovo na Slovensku). Nálezy ze sídlišť jsou přímo spjaty s kultem domu, kdy obětiny měly pomocí rituálních praktik zajistit prosperitu a ochranu sídla. Zvířata byla přímo při výstavbě budovy usmrcována a rituálně ukládána na typická místa, nezávisle na vlivu středomořských kultur. Jedná se tedy o původní praktiky barbarských kultur.

Na nálezu hrobu kočky ze Žleb u Vyškova je zajímavé, že v blízkosti kostry kočky byla nalezena miska s olámanými okraji, která nejspíše sloužila ke krmení zvířete. Je možné, že o zvíře bylo pečováno, takže se možná nemuselo plně spoléhat na své dovednosti lovu myší. Ve spojitosti s naší prací si zajisté položíme otázku – mohlo se jednat o mazlíčka? Tato teorie se při bližším zkoumání jeví jako příliš fantaskní. Protože se situace nálezu až příliš podobá jiným domovním zvířecím hrobům, lze usuzovat, že kočka měla zajišťovat ochranu domu, s čímž by korespondovalo jak umístění kočky, tak i její stáří. Mohlo se však také jednat o náhodně deponované ostatky zvířete, kdy takové jednání mělo hlubší význam, jehož smysl prozatím nejsme schopni rozluštit. Dalšími zajímavými nálezy mimo antickou kulturu jsou provrtané kočičí zuby patřící k hrobu havellandské kultury nalezené v lokalitě Buchow-Karpzow a také bronzová soška kočky z lokality Bimbach datovaná do 2. poloviny 1. století př. n. l.²⁸³

Písemné zmínky o kočkách ze starověkého období jsou dochovány u řeckých a římských přírodovědců, okrajově pak například u Hérodota, o kterém jsme se již zmiňovali. Aristotelés ze Stageiry, se o kočkách zmiňuje v díle *Historia animalium*, v němž se nachází právě tři zmínky. V Knize V. a VI., kde je pojednáváno o rozmnožování zvířat, se dočteme o přirozenosti koček: „Kočky se nepáří v pozici zezadu z pohledu samičky, nýbrž sameček stojí vzpřímeně a samička se umísťuje pod něj. Mimochodem,

w ofiarnych jamach, zwlasczca te, ktorych konsumpcja (psy, koty) byla obca owczesnej kulturze spozycia.“ GARBACZ, Krzysztof: *Unikatowy zespol „pochowkow” zwierzcych z Grzybowa, gm. Staszow, woj. swietokrzyskies*. In: Raport, 12, 2017, s. 141. In: http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-1e7989d7-0e52-4140-ab92632448079b39/c/Garbacz_2017.pdf [cit. 9. 3. 2021]; CLUTTON-BROCK, Juliet: *A Natural History*, s. 140.

²⁸³ NÝVLTOVÁ FIŠÁKOVÁ, Miriam – ŠEDO, Ondrej: *Kostra kočky domácí*, s. 522-524, 532.

samice kočky je podivuhodně chlípná a láká samce do sexuálního styku a hlasitě mňouká během úkonu.“ Ačkoliv Aristotelés velkou část informací přejímá z Hérodotových *Dějin*, patrně byl nějakému styku přítomen, neboť si všímá detailů, se kterými se v žádném jiném díle nesetkáváme. Dále je zmíněn počet potomků a délka života: „Kočka a promyka rodí tolik mláďat jako pes a živí se stejnou stravou; žijí okolo šesti let.“²⁸⁴

V Knize IX. pak zaznamenává sociální chování zvířat. „Tchoř a kuna jsou asi tak stejně velcí jako menší [jedinci] plemene maltézkých psů. Co se týče hustoty jejich srsti, vzhledu, bělosti břicha a lásky k uličnictví, připomínají lasici; lze je snadno ochočit [...] a stejně jako kočky loví ptáky.“²⁸⁵ Přesto, že si Aristotelés všímá podobnosti čeledi lasicovitých, promykovitých a kočkovitých, nepokouší se o přesnější klasifikaci.

U Plinia staršího nalezneme sporadické zmínky o kočkách v *Naturalis historia*, kde se píše v Knize VI., kap. XXXV.: „prvně na arabské straně Nilu se nachází [...] vesnice [...] Radata (kde zlatá kočka bývala uctívána jako bůh).“²⁸⁶ Dále uvádí (Kniha X., kap. LXXXIII.), že „kočka a mangusta připomínají psy v jiných ohledech, avšak délka jejich života je deset let.“²⁸⁷ Na ochranu polí před myšmi je užitečná voda smíchaná s popelem kočky (Kniha XVIII., kap. XLV.) a neúčinnější na kvartánu (druh malarické horečky) zase amulet z exkrementu kočky a soviho spáru (Kniha XXVIII., kap. LXVI.).²⁸⁸ Odborníci se shodují, že Plinius starší získával informace vesměs zprostředkovaně, přesto je velmi zajímavé pozorovat, co považoval za důležité a hodné zapsání. I když byly dané rady středověku přístupné, pravděpodobně nebyly příliš účinné, neboť o nich v žádném jiném spise není zmínka.

Posledním z trojice je Ailiános Klaudios a jeho *O zvláštностech živočichů*. Jedná se o soubor krátkých příběhů plných kuriozit, odkazů na jiné dobové i starší práce a dílo je oceňováno především pro uchování unikátních postřehů a názorů. Sbírkou byla sice

²⁸⁴ „Cats do not copulate with a rearward presentment on the part of the female, but the male stands erect and the female puts herself underneath him; and, by the way, the female cat is peculiarly lecherous, and wheedles the male on to sexual commerce, and caterwauls during the operation. (...) The cat and the ichneumon bear as many young as the dog, and live on the same food; they live about six years.“ ARISTOTLE: *Historia animalium*, s. 540a, 580a.

²⁸⁵ „The polecat or marten is about as large as the smaller breed of Maltese dogs. In the thickness of its fur, in its look, in the white of its belly, and in its love of mischief, it resembles the weasel; it is easily tamed; (...) it preys on birds like the cat.“ Tamtéž, s. 612b.

²⁸⁶ „And taking the Arabian side of the Nile first, we have the (...) village (...) Radata (where a golden cat used to be worshipped as a god).“ PLINY THE ELDER: *Natural History*, Kniha VI., kap. XXXV. Dle egyptoložky Karoly Zibelius-Chen se jedná o lokalitu Cadata/Radata v egyptském regionu Napata, kde měla být uctívána bohyně Bastet. Záhadou však zůstává, z jakého důvodu Plinius zmiňuje právě toto místo. TÖRÖK, László: *Der Nahe und Mittlere Osten*. Leiden: Brill, 1997, s. 221.

²⁸⁷ „The cat and the mongoose resemble dogs in other respects, but their length of life is ten years.“ Tamtéž, Kniha X., kap. LXXXIII.

²⁸⁸ Tamtéž, Kniha XVIII., kap. XLV.; Kniha XXVIII., kap. LXVI.

mnohokrát přepisována a upravována, přesto se dochovaly dvě zprávy, v nichž vystupuje kočka. První se vztahuje k čistotnosti a reprodukci koček. V tomto případě Klaudios, na rozdíl od Aristotela, obviňuje samce z přílišné žádostivosti: „Kocour je extrémně vilný, ale kočka je oddána svým koťatům a snaží se pohlavnímu styku se samcem vyhnout, protože sperma, které ejakuluje, je mimořádně horké a jako oheň spaluje orgány samice. Tedy kocour, vědíc o tom, odvede její koťata a samička v touze po dalších mládětech, oddá se jeho chtíči. Říká se, že kočky nesnáší a hnusí se jim všechny páchnoucí předměty, proto, předtím, než vykonají potřebu, vyhrabou jamku, aby se pohledu na výkal zbavily zaházením hlínou.“²⁸⁹

Druhý příběh pojednává o opici, která prchá před skupinou koček: „V Egyptě, říká Eudemus, byla opice pronásledována a kočky byly pronásledovateli. Opice utíkala, jak nejrychleji dovedla, řítla se přímo na strom. Jenže kočky také šplhaly velmi hbitě, neboť se [drápky] přichytávaly kůry a dovedly ložit po stromech. Když už ji skoro chytily, samotná proti mnoha, skočila z kmene a svými tlapkami se zachytila převislé větve a dlouhou chvíli na ní zůstala viset. A protože se k ní už kočky nemohly dostat, slezly dolů a vyhlížely jinou kořist. Tak byla opice zachráněna vlastním přičiněním a jen sobě samé, jak se patří, dlužila odměnu za svou záchranu.“²⁹⁰ Zmíněný příběh v sobě ukrývá ponaučení. Člověk by neměl spoléhat na ostatní, ale s vypětím vlastních sil by měl usilovat o úspěch. Vyprávění také zachycuje ceněné vlastnosti koček, tj. mrštnost a rychlost.

6.3. Kočka ve středověku: reflexe

Už za života Ailiána Klaudia se v Římské říši počal nezastavitelný proces pozvolného rozpadu trvající zhruba tři století (3.-6. století). Tradičně je spojován se 4. zářím 476, kdy byl poslední římský císař Romulus Augustus donucen k abdikaci, a po něm se stal králem Germán Odoaker. Příčinou pádu bylo mnoho faktorů, mezi nimi

²⁸⁹ „The Tom-cat is extremely lustful, but the female cat is devoted to her kittens and tries to avoid sexual intercourse with the male, because the semen which he ejaculates is exceedingly hot and like fire, and burns the female organ. Now the tom-cat knowing this, makes away with their kittens, and the female in her yearning for other offspring yields to his lust. They say that cats hate and abhor all foul-smelling objects, and that is why they dig a hole before they discharge their excrement, so that they may get it out of sight by throwing earth upon it.“ [CLAUDIUS] AELIAN: *On the Characteristics of Animals. In Three Volumes, II*, s. 47.

²⁹⁰ „In Egypt, says Eudemus, a monkey was being pursued and cats were the pursuers. So the monkey fled as fast as he could and made straight for a tree. But the cats also ran up very swiftly, for they cling to the bark and can also climb trees. But as he was going to be caught, being one against many, he leapt from the trunk and with his paws seized the end of an overhanging branch high up and clung to it for a long while. And since the cats could no longer get at him, they descended to go after other prey. So the monkey was saved by his own considerable exertions, and it was to himself, as was proper, that he owed the reward for his rescue.“ Tamtéž, s. 295-296.

upřednostňování expanze říše před její stabilizací, zanedbávání ekonomiky, korupce, ztráta vlivu senátu a aristokracie, moc v rukou armády, vnitřní nepokoje, a nakonec také útoky barbarských kmenů v rámci tzv. stěhování národů. Tyto invaze měly za následek rabování a pustošení měst, přičemž samozřejmě docházelo k ničení cenných památek, knihoven, škol a uměleckých děl. Nicméně antická vzdělanost a tradice v určitých podobách přežily, i když mnohé z nich byly zapomenuty či byly na dlouhou dobu nedostupné.

Ani dominanci křesťanství nesmíme s pádem Římské říše a dobou raného středověku vnímat jako samozřejmou a všeobecnou, jak dokázaly mnohé práce.²⁹¹ Teprve až koncem 10. století se v západní Evropě začala tradiční struktura společnosti hroutit – dosud se v lokalitách s chybějícím správním centrem udržovalo pohanství.²⁹² V mnoha lokalitách byly ku příkladu ženami-matkami uctívány Eset či Diana, amalgámy antických a lokálních božstev.²⁹³

Figura kočky se také vyskytovala v některých evropských kulturách. V keltském folklóru představovala tzv. *cait sith* (Skotsko) či *cait sidhe* (Irsko) sudičku, vílu nebo čarodějkou. Ze 6. století pochází irská próza *Tromdámh Guaire* vyprávějící o vztahu patrona a jeho básníka Senchána Tórpeista. Děj se odehrává na hostině, kdy básník je se službami nespokojený a vše kritizuje, zvláště pak myši, které mu ukradly jídlo, a následně kočky, protože jim v tom nezabránily. Když se o jeho stížnostech doslechne kočičí král Irusán, vydá se na banket, kde básníkovi vyčiní.²⁹⁴ Keltská bohyně Cerridwen, podobně jako germánská Freya, byla asociována s kočkami, prasaty a vlky – symboly plodnosti a divokosti.²⁹⁵

V severských mýtech byla kočka spojována s bohyní Freyou (též Freyja), patronkou lásky, plodnosti a věštb, jejíž kočár byl tažen dvěma kocoury. Domestikovaná kočka se v staroseverské domácnosti vyskytovala výjimečně (zvláště v případě Islandu) a o

²⁹¹ Například už výše zmíněná legenda o svatém Guinefortovi, dále práce předních historiků jako jsou: Carlo Ginzburg, Eric Bournazel a Jean-Pierre Poly, Ramsay McMullen, Jeffrey B. Russel.

²⁹² POLY, Jean-Pierre – BOURNAZEL, Éric: *The Feudal Transformation: 900-1200*. New York: Holmes & Meier, 1991, s. 310-314, 352. In: <https://archive.org/details/feudaltransforma0000poly> [cit. 8. 4. 2021]; ENGELS, Donald W.: *Classical cats*, s. 140.

²⁹³ Například socha Eset byla uctívána v Kosteletě Sain-Germain-des-Prés v Paříži až do 13. století. Kult Diany přetrvával v Modeně až do 12. století, Abonde v Miláně ještě na konci 14. století a bavorská Perchta je zaznamenána v 16. století. Dodnes se v belgických Yprách oslavuje Kattenstoet, festival koček. GINZBURG, Carlo: *The Night Battles: Witchcraft and Agrarian Cults in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*. Přeložili TEDESCHI, John – TEDESCHI, Anne. New York: Penguin Books, 1985, s. s. XV, 40-42. In: <https://archive.org/details/nightbattleswic00ginz> [cit. 7. 4. 2021].

²⁹⁴ Odborníci však příběh datují až do 13. či 15. století, jelikož jediný exemplář se nachází v *Knize z Lismore*. WILDE, Jane F.: *Ancient Legends Mystic Charms & Superstitions of Ireland*. London: Chatto & Windus, 1919, s. 159-162. In: <http://www.gutenberg.org/files/61436/61436-h/61436-h.htm> [cit. 9. 4. 2021].

²⁹⁵ PREHAL, Brenda: *Freyja's Cats: Perspectives on Recent Viking Age Finds in Þegjandadalur North Iceland*. New York: Hunter College of the City University of New York, 2011, s. 13. In: <https://www.nabohome.org/postgraduates/theses/bp/BrendaPrehalThesis.pdf> [cit. 9. 4. 2021].

to více byla ceněna. Jak dokazuje zmínka v *Sáze o Erikovi Rudém*, kočky (či amulety z nich) pomáhaly soustředit moc věštkyňám, völvám, které měly obrovský vliv v tehdejší společnosti.²⁹⁶ Motiv kočky nalezneme také na Oseberské lodi.²⁹⁷

U Slovanů kočka nebyla s božstvy příliš ztotožňovaná, snad mohla být pomocnicí boha Veles (též Volos), vládce podsvětí, jehož doménou byla magie, věštění a básnictví. Či bohů-manželů Žiboga a Živěny (také Siwa, Sieba, Razivia, Živa), představitelů života, kde mužská část bývá někdy vyobrazena s kočičí hlavou.²⁹⁸

S kočkou se setkáme ve stranou stojícím islámu, který byl přítomný na Blízkém východě, severní Africe a po čas také na Pyrenejském poloostrově. V jeho učení je kočka důležitým, čistým tvorem. Hadísy považují lásku ke kočkám za projev dobré víry a zakazují jejich pronásledování, protože ochraňují sýpky a varují před hady. Sám prorok Muhammad měl kočky v oblibě a jeden z jeho následovníků byl přezdíván Abu Hurayra (Otec koťat).²⁹⁹

Křesťanství spojilo dohromady vybrané části židovských, řecko-římských a keltsko-teutonských tradic, a spolu s nimi také prvky magie charakteristické pro danou kulturu. I když se rané křesťanství postupem času vůči všemu pohanskému a nadpřirozenému čím dál tím více vymezovalo, lidé přesto pokračovali v pohanských praktikách a různé formy magie se přenesly i do kultů svatých. Církvi si uvědomovala, že všudypřítomnou tradici nelze vymýt, proto přistoupila k systematickému demonizování (především pak chtonických božstev), obviňování z démonolatrie a ideji čarodějnictví. Křesťané byli přesvědčeni, že se Satan zmocnil přírody a její studium bylo hříšné.³⁰⁰

Domestikované kočky zažívaly po pádu Římské říše krušné období a jejich počty nejspíše značně klesly. Staly se vzácnější, a proto se v raném středověku těšily velkému respektu, ne-li úctě. K většímu respektu zvířete také mohla přispět pandemie tzv.

²⁹⁶ „Thorbjorg, a seeress who was called the Little Prophetess. (...) About her neck she wore a string of glass beads and on her head a hood of black lambskin lined with white catskin. (...) On her hands she wore gloves of catskin, white and lined with fur.“ *Eirik the Red's Saga*. Přeložil KUNZ, Keneva. In: *The Sagas of Icelanders. A selection*. New York: Penguin Books, 2001. Penguin Classics, s. 658.

²⁹⁷ PREHAL, Brenda: *Freyja's Cats*, s. 1-3.

²⁹⁸ HECK, Johann G.: *The Slavono-Vendic Mythology*. New York: R. Garrigue, 1852. *Iconographic Encyclopaedia of Science, Literature, and Art*, s. 291. In: <https://archive.org/details/iconographicency04heck> [cit. 12. 4. 2021].

²⁹⁹ Známa je také Muhammadova kočka Muezza. Říká se, že jednou usnula na lemu jeho roucha a Prorok, protože ji nechtěl vzbudit, kus odřízl a odešel na modlitbu. Tato legenda se však neobjevuje ani v koránu, ani v žádné z hadís, pravděpodobně se tedy jedná o pozdější smyšlenku. CAMPO, Juan E.: *Encyclopedia of Islam*. New York: Facts On File, Infobase Publishing, 2009, s. 131-132. In: <http://sanipanhwar.com/Encyclopedia%20of%20Islam%20by%20Juan%20E.%20Campo.pdf> [cit. 10. 3. 2021].

³⁰⁰ RUSSEL, Jeffrey B: *Witchcraft in Middle Ages*. Ithaca, London: Cornell University Press, 1972, s. 45-47, 107-116. In: <https://archive.org/details/witchcraftinmidd0000russ> [cit. 10. 3. 2021]; ENGELS, Donald W.: *Classical cats*, s. 144.

Justinianánského moru, který se v letech 540-549 prohnal Evropou a Blízkým východem. Dle výzkumů se jednalo o bakterii *Yersinia pestis* přenášenou blechami. Ty se infikovaly od hlodavců, konkrétně pak krys (stejně jako v případě tzv. Černé smrti v polovině 14. století).³⁰¹ Tehdejší evropské obyvatelstvo netušilo prakticky nic o původu nemoci a o čeledi myšovitých jako přenašečích chorob se v žádném z pramenů nedozvíme. Samotná rychlost rozmnožování myši však mohla být pohromou pro už tak skromnou úrodu a bylo nutné s ní bojovat.³⁰² Přesto se spolu s šířením křesťanství status kočky zhoršoval, neboť docházelo k její dehumanizaci a démonizaci.³⁰³

Byly však lokality, kde úcta ke kočce přetrvávala ještě po dlouhou dobu, především pak Irsko a Wales, kde byla kočka implementována do jurisdikce. Irský *Senchus Mór* rozeznával několik typů koček schopných lovit myši: *meone* (také *meoinne*; umí mňoukat, resp. mňoukat a příst), *crúipne* (také *crúibne*; nacházela se ve stodolách a mlýnech, obstarávala se potravu sama), *breone* (také *breoine*; předla, ochraňovala spíž), *baircne* (kočka pro ženy), *rincne* (kočka pro děti).³⁰⁴ Stranou pak stála *folum*, polodivoká kočka. Cena takových koček se odvíjela od jejich stáří a schopnosti lovit a navyšovala se s každou další schopností (lov, mňoukání, předení).³⁰⁵

Ve Walesu byly kočky taktéž oceňovány v závislosti na svých schopnostech i na postavení svého majitele. Unikátní je její v zákoně zaznamenaná cena: „Kdokoliv zabije kočku strážící královu sýpku, nebo ji potají odcizí, [její] hlava bude viset [směrem] dolů na čistou rovnou podlahu a její ocas bude vzhůru; potom bude zasypávána pšenicí [tak

³⁰¹ EROSHENKO, Galina A. – NOSOV, Nikita Y. – KRASNOV, Yaroslav M. – OGLIDIN, Yevgeny G. – KUKLEVA, Lyubov M. – GUSEVA, Natalia P. – KUZNETSOV, Alexander A. – ABDIKARIMOV, Sabyrzan T. – DZAPAROVA, Aigul K. – KUTYREV, Valdimir V.: *Yersinia pestis strains of ancient phylogenetic branch 0.ANT are widely spread in the highmountain plague foci of Kyrgyzstan*. In: PLOS One, 12, 2017, č. 10. In: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0187230> [cit. 29. 3. 2021]; WAGNER, David M. – KLUNK, Jennifer – HARBECK, Michaela – DEVAULT, Alison – WAGLECHNER, Nicholas et al.: *Yersinia pestis and the Plague of Justinian 541–543 AD: a genomic analysis*. In: The Lancet. Infectious Diseases, 14, 2014, č. 4. s. 319-324. In: [https://doi.org/10.1016/S1473-3099\(13\)70323-2](https://doi.org/10.1016/S1473-3099(13)70323-2) [cit. 29. 3. 2021]; HARBECK, Michaela – SEIFERT, Lisa – WAGNER, David M. – BIRDSELL, Dawn – PARISE, Katy L.: *Yersinia pestis DNA from Skeletal Remains from the 6th Century AD Reveals Insights into Justinianic Plague*. In: PLOS Pathogens, 9, 2013, č. 5. In: <https://doi.org/10.1371/journal.ppat.1003349> [cit. 29. 3. 2021].

³⁰² Aristotelés uvádí, že v jednom případě byla březí myš omylem zavřena do nádoby. Při jejím otevření (neznámo za jak dlouho) bylo napočítáno celkem sto dvacet potomků. ARISTOTLE: *Historia animalium*, s. 580b.

³⁰³ Tuto tendenci završilo vydání buly *Vox in Rama* Řehořem IX. v roce 1233 proti heretické sektě uctívající d'ábla, v níž její rituály detailně probírá. Hlavní figurou je zde černá kočka chodící pozpátku a se vztyčeným ocasem. Součástí rituálu byly polibky na kočičí hýždě, následně orgie (často homosexuální) a závěrem vystoupil ze stínů muž, sám Lucifer, jehož spodní polovina těla byla „střapatá jako kočičí.“ Papež Inocenc VIII. vydáním buly *Summis desiderantes affectibus* v roce 1484 spojuje kočky s čarodějnicemi. ENGELS, Donald W.: *Classical cats*, s. 183-188.

³⁰⁴ O *baircne* a *rincne* bude více pojednáno v podkapitole 6.4. *Kočka jako mazlíček, nebo tolerované užitkové zvíře?*

³⁰⁵ MURRAY, Kevin: *Catslechts and Other*, s. 145-152.

dlouho], dokud špička jejího ocasu nebude skryta, [to je její cena].“³⁰⁶ Takové nařízení se týkalo pouze královského myšilova. Pro ostatní kočky platilo: „Jiná kočka má hodnotu čtyř pravých pencí.“ Avšak jen pro ty, které měly následující kvality: „dokonalý sluch, dokonalý zrak, dokonalý ocas, dokonalé zuby, dokonalé drápy, bez popálenin, schopná lovit myši, nepozřívající svá mláďata a nemrousající každé novoluní.“³⁰⁷

Zatímco ještě v 7. století byla kočka asociována s rychlostí, mrštností, bystrostí či plodností, s odstupem několika století je to nezkrotnost, neposlušnost, útočnost, chlípnost, lenost, nenasytlost a nevděčnost. Wasková a Sůvová tento obrat zdůvodňují jejím primárním úkolem – lovením myší. Aby si ho kočka byla schopna zachovat a přežít, nesměla se příliš spoléhat na lidskou péči. Narozdíl od zbožňovaného a věrného psa, zůstala kočka nezávislá a polodivoká, což ve vrcholném a pozdním středověku rozhodně nebyly kladné konotace. Nicméně právě díky lovu havěti došlo v průběhu raného novověku k její rehabilitaci. Tehdejší společnost opět pocítila nezastupitelnou potřebu kočky jako zhouby myší, krysa a díky rozvoji zámořského obchodu nově také potkanů z Asie, dosud největších a nejinteligentnějších zástupců čeledi myšovitých. Ve středověku se totiž všichni učenci shodovali na tezi, že kočka je pro lov myší dokonale vybavena – svými zářícíma očima vidí myši ve tmě.³⁰⁸

Podčeleď pravých myší nejenže devastuje úrodu, ale zároveň přenáší širokou škálu nemocí. Přestože má nespočet přirozených predátorů, rychle se množí a pravidelně se přemnožuje.³⁰⁹ Kvůli tomu, že myši ve středověké mentalitě nefigurovaly jako přenašeči nemocí, tehdejší člověk nedokázal docenit užitečnost kočky. Když udeřil mor, byl

³⁰⁶ „Whoever shall kill a cat which guards a barn of a king or shall take it stealthily, its head is to be held downwards on a clean level floor, and its tail is to be held upwards; and after that, wheat is to be poured about it until the tip of its tail be hidden, [and that is its worth].“ HOWEL THE GOOD: *Welsh Medieval Law: The Laws of Howel the Good*. Přeložil WADE-EVANS, Arthur W. Oxford: Clarendon Press, 1909, s. 226-227. In: <https://archive.org/details/welshmedievallaw00howeuoft> [cit. 5. 2. 2021].

³⁰⁷ „Wales: Another cat is four legal pence in value. The teithi [quality or attribute] of a cat are as much as its legal worth. The teithi of a cat are that it should be perfect of ear, perfect of eye, perfect of tail, perfect of teeth, perfect of claw, and without marks of fire, and that it should kill mice, and not devour its offspring, and that it should not be caterwauling every new moon.“ HOWEL THE GOOD: *Welsh Medieval Law*, s. 227.

³⁰⁸ Na tom se shodují všichni středověcí učenci. „Tam acute erit ut etiam in autus tenebrofissimis velut in die mures iudeat. Et ut d[ic]tam est carboneto lis oculis [et] fulgore lumitus uincit tenebras noctis.“ THOMAS DE CANTIMPRÉ: *Liber de natura rerum*, f. 72rv; „Hunc vulgus cattus a raptura vocat. vel ideo sic dicit [pro] catat i. videt.nam ita [per]acute videt vt fulgore luminis noctis tenebras su[per]et.“ BARTHOLOMEUS ANGLICUS: *De proprietatibus rerum*, s. 356; „Der meifter Adelius spricht von dem tier das es flammen auf dem half laßt das tüt es allermeift fo es zornig wirt.“ KONRAD VON MEGENBERG: *Buch der Natur*, s. 125.

³⁰⁹ Donald Engels se pokusil o nastínění rychlosti množení. V ideálním případě má samice myši domácí osm vrhů po šesti mláďatech za rok, v extrémním případě až 17 vrhů po 13 kusech. Vzhledem ke skutečnosti, že samice mohou být poprvé březí už ve 25. dni svého života, tak jeden pár myší je schopen se rozmnožit až na 2557 jedinců za rok. Kočky pro své potřeby zabijí denně průměrně tři myši, ročně tedy asi přes tisíc jedinců. ENGELS, Donald W.: *Classical Cats*, s. 6-7, 14-16.

zakazován chov *nečistých hovad* (hospodářských zvířat, psů a koček), protože roznášela nemoci.³¹⁰ Neoznačená zvířata pobíhající po městech byla likvidována katem a jeho pomocníky. Spolu s přirozeně uhynulými kočkami, mezi nimiž mohli být i mazlíčci, pak byly deponovány do odpadních jímek.³¹¹ Kočka, podobně jako pes, veverka, krkavec aj., byla ve středověku považována za nejedlé a nečisté zvíře. K její konzumaci docházelo výjimečně, například při hladomorech, což ukazuje absence zářezů na kostech.³¹²

Kočky nepředstavovaly pro člověka pouze cenný prostředek pro boj s myši. Mnoho písemných i archeologických pramenů dokládá, že byly také využívány pro svůj kožich. Praktiku využívání kočičích kůží známe z Iberského poloostrova,³¹³ Britských ostrovů,³¹⁴ Skandinávského poloostrova,³¹⁵ Dolních Rakous³¹⁶ a Francie.³¹⁷ Lze tak předpokládat, že se jednalo o celoevropskou záležitost, se kterou byl obeznámen například Bartoloměj Anglický, když při charakteristice koček říká: „[Kočka] je pro svou krásnou kůži [tj. srst] často chytána kožišníky na okrasu [oděvu].“³¹⁸ Kožich divoké kočky byl cennější než domácí.³¹⁹

³¹⁰ A to i přesto, že ji Albert Veliký označuje za čistotné zvíře, které si rádo olizuje a čistí srst. ALBERTUS MAGNUS: *De animalibus. Libri XXVI*, s. 1414.

³¹¹ SŮVOVÁ, Zdeňka – WASKOVÁ, Marie: *Černá kočka, bílý kocour*, s. 850.

³¹² PETRÁŇ, Josef: *Dějiny hmotné kultury I (2)*, s. 837; Části kočičího těla však byly občas využívány k léčebným účelům. Sůvová a Wasková našly zmínku v českém lékařském rukopisu z roku 1440, ve kterém se radí používat kočičí kůže nebo smíchaný mozek kočky a psa. SŮVOVÁ, Zdeňka – WASKOVÁ, Marie: *Černá kočka, bílý kocour*, s. 846.

³¹³ LLOVERAS, Lluís – THOMAS, Richard – GARCÍA, Albert – FLORENSA, Francesc – ORRI, Eva – NADAL, Jordi – MEDINA, Esther – SEGURA, S.: *Evidence of Cat (Felis catus) Fur Exploitation in Medieval Iberia*. In: *International Journal of Osteoarchaeology*, 27, 2017, s. 875-877. In: <https://doi.org/10.1002/oa.2600> [cit. 19. 3. 2021].

³¹⁴ Ve Skotsku v polovině 12. století měla fůra (*timber*) kožek kočky domácí cenu čtyř penčí. Záznam z *Ipswich Customs Account* z roku 1303 sděluje, že kočičí kůže byly běžné a z tisíce bylo odvedeno 4 pence: „M pellium catorum ignium iiiid.“ Z 15. století se dochoval seznam daní z dovozu, kde jsou zaznamenány také kočičí kůže: „De qualibet tymber catorum ven[alis]. q.“ GRAS, Norman S. B.: *The early English customs system*, s. 162, 213.

³¹⁵ Nález kočičích kostí se stopami dokazujícími stahování z kůže byly nalezeny v lokalitách Odense a Viborg Sønderlø. Dokonce se uvažuje o odhalení specializované produkce v Læderstæde (Roskilde). Pozůstatky koček vykazovaly jisté podobnosti – byly přibližně stejně staré a se zářezů na kostech. BITZ-THORSEN, Julie – GOTFREDSEN, Anne B.: *Domestic cats (Felis catus) in Denmark*, s. 242-243.

³¹⁶ Naleziště Hausberg Gaiselberg. JONES, Malcolm: *Cats and Cat-skinning in Late Medieval Art and Life*. In: *Beihefte zur Mediaevistik*, 8, 2007, s. 105. In: <https://www.academia.edu/42200565> [cit. 20. 3. 2021].

³¹⁷ Francouzský probošt Étienne Boileau v *Livre des métiers* z roku 1268 zaznamenal daně z kočičích, vydřích a lasičích kůží. Tamtéž, s. 105.

³¹⁸ „[Murilego] sepe eif [pro] pellis pulcritudine capitur a pellifice a quo decoriatur.“ BARTHOLOMEUS ANGLICUS: *De proprietatibus rerum*, s. 356.

³¹⁹ Anglické účty rozlišují kožešinu z kočky domácí (catus ignius, tj. kočka u krbu) a kočky divoké. Podobně Étienne Boileau v *Livre des mestiers* uvádí, že z půl tuctu kůží divokých koček se odváděla daň 2 pence, zatímco poplatek za stejné množství kůží z domácích koček, byl 1 penny. Lidé se domnívali, že kočičí srst ztrácí na kvalitě, leží-li kočka v obydlí u krbu. JACQUES DE VITRY: *The exempla or illustrative stories from the Sermones vulgares of Jacques de Vitry*. Editoval CRANE, Thomas F. London: David Nutt, 1890, s. 241. In: <https://archive.org/details/theexempla00vitruoft> [cit. 11. 3. 2021]; JONES, Malcolm: *Cats and Cat-*

Co se zbarvení koček týče, už od raného středověku máme zmínky o různě zbarvené srsti.³²⁰ Bílý kocour se objevuje v básni z 9. století Pangur Bán.³²¹ Nejtypičtějšími byly krátkosrsté kočky s mramorovanou kresbou. Dále se vyskytovaly již zmíněné bílé, hnědé a černé kočky; z kreseb pak stojí za zmínku tečkovaná.³²² Edward Topsel k srsti kočky uvádí: „Španělské černé kočky jsou Němci vysoce ceněny, protože jsou nejmrštnější a mají nejjemnější srst vhodnou na oděv.“³²³ Kromě této jediné zmínky se z pramenů nedozvídáme, které barvy a kresby byly nejžádanější.

Motiv kočičí kožešiny se objevuje v literárních a uměleckých dílech. Například v exemplech Jakuba z Vitry ze 13. století, jenž vypráví příběh o studentech z pařížské univerzity, kteří hráli s tamějšími kočkami hru v kostky. Jestliže kočky vyhrály, studenti se o ně postarali a nakrmili je, v opačném případě je vzali a prodali kožišníkovi.³²⁴ Kočičí kůže byly levné a snadno dostupné, proto byly často asociovány s nižšími společenskými vrstvami.³²⁵ Práce a obchodování s nimi tak bylo reflektováno jako nečestné a nízké povolání. To lze vidět například na obraze Hieronyma Bosche *Marnotratný syn* (také *Poutník*) zobrazující muže nesoucího na zádech proutěný koš s připnutou mramorovanou kočičí kožešinou, kterého právě kvůli ní vnímá Malcolm Jones spíše jako podomního obchodníka.³²⁶ O obchodu s kočičími kůžemi pro české prostředí prameny mlčí.

Ve středověku je kočka označována různými termíny, jejich etymologii uvádí Isidor ze Sevilly: „Kočka (*musio*) dostala své jméno podle toho, že se chová nepřátelsky k

skinning, s. 105.

³²⁰ Antické autority nerozlišují, ani nezmiňují vzhled koček.

³²¹ Pangur je v tomto případě kocourovo jméno (pravděpodobně z velšského *pannwr*, valchář) a přívlastek *bán* upřesňuje barvu zvířete, tj. bílá. VLASATÝ, Tomáš: *Staroirská báseň Pangur Bán*, s. 1.

³²² Bartoloměj Anglický píše, že kočka: „Eft ani[m]al no[n] determinari pili et coloris.nunc eft albu[m] nunc nigru[m] nu[n]c flauu[m] nu[n]c variu[m] nu[n]c etia[m] maculoſa[m] in pedibus et in facie.“ BARTHOLOMEUS ANGLICUS: *De proprietatibus rerum*, s. 356; Albert Veliký poznamenává: „Est autem agrestis et domesticus, et omnis agrestis grisei est colons, domesticus autem diversorum est colorum.“ ALBERTUS MAGNUS: *De animalibus. Libri XXVI*, s. 1414; V publikaci *Medieval Cats*, v níž Kathleen Walker-Meikle shromáždila všechny miniatury a ilustrace koček v manuskriptech z Bodleyovy knihovny po záštitou Oxfordské univerzity. Celkem je zde ve skenech a fotografiích zaznamenáno 36 mramorovaných, 23 jednobarevných, 7 tečkovaných, a 5 blíže nespecifikovaných (resp. nekolorovaných) koček. WALKER-MEIKLE, Kathleen: *Medieval Cats*.

³²³ „The Spanish black Cats are of moft price among the Germans, becaufe they are nimbleft, and have the foftest hair fit for garment.“ *The History of Four-footed Beasts and Serpents*. Editoval TOPSEL, Edward, s. 81.

³²⁴ JACQUES DE VITRY: *The exempla or illustrative stories*, s. 8.

³²⁵ Vhodným příkladem jsou nařízení proti přepychu, tzv. sumptuary laws. Ty mají za úkol regulovat společnost tím, že nařizují, jaké předměty a oděvy mohou současníci vlastnit a nosit v závislosti na svém postavení ve společnosti. Kočičí spolu s jehněčí, liščí a králíčí kožešinou se vesměs nachází v závěru a je jisté, že se jednalo o kožešiny obvykle určené pro nejnižší společenské vrstvy. KIRTIO, Leah: *The inordinate excess in apparel: Sumptuary Legislation in Tudor England*. In: *Constellations: History and Classic Faculty of Arts. University of Alberta*, 3, 2011, č. 1, s. 17-19. In: <https://journals.library.ualberta.ca/constellations/index.php/constellations/article/view/16283> [cit. 6. 5. 2020].

³²⁶ JONES, Malcolm: *Cats and Cat-skinning*, s. 107.

myším (*mus*, *mūris*). Její lidový název zní *cattus* podle lovení (*captura*). Jiní říkají, že má jméno odvozené od slovesa *cattat*, to znamená vidět. Má tak pronikavý zrak, že zářícíma očima přemáhá temnoty noci. Ze stejného základu, tj. od řeckého slovesa *καίεσθαι* (*kaiesthai*), je odvozeno i sloveso *catus*, což znamená bystrý.³²⁷ *Dictionnaire Étymologique De La Langue Latine* potvrzuje, že *musio* je skutečně odvozeno od latinského pojmenování pro myš.³²⁸ Ve středověku pak hojně používané označení *murilegus* je složeno opět ze substantiva *mus*, *mūris* (myš) a sufixu *legus* (ten, kdo sbírá).³²⁹

V češtině zaznamenal Bartoloměj Klaret z Chlumce ekvivalenty: „*cattus* koczka“ – „*cattio* kotye“ – „*koczur murilegus*“ – „*musio* ko[c]zur.“³³⁰ Mistr Pavel Žídek pak kočku charakterizuje v *Knize dvacatera umění* následovně: „Kocour je kočka domácí. Zvláště samec se nazývá kocour a samici se říká kočka, ačkoliv podle gramatiků je to slovo rodu mužského. Má velkou hlavu a oči mu v noci svítí jako uhlíky. Činí v skrytu úklady krysám a myším, dlouho vysedává před myší dírou a pozorně ji sleduje, aby chytil kořist, kdyby se ukázala.“³³¹ Oba dva rozeznávají rozdíly v terminologii, ale v latinsky psaných dílech tyto tendence nevidíme. Středověk znal kočku pouze v mužském rodě (tj. kocour), případně kocour i kočka byli označováni stejně – jako myšilov (*musio*, *murilegus*, *catus*).

Pro české prostředí máme výborné doklady týkající se reflexe kočky a to tzv. knížecí zrcadla. Jedná se o alegorie sněmu zvířat, která v návaznosti na svou přirozenost radí, jak se správně chovat. Pro české prostředí jsou vhodnými příklady díla Smila Flašky z Pardubic, Jana Dubravia a Jana Mantuána Fencla. Každý z nich vnímali kočku mírně odlišně, přesto se v mnoha věcech shodují.

Smilova kočka v Nové radě (1394) vystupuje jako ochránce území: „Kočka mluví ihned potom: / Přemýšlels, můj králi, o tom, / že podle čáповy rady / Je potřeba pevně vlády / Lotry zničit jako zmije? / K tomu slídič potřebný je, / Který v noci ostře vidí, / Neboť jest zvykem zlých lidí, / že své nečisté komploty / Ukrývají do temnoty / A světlého dne se štítí. / Ten, kdo je chce polapiti / A vypátrat tajné sběhy, / Potřebuje k tomu špehy, / Kteří mu podají zprávu / A tím napomohou právu.“³³²

³²⁷ ISIDOR ZE SEVILLY: *Etymologie*, s. 93.

³²⁸ ERNOUT, Alfred – MEILLET, Alfred: *Dictionnaire Étymologique De La Langue Latine*. Paris: Klincksieck, 2001, s. 424. In: <https://archive.org/details/DictionnaireEtymologiqueDeLaLangueLatine> [cit. 17. 4. 2021].

³²⁹ GAFFIOT, Félix: *Dictionnaire illustré Latin-Français*. Paris: Librairie Hachette, 1934, s. 1004. In: <https://archive.org/details/FelixGaffiotDictionnaireIllustr.LatinFrancais> [cit. 17. 4. 2021].

³³⁰ Klaret a jeho družina. Editoval a přeložil FLAJŠHANS, Václav, s. 123-125.

³³¹ ŽÍDEK, Pavel: *Knih dvacatera umění*, s. 311.

³³² FLAŠKA Z PARDUBIC, Smil: *Nová rada*.

Následuje kočka v *Theribulii* (1520) Jana Dubravia. Ta žádá bezpečí pro lid a nejvyšší tresty pro zločince: „Jestliže souhlasíš, chci Ti, ó králi Lve, / teď tuto radu dát: Nechť chodí / bezpečně po celém království jak každý / z občanů, tak také přichází, / když bude cestovat v odlehlých roklinách, / po lukách kvetoucích, přes brody / velkých řek a rovněž po cestách, kudy / chodívá lid. Je proto nezbytné, / aby tvé království bylo vždy zbaveno / krádeží, zločinů, / zhooubného / vraždění a nočních loupeží. Tak císař / Severus častokrát udělil / svou milost mnohému, který se provinil / nějakým přečinem, nikdy však / zloději nemohli dosáhnout jiného / rozsudku nežli smrt na kříži.“³³³ V obou případech vidíme, že jsou zmiňovány především její ceněné vlastnosti – schopnost vidět v noci, zničit havěť a ochránit majetek.

Ve třetím případě Jana Mantuána Fencla je: „Kočka z povahy přirození svého jest nočně bedlivá, auklady myšem strojí. A jakoš piše affrodyzeus, vetmach ostře hledí Nočním křikem lidí budi.“ Fencl představuje kočku také jako dobrého lovce a ochránce, poté ji nechá promlouvat samotnou. Ta se nejprve omlouvá, že nepřišla dříve, jenže v domě byl pes, „Jenž jest nepřítel muoj uhlávní / Mého zlého on povše časy hledí / a ja mu pak nic zlého nepřeji / Ještě zaň častokrat páteře pěji.“ Je jisté, že kočka je ochočená, neboť má do domu volný přístup. Odvěké nepřátelství je demonstrováno na výroku kočky, která tvrdí, že pes je závistivý, sobecký a z domu ji vyhání, kdežto ona je na něj vždy milá. Kočka se s ním nechce bít, protože by nahněvala svého pána. Následně se chlubí, že opatruje celý dům a kontroluje, co se vaří, aby se její majitel neotrávil: „Jať jsem kočka tva věrná služebnice / ustavičná strážná a pilna domovnice (...) Shlednu co se peče nebo vaří v hrncy / okusym krmí dobřeli jsu vhod slané / mastné, kořenne, a dokonále vařené / Napřálat' bych tobě byty se strávil / Ale rádši aby vždycky čerstev a zdrav byl.“ Také vytýká člověku, že jí nevěří a „Masso vysoko předemnu pověsyš.“ Závěrem říká, že člověka chrání před leností a v noci ho pravidelně budí, aby ho ve spánku neokradli a nezabili. Člověk má však jasno o její pravé povaze, mlsnosti a falešnosti: „Jíž tvých řečí muoj sluch dosti slyší / Kočko velímt': jdi spíš lovit myší / Přieliš se předemnu sama chvališ / Akdež co najdeš to všecko smlsyš / musym všecko před tebau skrýti / Aneb velmi vysoko pověsyti.“³³⁴

Všichni tři autoři se shodují, že kočka je vesměs noční zvíře, jehož úkolem je lovit myši. Zatímco Smil Flaška a Jan Dubravius představují kočku jako dobrého a ceněného rádce, kterému je přední bezpečnost království, Jan Mantuán Fencl uvádí i záporné

³³³ DUBRAVIUS, Jan: *Theribulia – Rada zvířat*, s. 171.

³³⁴ FENCL, Jan M.: *Josefa Dobrovského vydání Rady zvířat*, s. 53-54.

charakteristiky. Odhaluje, že se kočka snaží vydávat za bezelstnou služebnici a pomocnici, přitom sama ráda lenoší; ochutnává pokrmy v kuchyni, čímž však jen zastírá svou nenasytost; a budí ho, aby nezlenivěl, ale to je spíš důsledek jejích nočních her. Fenclův popis kočky je nejživější a nejbarvitější, také se z něj dovídáme nejvíce o pohledu středních, měšťanských vrstev společnosti.³³⁵

V českém prostředí se zachovalo několik vyobrazení této čtyřnohé šelmy. Hned dva příklady nalezneme na Chrámu sv. Víta v Praze. V prvním případě se jedná o věčný zápas kočky a psa, ve druhém je figura kočky zkroucena do tvaru písmene S. Také se ujala jako domovní znamení.³³⁶ V písemných dílech je motiv kočky nalézán spíše výjimečně. V několika rukopisech náležejících Knihovně Národního muzea v Praze představuje vždy jen doplňkovou figuru, zachycenou obvykle při své přirozené činnosti – lovu myši. V české heraldice je patrný jakýsi odstup vůči kočkám, neboť ve středověku není do erbovních znamení vybrána ani jednou.³³⁷

Z hlediska archeologie týkající se zemí Koruny české ve středověku byly kosterní pozůstatky nalezeny na několika lokalitách, především pak ve studnách a odpadních jámkách v Brně (Česká ulice, Dům pánů z Lipé), Olomouci (Dolní náměstí, Univerzitní ulice, Masarykovo náměstí), Praze (náměstí Republiky, Liliová ulice, Týnská ulice) a Plzni (Perlová ulice, Sedláčkova ulice). Ve více než polovině případů se jednalo o dospělé jedince a osteologické nálezy koček představovaly jen asi 3 % ze všech nalezených fragmentů. Je zvláštní, že pár koček mělo dokonce zhojené zlomeniny na končetinách, což dokazuje, že se o jedince musel někdo postarat.³³⁸ Je také důležité poznamenat, že kosti

³³⁵ SŮVOVÁ, Zdeňka – WASKOVÁ, Marie: *Černá kočka, bílý kocour*, s. 847.

³³⁶ Ve 14. století to je například dům na Novém Městě pražském, U kocourů (Ad murilegos, náměstí Republiky, č. p. 1078-II) či Kočičí ulice (poblíž Kostela sv. Václava na Zderaze). Tamtéž, s. 846.

³³⁷ Výjimkou je erb Otů z Losu, v němž se nachází divoká kočka ve skoku. August Sedláček podává popis i jiných: „Jakubovi a Mathesovi Kacom bratřím a Jakubovi Rutíkovi z Kancenpachu propůjčena za klenot dvě křídla černá vorlí (...) a z prostřed těch křídel k levé straně půl kočky bílé (1542).“ Až po polovině 16. století ji přijali jako své znamení povýšení měšťané, právě zmínění bratři, Jakub a Mates Kočkovi z Kocenštejna. „První tohoto příjmení Jakub K[očka] z K[ocenšteina] a Matěj odtudž přijati na sněmě r. 1552 do rytířského stavu, ale kdy a od koho erb obdrželi, není známo. (...) erb jeho takový: Štít polovičný, v pravé polovici pruh pošikem od pravé nahoru, v levé polovici kočka jako vzhůru vyskakující, otevřený helm a koruna, z níž vynikají dva rohy a mezi nimi kočka sedící, maje obě přední nohy o korunu opřené a hlavu k tobě obrácenou. (...) Kromě toho malován erb jich takto: Na modrém štítě bílá kočka sedící, přikryvadla modrá bílá, na koruně kočka sedící sice k pravé straně obrácená, ale hlavou k sobě otočenou.“ Z Korutan v Horních Rakousích pocházela hrabata z Klamu, v jejichž erbů byla „černošedá kočka ve skoku.“ SEDLÁČEK, August: *Českomoravská heraldika. Díl I.* Praha: Argo, 1902, s. 34, 179; SEDLÁČEK, August: *Českomoravská heraldika. Díl II.* Praha: Argo, 1997, s. 472, 476.

³³⁸ LINSEELE, Veerle – VAN NEER, Wim – HENDRICKX, Stan: *Evidence for early cat taming*, s. 2084-2086; SŮVOVÁ, Zdeňka – WASKOVÁ, Marie: *Černá kočka, bílý kocour*, s. 847-849.

koček jsou nacházeny v blízkosti psích kostí (malých i velkých jedinců), z čehož vyvozujeme, že obě zvířata zaujímal ve středověké společnosti obdobný status.³³⁹

6.4. Kočka jako mazlíček, nebo tolerované užitkové zvíře?

Přesným vymezením pojmu mazlíček jsme se již zabývali v podkapitole 4.2. *Co je mazlíček?*. Jistě však neuškodí její připomenutí. Došli jsme k závěru, že mazlíček je takové zvíře, které skrze svého majitele získalo privilegovaný status. Není od něj vyžadována žádná práce, ani pomoc, pouze společnost a potěšení. Zároveň je drženo v bezpečném prostředí, kdy se zpravidla jedná o vnitřní prostory domu. Není nuceno si zajišťovat potravu samo, neboť toto je starostí majitele. V této podkapitole se na základě pramenů zaměříme na právě uvedené body definice. Následně vyvodíme, zda mohla být kočka ve středověku vnímána jako mazlíček, či byla *pouze* tolerována jako užitkové zvíře.

Nejdříve se podíváme, jak byla kočka ve středověku označována a zda některé z těchto jmen nekorespondovalo s jejím postavením coby mazlíčka. Mezi kočkou domácí a kočkou divokou není v latinsky psaných pramenech rozlišováno, obě jsou označovány synonymy *feles*, *musio*, *murilegus* či *cattus*.³⁴⁰ To však neznamená, že rozličné etnické skupiny, nerozeznávaly domestikovanou šelmu. Například irský zákoník *Senchus Mór* v oddíle *Catslechtæ* explicitně nazývá kočky zastávající roli společníka jako *baircne* nebo *rinčne*. V případě *baircne* se jednalo o kočku určenou pro ženy, jež vždy sedí na polštáři po jejím boku. S velkou pravděpodobností se původně jednalo o importované zvíře.³⁴¹ Jako

³³⁹ Jestliže v městském prostředí byly nalezeny pozůstatky menších a malých psů, můžeme předpokládat, že se jednalo o společenské psy, dokonce mazlíčky. Nalezneme-li v blízkosti takových ostatků kosti kočky, lze usuzovat dvojí. Buď bylo se všemi zvířaty po smrti zacházeno stejně, nebo některé z těchto koček mohly plnit funkci mazlíčka. Tamtéž, s. 851.

³⁴⁰ ISIDOR ZE SEVILLY: *Etymologie*, s. 92, pozn. 183. V Topselově díle *The History of Four-Footed Beasts* je podán výčet různých pojmenování napříč Evropou. „Called of the Hebrews, Catull, and Schenar, and Schunard; of the Grecians, Aeluros, and Kattes, and Katis; of the Saracens, Katt; the Italians, Gatta, and Gotto; the Spaniards, Gata, and Gato; the French, Chat; the Germans, Katz; the Illyrians [východní Slované], Kozka...“ *The History of Four-footed Beasts and Serpents*. Editoval TOPSEL, Edward, s. 80. V českých zemích díky Bartoloměji Klaretovi z Chlumce víme, že kočka byla označována jako „koczur, koczka, kotye“ v závislosti na svém pohlaví a stáří. *Klaret a jeho družina*. Editoval a přeložil FLAJŠHANS, Václav, s. 123-125.

³⁴¹ „*Baircne*, i.e. that is the name of a cat which is on a pillow beside women always.“ V jiné verzi zákoníku pak: „*Baircne*, i.e. a cat, it is a cat for women, i.e. a ship-warrior, from the ark of [Noah] mac Lamíach it was first brought, or a ship-warrior, i.e. a strong one, it was brought from the ship of Bresal Brecc.“ či „CONCERNING A BAIRCNE, i.e. A CAT FOR WOMEN, i.e. a warrior, i.e. a strong one, white-breasted black cats brought from the ship of Bresal Brecc.“ Bresal Brecc byl králem Irska ve 2. století př. n. l. Byl známý pro své dobovačné plavby. V tomto kontextu se nabízejí dvě teorie. Bresal Brecc buď ze svých cest přivezl na lodi několik koček, které nebyly na Britských ostrovech původní. Ty se zde rozmnožily, některé opět zdivočely, jiné byly chovány v domácnostech. Nebo, v návaznosti na jeho všeobecně známá dobrodružství, bylo jeho jméno automaticky spojováno s kočkami tak těsně, že přešlo dokonce do zákoníku. MURRAY, Kevin: *Catslechtæ and Other*, s. 147-148

rincne byla označována kočka dítěte, která byla zákoníkem vnímána jako hračka.³⁴² Z právního hlediska byly sice některé kočky chápány jako společníci, zdali se však skutečně jednalo o výše definovaného mazlíčka, nelze s jednoznačností určit z důvodu chybějících pramenů.

Důležitou premisou mazlíčka je skutečnost, že sdílí s majitelem jeho obydlí. Už ve středověku byli lidé seznámeni s teritoriálností kočky a její *láskou k domovu*, jak píše Edward Topsel: „Přirozeností této šelmy je její láska k místu narození, (...) [a] ani když je od něj daleko odnesena, nikdy na domov nezapomene; ani kvůli lásce k žádnému člověku, čímž se především liší od psa, který se svým pánem cestuje i do cizích zemí; a i když jejich páni opustí své domy, (...) [kočky se do nich] přesto vrátí.“³⁴³ Některé kočky, obzvláště pak kocouři, jsou toulavé. Albert Veliký například doporučuje těm, kdož by rádi drželi kočku doma, „uříznout [jí] uši, protože kočka nesnese, aby se jí dovnitř dostala noční rosa.“ Albert se pak spolu s Tomášem z Cantimpré shodují, že případné ustříhnutí hmatových chlupů, tzv. vibrisů, způsobí bázlivost kočky.³⁴⁴ Z méně drastických opatření zmiňuje zajištění teplého místa, neboť kočky milují oheň, do nějž však občas z neopatrnosti padají a pálí si srst.³⁴⁵

Kočka byla ve středověku vnímána jako pyšné zvíře, jenž o sebe často pečuje, olizuje se a prohlíží si svůj odraz na vodní hladině.³⁴⁶ To však také byla její největší slabina, jak ukazují následující příklady. V Chaucerově *Povídce ženy z Bathu* si vypravěčka stěžuje na někdejšího manžela, který její chování připodobňoval ke kočce: A také říkáš, že jsem jako kočka, / té prý když spálíš chlupy na kožiše, / zůstane ležet na pelechu tiše; / když je však kožich hebounký a hladký, / nehledá nijak cestu domů zpátky, / již před svítáním ukázat jde v lesku / srst svoji pěknou na kocouří stezku.“³⁴⁷ Podobně z exempla Jakuba z Vitry se dovídáme o muži a jeho kočce, kterou za žádnou cenu nemohl

³⁴² „*Rincne*, i.e. a cat, *ut est a rincne* is a children's cat, i.e. for the reason that it torments the small children, or the children torment it.“ Kočka či kotě jsou uváděny jako příklady dětských hraček: „CONCERNING CHILDREN'S PLAYTHINGS, i.e. a kitten or a loop or a small mattock or a ball. (...) EARLY PLAYTHINGS, i.e. the small playthings which someone begins with, i.e. small dogs and cats until they take up activity.“ Tamtéž, s. 153-154.

³⁴³ „The nature of this beaft is, to love the place of her breeding, (...) although carried far, being never willing to forsake the house, for the love of any man, and most contrary to the nature of a Dog, who will travaile abroad with his master; and although their matters forsake their houses, (...) they will yet return again.“ *The History of Four-footed Beasts and Serpents*. Editoval TOPSEL, Edward, s. 82.

³⁴⁴ „Loca calida diligit et auribus abscisis facilius domi tenetur quia guttas noctium in aures stillantes sustinere non potest. (...) Granones habet circa os quibus abscisis perdit audaciam.“ ALBERTUS MAGNUS: *De animalibus. Libri XXVI*, s. 1414; „Pilos longos circa ora habent, quibus ablatis audaciam perdunt.“ THOMAS DE CANTIMPRÉ: *Liber de natura rerum*, f. 72r.

³⁴⁵ Z toho důvodu měla kůže domácí kočky menší hodnotu než kočky divoké. Viz poznámka č. 319.

³⁴⁶ ALBERTUS MAGNUS: *De animalibus. Libri XXVI*, s. 1414.

³⁴⁷ CHAUCER, Geoffrey: *Canterburské povídky*, s. 224.

udržet doma. Ta „bloudila po susedství, hledajíc další kočky. Pán ji tedy zohyzdil, připálil jí ocas a vytrhal chlupy. Od té doby ráda zůstávala u ohně doma.“³⁴⁸

Přestože nejoblíbenějším mazlíčkem byl ve středověku bezesporu pes jako symbol oddanosti a poslušnosti, v případě kleriků, anachoretů a reklubů byla kočka vítaným a mnohdy také jediným povoleným společníkem.³⁴⁹ Neznámý autor v *Řádu pro poustevnice* (v originále *Ancrene Wisse* či *Ancrene Riwe*) radil: „Vy, milované sestry, není-li to nutné a váš zpovědník vám to neporadí, nesmíte chovat žádné zvíře vyjma kočky. Poustevnice, jež se stará o dobytek, jest spíše hospodyní, jakou byla Marta, a [nikdy] nemůže být lehce Marií, sestrou Marty, neb v srdci nemá klid.“ Mysl poustevníků se tak neměla zaobírat pouze starostí o zaopatření hospodářství, protože: „Bůh ví, jak jest zavrženíhodné, stěžují-li si lidé ve vsi na dobytek poustevnice.“³⁵⁰ Podobně pak i v kláštěrech byla spolu s kočkou chována široká škála zvířat. O jejich výskytu se dochovaly zprávy z vizitací, stížností, nařízení, účtů za zboží pro zvířata a ikonografie. Z dochovaných pramenů je tak zřejmé, že daná doporučení i nařízení byla vesměs ignorována.³⁵¹

Přítomnost koček v kláštěrech byla do značné míry ospravedlňována právě lovem myší, neboť ty ohrožovaly nejen zásoby potravin ale také rukopisy (resp. cokoliv organického). Podobně i ve městech se kočky vyskytovaly vcelku běžně, neboť sem byly přilákávány množstvím myší.³⁵² Archeologické nálezy navíc dokazují, že o některé z koček bylo postaráno. Jestliže udržovaly vnitřní prostory bez myší a nenarušovaly povinnosti obyvatel, byly obecně tolerovány. Plnily tedy dvojí funkci – myšilova a společníka.

Ze 13. století například pochází marginální kresba pravděpodobně významného místního myšilova z Kláštera Beaulieu v anglickém Hampshire s nadepsaným jménem

³⁴⁸ JACQUES DE VITRY: *The exempla or illustrative stories*, s. 219.

³⁴⁹ V církevním prostředí sice neexistovala žádná nařízení zakazující chov mazlíčků, ale jednotlivé řeholní řády měly vlastní omezení. Například cisterciáci zakazovali chov jakýchkoliv zvířat pro potěšení. WALKER-MEIKLE, Kathleen: *Late Medieval Pet Keeping*, s. 105.

³⁵⁰ Dílo bylo určeno přímo ženám, resp. třem sestrám a sepsáno na jejich žádost. Rekluzy se po vzoru starověkých poustevníků odebírají na pomyslnou poušť, již je v tomto případě odloučení či *zazdění* v cele. Ženu tak téměř nikdo nekontroluje, ta se snadno v myšlenkách zaobírá hříchy a co hůř, může je i provádět. PETŘÍKOVÁ, Klára: *Překlad Ancrene Wisse, „Řádu pro poustevnice“*. Univerzita Karlova v Praze, 2015. Disertační práce. In: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/82598/140042880.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [cit. 12. 10. 2019]; Jsou známy i případy poustevníků, kteří zavrhlí všechno bohatství a neměli nic než svou kočku. STEEL, Karl: Columbus: *How Not to Make a Human*, s. 17-18.

³⁵¹ Ukázky některých nařízení a stížností pro Britské ostrovy uvádí Kathleen Walker-Meikle v disertační práci. WALKER-MEIKLE, Kathleen: *Late Medieval Pet Keeping*, s. 106-109.

³⁵² Tamtéž, s. 95-96.

Mite.³⁵³ V tomto případě však nepovažujeme kočku za mazlíčka, nýbrž za užitkové zvíře. Je sice zřejmé, že o ni bylo postaráno a její výjimečný status byl navíc podpořen vlastním jménem, předně však od ní byl očekáván lov myši, takže jí s velkou pravděpodobností nebyla zajišťována potrava majitelem. Aby si tak udržela své privilegované postavení, musela *prací* opakovaně prokazovat svou užitečnost.

Mazlíčkem v pravém smyslu slova se kočka stala až v průběhu 15. století. V této době se totiž v severní Itálii prosazovalo renesanční hnutí. Jeho iniciátorem byla bohatá měšťanská vrstva, která ve svých rukou soustředila moc. Vyznačovala se pokrokovou mentalitou, otevřenou novým, racionálním myšlenkám a její motivací se stala především touha po obnově antické kultury. Začala se tedy více zajímat o starověké literární památky (nejen ty, které představila středověká křesťanská teologie), kladla důraz na znalost klasické latiny a později se zájem rozšířil i na další jazyky (např. řečtinu a hebrejštinu).

Renesanční pohled na svět byl ve zřejmém kontrastu se středověkou scholastikou, neboť kladl na první místo samotného člověka (odtud označení humanismus), nikoliv církev a Boha. Tento nový životní postoj, dnes označován jako italská renesance, se začal formovat v severní Itálii už na začátku 14. století a jeho nejranějšími představiteli jsou Francesco Petrarca a Giovanni Boccaccio.

Francesco Petrarca je zároveň příkladem jednoho z prvních humanistů chovajících psy výhradně jako mazlíčky, jak dokazují četné zmínky v jeho korespondenci.³⁵⁴ Jeho starostlivost o psy byla příznačná a Petrarca se stal vzorem pro následné humanisty. Je však zvláštní, že ačkoliv se ve své korespondenci nikdy nezmínil o chovu koček, je s nimi často spojován.³⁵⁵

Nesmírně cennými prameny této doby jsou elegie a osobní korespondence.³⁵⁶ Vhodným příkladem je například Andre Navagero (1483-1529) – *In obitum Borgetti catuli*.³⁵⁷ Báseň oslavuje zemřelého psa Borgetta ferrarského básníka Antonia Tebaldea (1463-1537). Ten pánovi rád sedával na klíně, poskakoval okolo něj a žadonil u stolu o jídlo. Všimněme si, že takové chování není zpochybňováno, ani kritizováno, bylo tedy

³⁵³ WALKER-MEIKLE, Kathleen: *Late Medieval Pet Keeping*, s. 109.

³⁵⁴ Tamtéž, s. 121.

³⁵⁵ V Petrarcově domě (Casa del Petrarca) v Arquà Petrarca je dodnes k vidění ležící mumifikovaná *Petrarchae Murilega*. S velkou pravděpodobností se jedná o pověst ze 16. století vytvořenou návštěvníky, protože Petrarca se o kočkách nikdy nezmínil.

³⁵⁶ Několik elegií vzniklo už v pozdním středověku, vždy se ale týkaly psů, proto se jimi nebudeme zabývat.

³⁵⁷ *In Obitum Borgetti catuli*. In: MATTEO, Giovanni: *Carmina illustrium poetarum Italorum*. Tomus I. Paris: Aegidium Gorbinum, 1576, s. 213. In: <https://books.google.cz/books?id=EKCoKaaX-gsC&pg=PA213> [cit. 4. 3. 2021].

vnímáno jako normální a přípustné. Borgettus tak dokonale splňuje definici mazlíčka – dokonce je pánem krměn u stolu!

Žalozpěvy oslavující kočky jsou spíše vzácné, snad první byl sepsán až v 16. století Francesco Copettou Beccutim (1509-1553) s názvem *Canzone nella perdita d'una gatta*. „Běda, ztratil jsem kočku!“, naříká autor básně. Zvíře mu vždy bylo dobrým společníkem a vzácným pokladem. Vzpomíná, jak mu kočka spávala na nohou po nocích či na ramenou, když psal u stolu. Byla také dobře vychovaná a laskavá, neměla jedinou chybu. Jedla s ním u jednoho stolu, a dokonce mu několikrát snažila svléknout rukavice.³⁵⁸

Další, velmi zajímavou elegii složil Cesare Orsini (1571-1640). Kočka je zde popsána jako majitelovo světlo a nejmilejší společník, který byl přítomen dnem i nocí a když pán večeřel, dostávala zbytky. Všude ho následovala a jestliže na majitele přišel smutek, utěšovala ho. Byla také skvělým společníkem při práci, rozveselovala ho, lehávala mu do klína, šplhala mu po ramenou, olizovala obličej a předla pro jeho potěšení.³⁵⁹ V obou případech, stejně jako u psa Borgetta, vidíme, že kočky s jejich majiteli sdílely intimní prostor a byly jimi krmeny u stolu. Lov myši není zmíněn vůbec, pravděpodobně tak nebyl vyžadován. Obě kočky tedy dle definice můžeme považovat za mazlíčky.

Z Francie je klasickou kočičí elegií *Epitaphe d'un chat* Joachima du Bellaye (1522-1560). Autor oplakává ztrátu šedivého kocoura Belauda, který měl jemné tlapky a malé zoubky, černý čenich a stříbrnou bradu. Dokonce spával s pánem v jedné posteli a jedl z jednoho talíře. Měl také slabost pro sýr a byl čistotný. Du Bellay se domnívá, že kočka je svým způsobem lepším společníkem než pes, neboť člověka rozveseluje, ale nepotřebuje konstantní pozornost a péči.³⁶⁰

Je tak zřejmé, že na kočku-mazlíčka nebylo pohlíženo jako na něco neobvyklého. Ve skutečnosti se Walker-Meikle domnívá, že kočky byly svým majitelům dokonce bližší než psi. Díky své obratnosti mohly například balancovat na majitelových ramenou. Kočky navíc dokonale doplňovaly životní styl učenců svou samostatností a tichostí.³⁶¹

Snad vůbec nejlepší ukázkou renesančního pohledu na mazlíčky je mantovská markýza Isabella d'Este (1474-1539), patronka umění, módní ikona, významná kulturní a

³⁵⁸ GUIDICIONI, Giovanni – BECCUTI, Francesco: *Rime*. Editoval CHIÓRBOLI, Ezio. Laterza: Bari, 1912, s. 307-310. In: <https://archive.org/details/gguidiccionifcop00chiuoft> [cit. 4. 3. 2021].

³⁵⁹ „Oimè, ch'io ho perduta la mia gatta!“ ORSINI, Cesare: *Alla gatta uccisa*. In: Antologia della poesia italiana. Editoval TOZZETTI TARGIONI, Ottaviano. Livorno: Raffaello Giusti, 1910, s. 624. In: https://archive.org/details/antologiadellapo00targ_0 [cit. 3. 3. 2021].

³⁶⁰ JOACHIM DU BELLAY: *Divers jeux rustiques*. Editoval COLLETET, Guillaume. Paris: E. Sansot, 1912, s. 182-188. In: <https://archive.org/details/diversjeuxrustiq00dubeuoft> [cit. 2. 3. 2021].

³⁶¹ WALKER-MEIKLE, Kathleen: *Late Medieval Pet Keeping*, s. 162-163.

politická osobnost. Udržovala aktivní korespondenci s rodinou a mnoha důležitými osobnostmi a díky nesčetnému množství zachovaných dopisů je její život výjimečně dobře zdokumentován. Víme tedy, že vlastnila mnoho zvířat a je jisté, že všechna plnila funkci mazlíčka. Byla totiž majitelkou rozmazlována, krmena nejlepší potravou a doprovázela ji na jejich cestách.³⁶² Jejich smrt vyvolávala obrovské emoce, které rezonovaly v okruhu rodiny, přátel i dobových umělců a byly srovnatelné se smrtí vlastního potomka.

Isabella chovala malé psíky a měla slabost pro importované perské (dobově označované jako syrské) kočky, která byla všeobecně známá. Její přátelé se tak téměř předháněli v tom, kdo z nich přiveze nejvhodnější dárek. V roce 1496 žádala Antonia Salimbeniho, aby se v Benátkách porozhlédl po „třech nebo čtyřech kočkách z Levantu.“³⁶³ O dva roky později ji mnich z benátského kláštera San Antonio ujišťoval o doručení dvou koček.³⁶⁴ Z korespondence s Tolommeem Spagnolem, mantovským dvořanem, se dozvídáme o „nejkrásnější syrské kočce s obojkem,“ kterou viděl na návštěvě v Benátkách. Bohužel, její majitelé se kočky nechtěli vzdát, ani když jim byly nabídnuty peníze a zmíněno Isabellino jméno.³⁶⁵ Podobných dopisů bylo napsáno ještě několik, těmi se však již nebudeme zabývat.

Isabella d'Este chovala ke svým zvířatům hluboké emoce, jak můžeme vidět na příkladu kocoura Martina, který zemřel roku 1510. Mario Equicola (1470-1525), humanista, bibliofil a Isabellin dvořan se staral o průběh pohřbu. Dokonce pronesl pohřební kázání, o němž zanechal zprávu Battista Scalona, sekretář markýzina syna Frederica Gonzagy.³⁶⁶

O rok později píše Isabellin sekretář Gian Giacomo Calandra Fredericu Gonzagovi do Říma: „Můj nejváženější pane, včera se stalo obrovské neštěstí. Vaše matka se vydala

³⁶² Italský básník Matteo Bandello vzpomíná, jak konverzace mezi dvořany utichla, když slyšeli psí štěkot a věděli, že se Isabella blíží. WALKER-MEIKLE, Kathleen: *Late Medieval Pet Keeping*, s. 171.

³⁶³ Digitalizovaná korespondence Isabelly d'Este je přístupná po přihlášení z portálu IDEA (Isabella d'Este Archive) spravovaném Archivio di Stato di Mantova (ASMN). „Antonio, vogliam o che tu uedi de ritrovare tri quatro gatti che gli ne sia de maschio et femina cioe de qwelli listati che vengano de Levante.“ Archivio di Stato di Mantova (dále jen ASMN), fond Archivio Gonzaga, kart. 2993, Libro 5, inv. č. 42, *Copialettere Particolari d'Isabella d'Este*.

³⁶⁴ ASMN, fond Archivio Gonzaga, kart. 1438, inv. č. 350, *Copialettere Particolari d'Isabella d'Este*.

³⁶⁵ „...uedissimo uno bellissimo gatto suriano ad una finestra che haveano alquanti sonagli al collo, unde io smontato per vederlo di hauere per la Excellentia Vostra ben che li fossero che estimaua chio andasse per parlare a certe damigello che erano a quello finistre, battei al uscio et uennemi incontro la piu uecchiaza che vidi mai, da laqnale per mia disgratia non pote mai cauare una bona parola ne mi ualse nominare la Excellentia Vostra ne il offerire dinari, alfine, dicendom i che uno suo figliolo non se ne uoleua privare: ho anche facto motteggiare lui non non e lui mancho asino che la matre sia asina...“ ASMN, fond Archivio Gonzaga, kart. 1438, inv. č. 351-352, *Copialettere Particolari d'Isabella d'Este*; WALKER-MEIKLE, Kathleen: *Late Medieval Pet Keeping*, s. 171-172.

³⁶⁶ ASMN, fond Archivio Gonzaga, kart. 2479 [28. listopadu 1510], *Copialettere Particolari d'Isabella d'Este*.

na návštěvu do domu di Bagni (...) zanechala [doma] své nejjasnější psy Auru a Mamiu, které se staly nepřítelkyněmi kvůli lásce k Alfonsovu [d'Este] psu. (...) [Při jejich honičce] krásná Aura spadla z balkonu a záhy zemřela. Bolest Madame [Isabelly] nelze popsat. Každý, kdo ví, jak moc [svá zvířata] miluje, si ji dokáže představit. Oprávněně, protože Aura byla tím nejkrásnějším a nejpříjemnějším psem...³⁶⁷

Oba pohřby mazlíčků byly tak honosné, že by se snad mohly rovnat pohřbu blízkého člověka. Byla pronesena smuteční řeč a zvířata byla pochována do hrobek v olovených rakvích za přítomnosti své *rodiny* (lidské i zvířecí).³⁶⁸ Následně byly na jejich počest skládány oslavné básně. Isabella zvířata oplakávala v soukromí ale i na veřejnosti – nejprve při pohřbu, následně při čtení na její žádost speciálně vytvořených epitafů.³⁶⁹ Ze všech souvisejících dokumentů je zřejmý antropomorfismus. Martinovi i Auře byly přisuzovány lidské vlastnosti (žárliivost na jiné psy, laskavost, statečnost atd.) a byli vnímáni jako členové rodiny, jejichž odchod měl velký dopad na blízké okolí.³⁷⁰

Ačkoliv je pro středověké období téměř nemožné z písemných či obrazových pramenů vysledovat, zda pro dané zvíře platí všechny body definice, můžeme přesto vyvodit určité závěry.

Kočka byla po většinu dějin vnímána ambivalentně – zastávala úlohu společníka a lovce myší. Byla symbolem mrštnosti a plodnosti, zároveň však také lstivosti a chtíče; společností byla ceněna i zavrhována; dokonce byla zabíjena pro svou srst. Na vině byla nejpravděpodobněji její polodivokost, kterou si musela zachovat, aby přežila. Kočka byla známa svou nezávislostí a samostatností (v protikladu ke psu), což právě ve středověku

³⁶⁷ „Illustrissimo signore mio Ho heri laltro accadeti qui una grande disgratia: che essendo andata la Illustrissima madama uostra madre a casa di Bagni per uistare (...) et uolendose partire sua Excellentia Aura et la Mamia cagnoline de sua signoria se appizonno insiem e per essere stata grande inimicia tra loro per amore del cane de Alfonso et ritrouandose su un poggio in capo de la scala, (...) et subito morite. Con tanto dolore de Madama che non se potria dire: lo puote ben imaginare ogniuno che sa lo amore che la le portaua: et quanto meritamente per essere stata la pui bella et pui piacuole cagnolina che fosse mai.“ ASMN, fond Archivio Gonzaga, kart. 2482, inv. č. 115-116, *Copialettere Particolari d'Isabella d'Este*.

³⁶⁸ Vzhledem k absenci negativní korespondence lze předpokládat, že pohřby mazlíčků vysoce postavených osob nebyly ničím neobvyklým. Zároveň na dvou příkladech vidíme jakousi podobnost zvířecího a lidského pohřbu – zvířata byla pochována v rakvích, byla pronesena smuteční řeč, přítomni byli blízcí přátelé v podobě Isabelliných a Fredericových mazlíčků. ASMN, fond Archivio Gonzaga, kart. 2479 [28. listopadu 1510], *Copialettere Particolari d'Isabella d'Este*.

³⁶⁹ Mezi nejpilnější patřil Bernardino Prospero. WALKER-MEIKLE, Kathleen: *Late Medieval Pet Keeping*, s. 35.

³⁷⁰ Smrt Aury zasáhla Isabellu d'Este tak hluboce, že syn Frederico jí poslal tři kořata v naději, že matku rozveselí. O měsíc později Fredericovi odepisuje sekretář Calandra, že dárek měl úspěch a markýza si jedno z kořat oblíbila tak, že zvíře: „nemá jiný příbytek než náruč a hruď její Excelence.“ Jméno jedince sice neznáme, víme ale, že sdílel s Isabellou ložnici ve speciálně vytvořeném košíku. ASMN, fond Archivio Gonzaga, kart. 2485 [14. srpna 1512], *Copialettere Particolari d'Isabella d'Este*.

byly negativní charakteristiky často spojované s tajnůstkářstvím, odtažitostí a případně se spolčováním se s ďáblem.

Naproti tomu psi byli ze zvířat nejmávanější a člověku nejbližší, takže byli spojováni s věrností, dobrosrdečností či statečností. Právě z důvodu pozitivních konotací se zachovalo rozsáhlé množství nejrozličnějších pramenů písemné, obrazové i hmotné povahy. U psů je tedy o poznání jednodušší určit jejich roli. Na základě těchto pramenů dokázala Kathleen Walker-Meikle roli psů jako mazlíčků už ve své disertační práci *Late Medieval Pet Keeping: Gender, Status and Emotions*.

V případě středověkých koček však musíme být obezřetní a skeptičtí. V průběhu práce jsme na několika příkladech demonstrovali mnohdy protikladné postoje vůči kočce, zacházení s ní i její vnímání společností. Docházíme tedy k závěru, že ve středověku nelze kočku domácí přísně vzato označit za mazlíčka, nýbrž pouze za zvíře, které plnilo funkci společníka. Důvodem tohoto závěru je nenaplnění výše stanovené definice, které se stává platnou až na konci pozdního středověku. To se ale týká především severní Itálie, kde už byla v rozkvětu renesance a humanismus.³⁷¹

³⁷¹ SYKES, Naomi J.: *Beastly Questions*, s. 145-146; KALOF, Linda: *Looking at Animals*, s. 117; STEEL, Karl: *Columbus: How Not to Make a Human*, s. 21.

Závěr

Společnost v průběhu dějin zacházela se zvířaty nejrůznějšími způsoby. To, jak na ně bylo pohlíženo, bylo determinováno sociokulturními, náboženskými demografickými a ekonomickými faktory. Některá byla uctívána, jiná pronásledována; s respektem využívána i brutálně zneužívána. Většina zvířecích druhů byla alegorizována, kdy se stávala dobrým příkladem hodným následování a naopak. Drtivá menšina druhů provázala svůj život s člověkem a byla domestikována. Část z nich byla dokonce pro své vlastnosti stavěna do role mazlíčka, kdy nebyla přísně vzato ani člověkem, ani zvířetem.

Ze všech živočichů je kočka jedno z nejrozporupněji vnímaných domestikovaných zvířat v evropské historii. Toto elegantní a tajemné zvíře zosobňovalo ve starověku vesměs kladné charakteristiky. Naproti tomu ve středověku je její percepce právě opačná, kočce jsou přisuzovány vesměs záporné a pouze pár kladných vlastností. Její postavení nejlépe vystihla Laura Vocelle, když kočku v názvu své knihy označuje za „velebenou a zavrhanou.“³⁷²

Cílem předkládané práce bylo představit, jak se vyvíjela percepce středověkého člověka na svět zvířat. Na příkladu kočky domácí se podrobněji zabývala transformací odrážející se v psaných, okrajově obrazových a hmotných pramenech. Zároveň sledovala vývoj a problematiku chovu mazlíčků v historii. Shrňme nyní zjištěné poznatky a odpovíme na otázky stanovené v úvodu.

Jak bylo na zvířata v dějinách pohlíženo? Ve středověku měly na způsob percepce a utváření názorů na živé tvory největší vliv náboženství a každodenní zkušenost. Signifikantní byla pro dané období bible, která potvrdila absolutní dominanci člověka nad světem živočichů. Společně s vlivem antické přírodní filozofie byla zvířata vnímána jako nerozumní a na člověku závislí tvorové. Taktéž již starověké autority přisuzovaly rozličným zvířatům mnohdy až fantastické vlastnosti, které determinovaly jejich percepce a v některých případech přetrvaly až do novověku.

Jak definujeme pojem mazlíček a která zvířata lze do této kategorie řadit? Obsírnou definici pojmu mazlíček jsme představili už v podkapitole 4.2. *Co je mazlíček?*, shrňme tedy pouze základní body. Z výzkumu odborné literatury jsme došli k syntetické definici, že mazlíček je takové zvíře, které skrze svého majitele dosáhlo privilegovaného postavení. Jeho jediným požadovaným užitkem je poskytování společnosti a potěšení, zároveň za něj

³⁷² VOCELLE, Laura A.: *Revered and Reviled*.

majitel přebírá veškerou zodpovědnost – zajišťuje mu bezpečný životní prostor a obstarává mu potravu.

Do této kategorie byli ve středověku řazeni zpěvní ptáci (nejčastěji straky, vrabci, slavíci, drozdi, u zámožných papoušci), méně veverky, fretky, králíci, opice, v jednotlivých případech pak například jezevci či zakrslí osli. Psi a kočky stáli po celé období na pomezí kategorií mazlíčka a pracovního (resp. užitkového) zvířete. V případě zmínek o psu v psaných a hmotných pramenech je jeho role v minulosti předvídatelnější (v závislosti na velikosti, plemenu apod.). Naopak u kočky se neobejdeme bez pomoci množství různých pramenů, abychom určili její postavení, neboť dobová společnost ji vnímala ve všech směrech ambivalentně.

Byli mazlíčci v dějinách ukazateli statusu nebo genderu? Z pramenů vyplývá, že pečovat o mazlíčka si mohlo dovolit spíše zámožnější obyvatelstvo. Mazlíček totiž přinášel pouze emocionální, nikoliv ekonomický užitek. Také jsme došli k závěru, že mazlíčci nebyli chováni světskými muži, neboť se neslučovali s jejich mužstvem. Mnohem častěji byli spojováni se ženami a klérem v takové míře, že později dokonce došlo k jejich transformování na symbol vysokého postavení, bohatství a domácí, tzv. vnitřní sféry života. Mazlíčci v mnoha případech tedy skutečně byli ukazateli statusu i genderu.

Byla kočka ve středověku skutečně mazlíčkem, nebo pouze nástrojem pro boj s myši? Pokud ano – jednalo se o celospolečenský jev, nebo byl podmíněn společenským statusem? Pokud ne – co je příčinou takového závěru (např. definice, úplná absence jevu, postoj společnosti)? Kdy se tedy kočka stává mazlíčkem? Na základě výzkumu pramenů jsme shledali, že tradice chovu mazlíčků z antického období do středověku přetrvala. Přestože byla církví kritizována, někdy také aktivně potlačována, v pravé podobě přežívala především u vyšších vrstev společnosti, které tím dávaly na odív svůj společenský status a materiální přebytek. Kočka však (s výjimkou starověkého Egypta) byla vždy odsouvána na druhé místo, nejoblíbenějším mazlíčkem v dějinách byl bezesporu pes.

Po kritické reflexi písemných (a okrajově také obrazových a hmotných) pramenů docházíme k závěru, že kočka nezastávala ve středověku roli mazlíčka, neboť byla téměř po celé dějinné období vnímána ambivalentně. Na vině je vliv křesťanské teologie a jejích autorit, které kočku demonizovaly v souvislosti s její přirozeností – nezávislostí, samostatností a polodivokostí. Přesto se z pramenů dozvídáme, že jedinci kočky domácí nebyli ve středověkých domácnostech či kláštorech výjimkou, explicitně se však od nich očekával lov myší. Teprve až koncem 15. století se objevují první texty, které kočku

nepředstavují jako výhradního myšilova. Předpokládáme, že právě od této chvíle je možné kočku domácí vnímat jako plnohodnotného mazlíčka.

Problematika lidsko-zvířecích vztahů je neustále se měnícím jevem determinovaným nejrůznějšími vlivy. Doufáme, že předkládaná práce přispěje k problematice vývoje lidsko-zvířecích vztahů v dějinách a inspiruje další badatele k podobným výzkumům.

V předkládané práci jsme si tento proces představili na příkladu kočky domácí. Vnímání tohoto živočicha prošlo v minulosti úplným spektrem: od ztotožňování s božstvem ve starověku, přes démonizaci a dehonestaci ve středověku, až po rehabilitaci v novověku. Kočka, i když stále zatížena stereotypy minulosti, je tak jedním z mála zvířat, kterým se ve společnosti podařilo znovu zaujmout výsadní postavení v podobě jednoho z nejoblíbenějších mazlíčků současnosti. Společnost ji opět vnímá převážně v kladném významu (narozdíl od medvěda Michela Pastoureaova a vlka Zuzany Vařákové). S trochou nadsázky můžeme dokonce říct, že v očích některých lidí je opět stejně respektovaná jako tomu bylo ve starověkém Egyptě.

Seznam pramenů, literatury, článků, internetových a jiných zdrojů

Prameny

- [1] [CLAUDIUS] AELIAN: *On the Characteristics of Animals. In Three Volumes, I. Books I-V*. Přeložil SCHOLFIELD, Alwyn F. London: William Heinemann, 1958. Loeb Classical Library. In: <https://archive.org/details/L446AelianCharacteristicsOfAnimalsI15> [cit. 1. 4. 2021].
- [2] [CLAUDIUS] AELIAN: *On the Characteristics of Animals. In Three Volumes, II. Books VI-XI*. Přeložil SCHOLFIELD, Alwyn F. London: William Heinemann, 1959. Loeb Classical Library. In: <https://archive.org/details/L448AelianCharacteristicsOfAnimalsII611> [cit. 1. 4. 2021].
- [3] *Accounts of the lord high treasurer of Scotland. Vol VII, 1538-1541*. Editoval PAUL James B. Edinburgh: H. M. General Register House, 1907. Compota Thesaurariorum Regum Scotorum, In: <https://archive.org/details/accountslordhig00treagoog> [cit. 12. 3. 2021].
- [4] AKVINSKÝ, Tomáš: *Theologická summa*. Přeložil SOUKUP, Emilián. Olomouc: Krystal, 1937. In: <http://summa.op.cz/> [cit. 10. 2. 2021].
- [5] ALBERTUS MAGNUS: *De animalibus. Libri XXVI*. Editoval STADLER, Hermann. Münster: Achendorffshen Verlagsbuchhandlung, 1920. In: <https://www.biodiversitylibrary.org/item/129627> [cit. 3. 2. 2021].
- [6] Archivio di Stato di Mantova (dále jen ASMN), fond Archivio Gonzaga, kart. 1438, inv. č. 351-352, *Copialettere Particolari d'Isabella d'Este*.
- [7] ARISTOTELÉS: *O duši*. Praha: P. Rezek, 1995.
- [8] ARISTOTLE: *Historia animalium*. In: The Works of Aristotle. Volume IV. Přeložil THOMPSON D'Arcy W. Oxford: Clarendon Press, 1910. In: <https://archive.org/details/worksof aristotle04arisuoft> [cit. 30. 3. 2021].
- [9] ASMN, fond Archivio Gonzaga, kart. 1438, inv. č. 350, *Copialettere Particolari d'Isabella d'Este*.
- [10] ASMN, fond Archivio Gonzaga, kart. 2479 [28. listopadu 1510], *Copialettere Particolari d'Isabella d'Este*.
- [11] ASMN, fond Archivio Gonzaga, kart. 2482, inv. č. 115-116, *Copialettere Particolari d'Isabella d'Este*.
- [12] ASMN, fond Archivio Gonzaga, kart. 2485 [14. srpna 1512], *Copialettere Particolari d'Isabella d'Este*.

- [13] ASMN, fond Archivio Gonzaga, kart. 2993, Libro 5, inv. č. 42, *Copialettere Particolari d'Isabella d'Este*.
- [14] BARTHOLOMEUS ANGLICUS: *De proprietatibus rerum*. Nuremberg: Anton Koberger, 1492. In: https://cmog.primo.exlibrisgroup.com/permalink/01CORNING_INST/ba9jt9/alma99727183504126 [cit. 5. 3. 2021].
- [15] BOETHIUS: *Philosophiae consolatio*. Parker Library, Cambridge, fond MS 214. In: <https://parker.stanford.edu/parker/catalog/rb296hb9129> [cit. 20. 3. 2021].
- [16] CHAUCER, Geoffrey: *Canterburské povídky*. Přeložil VRBA, František. Praha: Academia, 2010.
- [17] DUBRAVIUS, Jan: *Theriobulia – Rada zvířat*. Praha: Academia, 1983.
- [18] *Eirik the Red's Saga*. Přeložila KUNZ, Keneva. In: *The Sagas of Icelanders. A selection*. New York: Penguin Books, 2001. Penguin Classics.
- [19] ELEANOR OF LEICESTER: *Rotulus Hospitii: Household Roll of Eleanor, Countess of Leicester, A. D. 1265*. In: *Manners and household expenses of England in the thirteenth and fifteenth centuries, illustrated by original records*. Editoval TURNER, Thomas H. London: William Nicol, Shakespeare Press, 1841. In: <https://archive.org/details/cu31924027939820> [cit. 13. 4. 2021].
- [20] ELIZABETH OF YORK: *Privy Purse Expenses of Elizabeth of York*. Editoval NICOLAS, Nicholas H. London: William Pickering, 1830. In: <https://archive.org/details/privypurseexpens00nicouoft> [cit. 16. 3. 2021].
- [21] DE BOURBON, Étienne: *Anecdotes historiques, légendes et apologues tirés du Recueil Inédit d'Étienne de Bourbon, dominicain du XIIIe siècle*. Editoval LECOY DE LA MARCHE, Albert. Paris: Henri Loones, 1877. Société de l'histoire de France. In: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k206395z.texteImage> [cit. 23. 3. 2021].
- [22] FENCL, Jan M.: *Josefa Dobrovského vydání Rady zvířat a Fenclova Radda zhovadilých zvířat a ptactva*. Editoval FLAJŠHANS, Václav. Praha: Komise pro vydávání spisů Josefa Dobrovského při Královské české společnosti nauk, 1942. In: <https://sources.cms.flu.cas.cz/src/index.php?s=v&cat=47&bookid=771> [cit. 15. 2. 2021].
- [23] FLAŠKA Z PARDUBIC, Smil: *Nová rada*. Přebásnil VRBA, František. Praha: Družstevní práce, 1940. In: <http://texty.citanka.cz/flaska/nr1-1.html> [cit. 18. 2. 2021].
- [24] FRIDRICH II. ŠTAUFSKÝ: *The art of falconry: being the de arte venandi cum avibus of Frederick II of Hohenstaufen*. Přeložili a editovali WOOD, Casey A. – FYFE, Marjorie F. London: Geoffrey Cumberlege, 1943. In:

- https://archive.org/details/McGillLibrary-rbse_art-falconry_casey-wood_SK321F87-18001 [cit. 23. 1. 2021].
- [25] GAIUS PLINIUS SECUNDUS: *Kapitoly o přírodě*. Přeložil NĚMEČEK, František. Praha: Svoboda, 1974.
- [26] *Genealogy of the Royal Houses of Spain and Portugal (the 'Portuguese Genealogy')*. British Library, London, fond MS 12531. In: <https://www.bl.uk/catalogues/illuminatedmanuscripts/record.asp?MSID=6865> [cit. 16. 4. 2021].
- [27] GESSNER, Conrad: *Historia animalium. Liber primus*. Frankfurt: Cambieriano, 1602. In: <https://www.biodiversitylibrary.org/item/136746> [cit. 3. 3. 2021].
- [28] GREGORY THE GREAT: *Symbolum fidei dictatum a beato Gregorio; Registrum Epistolarum*. The British Library, fond Royal MS 6, kart. C X. In: http://access.bl.uk/item/viewer/ark:/81055/vdc_100059472683.0x000001 [cit. 20. 03. 2021].
- [29] GUIDICIONI, Giovanni – BECCUTI, Francesco: *Rime*. Editoval CHIÓRBOLI, Ezio. Laterza: Bari, 1912. In: <https://archive.org/details/gguidiccionifcop00chiuoft> [cit. 4. 3. 2021].
- [30] HÉRODOTOS: Herodotovy dějiny. Část I. Přeložil KVÍČALA, Jan. Praha: Julius Grégr a František Šimáček, 1863.
- [31] HOMÉROS: *Homérova Ilias. Díl druhý, Zpěvy XIII-XXIV*. Přeložil VAŇORNÝ, Otmar. Praha: Slavík & Borový, 1881.
- [32] HOMÉROS: *Homérova Ilias*. Přeložil VAŇORNÝ, Otmar. Praha: Slavík & Borový, 1878.
- [33] HOWEL THE GOOD: *Welsh Medieval Law: The Laws of Howel the Good*. Přeložil WADE-EVANS, Arthur W. Oxford: Clarendon Press, 1909. In: <https://archive.org/details/welshmedievallaw00howeuoft> [cit. 5. 2. 2021].
- [34] *In Obitum Borgetti catuli*. In: MATTEO, Giovanni: *Carmina illustrium poetarum Italarum*. Tomus I. Paris: Aegidium Gorbinum, 1576. In: <https://books.google.cz/books?id=EKCoKaaX-gsC&pg=PA213> [cit. 4. 3. 2021].
- [35] ISIDOR ZE SEVILLY: *Etymologie. XII*. Praha: Oikoymenh, 2004.
- [36] ISIDORE OF SEVILLE: *Etymologiae*. In: The British Library, London, fond Burney MS, inv. č. 326. In: http://access.bl.uk/item/viewer/ark:/81055/vdc_100059145370.0x000001 [cit. 20. 03. 2021].

- [37] JACQUES DE VITRY: *The exempla or illustrative stories from the Sermones vulgares of Jacques de Vitry*. Editoval CRANE, Thomas F. London: David Nutt, 1890. In: <https://archive.org/details/theexempla00vitruoft> [cit. 11. 3. 2021].
- [38] JEAN DE GARLANDE: *Dictionarius*. In: *Lexicographie latine du XIIe et du XIIIe siècle*. Editoval SCHELER, Auguste. Leipzig: F. A. Brockhaus, 1867. In: <https://archive.org/details/LexicographieLatineDuXIIeEtDuXIIIe> [cit. 17. 3. 2021].
- [39] JOACHIM DU BELLAY: *Divers jeux rustiques*. Editoval COLLETET, Guillaume. Paris: E. Sansot, 1912. In: <https://archive.org/details/diversjeuxrustiq00dubeuoft> [cit. 2. 3. 2021].
- [40] *Klaret a jeho družina. Sv. I: Slovníky veršované*. Editoval a přeložil FLAJŠHANS, Václav. Praha: Česká akademie věd a umění, 1926. Edice: Sbíрка pramenů k poznání literárního života v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. In: <https://sources.cms.flu.cas.cz/src/index.php?s=v&cat=47&bookid=832> [cit. 2. 3. 2021].
- [41] KONRAD VON MEGENBERG: *Buch der Natur*. Augsburg: Johann Bämmler, 1481. Library of Congress, Washington, fond Incun. 1481, kart. 6. In: <https://lccn.loc.gov/48035378> [cit. 3. 3. 2021].
- [42] *Les Vies des femmes célèbres*. Musée Dobrée, Nantes, fond MS 17. In: <https://speciesbarocus.tumblr.com/image/101186081727> [cit. 27. 3. 2021].
- [43] LYDGATE, John: *Troy Book and Siege of Thebes. With verses by William Cornish, John Skelton, William Peiris and others*. The British Library, London, fond Royal MS 18, kart. D II. In: http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=royal_ms_18_d_ii [cit. 20. 03. 2021].
- [44] ORSINI, Cesare: *Alla gatta uccisa*. In: *Antologia della poesia italiana*. Editoval TOZZETTI TARGIONI, Ottaviano. Livorno: Raffaello Giusti, 1910. In: https://archive.org/details/antologiadellapo00targ_0 [cit. 3. 3. 2021].
- [45] PETŘÍKOVÁ, Klára: *Překlad Ancrene Wisse, „Řádu pro poustevnice“*. Univerzita Karlova v Praze, 2015. Disertační práce. In: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/82598/140042880.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [cit. 12. 10. 2019].
- [46] PLINY THE ELDER: *Natural History*. Přeložil RACKHAM, Harris – JONES, William H. S. – EICHHOLZ, David E. London: William Heinemann, 1952. In: <https://web.archive.org/web/20161229101439/http://www.masseiana.org/pliny.htm> [cit. 29. 3. 2021].

- [47] SANCTUS AUGUSTINUS: *De civitate Dei*. Archiv Pražského hradu, Praha, kapitulní knihovna, sign. A 21/1.
- [48] *Senchus Mór. Customary Law. The Book of Aicill. Volume III*. Přeložil O'DONOVAN, John – O'CURRY, Eugene. Dublin: Alexander Thom, 1873. In: <https://archive.org/details/ancientlaws03hancuoft> [cit. 21. 2. 2021].
- [49] *Senchus Mór. Law of Distress. Laws of hostage-sureties, fosterage, saer-stock tenure, daer-stock tenure, and of social connexions. Volume II*. Přeložil O'DONOVAN, John – O'CURRY, Eugene. Dublin: Alexander Thom, 1869. Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=v1niAAAAMAAJ&pg=p> [cit. 20. 2. 2021].
- [50] SKELTON, John: *Speke parott*. In: <http://www.skeltonproject.org/spekeparott/> [cit. 9. 3. 2021].
- [51] SVATÝ AUGUSTIN: *O Boží obci. Knih XXII*. Přeložila NOVÁKOVÁ, Julie. Praha: Vyšehrad, 1950.
- [52] *The Book of the Queen*. The British Library, London, fond Harley MS 4431. In: http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=harley_ms_4431 [cit. 27. 3. 2021].
- [53] *The Court and Household of Eleanor of Castile in 1290: an edition of British Library Additional Manuscript 35294*. Editoval PARSONS, John C. Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1977.
- [54] *The History of Four-footed Beasts and Serpents*. Editoval TOPSEL, Edward. London: Ellen Cotes, 1658. In: <https://archive.org/details/historyoffourfoo00tops> [cit. 12. 2. 2021].
- [55] THOMAS DE CANTIMPRÉ: *Liber de natura rerum*. Médiatèque Simone Veil, Valenciennes, fond Ms 0320. In: https://patrimoine-numerique.ville-valenciennes.fr/ark:/29755/B.596066101_MS_0320 [cit. 5. 3. 2021].
- [56] ŽÍDEK, Pavel: *Kniha dvacatera umění mistra Pavla Židka. Část přírodovědná*. Editovala HADRAVOVÁ, Alena. Praha: Academia, 2008.

Literatura

- [1] *A Cultural History of Animals in the Medieval Age*. Editovala RESL, Brigitte. Oxford: Berg Publishers, 2009.
- [2] ABATE, Randall S.: *What Can Animal Law Learn from Environmental Law?* Washington: Environmental Law Institute, 2015.
- [3] ABERTH, John: *An Environmental History of the Middle Ages: The Crucible of Nature*. New York: Routledge, 2012.

- [4] ALLEN, Karen: *Are Pets a Healthy Pleasure? Influence of Pets on Blood Pressure*. In: *Current Directions in Psychological Science*, 12, 2003, č. 6, s. 237-238. In: <https://www.jstor.org/stable/20182888> [cit. 25. 2. 2021].
- [5] *Animals and Human Society*. Editovali MANNING, Aubrey – SERPELL, James A. New York: Routledge, 1994.
- [6] ANTONÍN, Robert: *Rada zvířat Smila Flašky z Pardubic v kontextu ideálu panovnické moci v českém myšlení druhé poloviny 14. století*. In: *Historické štúdie*, 48, 2014, s. 9-22.
- [7] BENTHAM, Jeremy: *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. London: Thomas Payne, 1780. In: <http://www.koeblergerhard.de/Fontes/BenthamJeremyMoralsandLegislation1789.pdf> [cit. 5. 4. 2021].
- [8] BITZ-THORSEN, Julie – GOTFREDSEN, Anne B.: *Domestic cats (Felis catus) in Denmark have increased significantly in size since the Viking Age*. In: *Danish Journal of Archaeology*, 7, 2018, č. 1, s. 1-14. In: <https://doi.org/10.1080/21662282.2018.1546420>. [cit. 24. 3. 2021].
- [9] BLAIR, Lidsey N.: *Cats and Dogs: The Development of the Household Pet through Symbolic Interpretations and Social Practices in the Middle Ages and Renaissance*. Iowa: University of Iowa, 2016. In: https://ir.uiowa.edu/honors_theses/4/ [cit. 28.3. 2021].
- [10] BLATTNER, Charlotte E.: *The Recognition of Animal Sentience by the Law*. In: *Journal of Animal Ethics*, 9, 2019, č. 2, s. 121-136. University of Illinois Press. In: <https://www.jstor.org/stable/10.5406/janimaethics.9.2.0121> [cit. 2. 4. 2021].
- [11] BRADSHAW, John – PAUL, Elizabeth S.: *Could empathy for animals have been an adaptation in the evolution of Homo?* In: *Animal Welfare*, 19, 2010, s. 107-112. In: <https://psycnet.apa.org/record/2010-10289-006> [cit. 28. 3. 2021].
- [12] BROPHY, Brigid: *The Rights of Animals*. In: *The Sunday Times*. October, 1965.
- [13] BRUMM, Adam – OKTAVIANA, Adhi A. – BURHAN, Basran – HAKIM, Budianto – LEBE, Rustan – ZHAO, Jian-xin – SULISTYARTO, Priyatno H. – RIRIMASSE, Marlon – ADHITYATAMA – Ahinatria – SUMANTRI, Iwan – AUBERT, Maxime: *Oldest cave art found in Sulawesi*. In: *Science advances*, 7, 2021. In: <https://doi.org/10.1126/sciadv.abd4648> [cit. 25. 4. 2021].
- [14] CAMPO, Juan E.: *Encyclopedia of Islam*. New York: Facts On File, Infobase Publishing, 2009. In: <http://sanipanhwar.com/Encyclopedia%20of%20Islam%20by%20Juan%20E.%20Campo.pdf> [cit. 10. 3. 2021].

- [15] CÍSAŘOVSKÝ, Michal: *Pes a lov*. Praha: Universum, 2019.
- [16] CLUTTON-BROCK, Juliet: *A Natural History of Domesticated Mammals*. 2. vydání. Cambridge, Cambridge University Press, 1999.
- [17] COPPINGER, Raymond – COPPINGER, Lorna: *Dogs: A New Understanding of Canine Origin, Behavior and Evolution*. Chicago: University of Chicago Press, 2002. In: <https://books.google.it/books?id=Fkg7C9mAS2wC&pg> [cit. 17. 3. 2021].
- [18] CRISCUOLO, François – SUEUR, Cédric: *An Evolutionary Point of View of Animal Ethics*. In: *Frontiers in Psychology. Theoretical and Philosophical Psychology*, 11, 2020. In: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.00403> [cit. 27. 3. 2021].
- [19] ČABART, Jan: *Vývoj české myslivosti*. Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1958.
- [20] ČERNÝ, David – DOLEŽAL, Adam – DOLEŽAL, Tomáš – HŘÍBEK, Tomáš: *Práva zvířat: filozoficko-právní perspektiva*. Praha: Academia, 2016.
- [21] *Človek a svet zvierat v stredoveku*. In: *Historické štúdie*, 48, 2014.
- [22] DERRIDA, Jacques: *The Animal That Therefore I Am*. Translated by WILLS, David. New York: Fordham University Press, 2008.
- [23] DRISCOLL, Carlos A. – MACDONALD, David W. – O'BRIEN, Stephen J.: *From wild animals to domestic pets, an evolutionary view of domestication*. In: *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 106, 2009, s. 9971-9978. In: https://www.pnas.org/content/pnas/106/Supplement_1/9971.full.pdf [cit. 27. 10. 2020].
- [24] DRISCOLL, Janis W.: *Attitudes Toward Animal Use*. In: *Anthrozoös*, 5, 1992, 1, s. 32-39. In: <https://doi.org/10.2752/089279392787011575> [cit. 27. 3. 2021].
- [25] DRONKE, Peter: *Sources of inspiration: Studies in literary transformation: 400-1500*. Řím: Edizioni di storia e letteratura, 1997.
- [26] DVOŘÁKOVÁ, Daniela a kol.: *Človek a svet zvierat v stredoveku*. Bratislava: VEDA 2015.
- [27] DVOŘÁKOVÁ, Daniela: *Kôň a človek v stredoveku: K spolužitiu človeka a koňa v Uhorskom kráľovstve*. Budmerice: Pavel Dvořák Vydavateľstvo RAK, 2007.
- [28] ENGELS, Donald W.: *Classical cats: the rise and fall of the sacred cat*. London: Routledge, 1999.
- [29] EPLEY, Nicholas – WAYTZ, Adam – CACIOPPO, John T.: *On Seeing Human: A Three-Factor Theory of Anthropomorphism*. In: *Psychological Review*, 114, 2007, č. 4, s. 864-886. In: <https://doi.org/10.1037/0033-295X.114.4.864> [cit. 2. 3. 2021].

- [30] ERNOUT, Alfred – MEILLET, Alfred: *Dictionnaire Étymologique De La Langue Latine*. Paris: Klincksieck, 2001. In: <https://archive.org/details/DictionnaireEtymologiqueDeLaLangueLatine> [cit. 17. 4. 2021].
- [31] EROSHENKO, Galina A. – NOSOV, Nikita Y. – KRASNOV, Yaroslav M. – OGLIDIN, Yevgeny G. – KUKLEVA, Lyubov M. – GUSEVA, Natalia P. – KUZNETSOV, Alexander A. – ABDIKARIMOV, Sabyrzan T. – DZAPAROVA, Aigul K. – KUTYREV, Valdimir V.: *Yersinia pestis strains of ancient phylogenetic branch 0.ANT are widely spread in the highmountain plague foci of Kyrgyzstan*. In: PLOS One, 12, 2017, č. 10. In: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0187230> [cit. 29. 3. 2021].
- [32] *Evropská dohoda o ochraně zvířat v zájmovém chovu*. Řada evropských smluv č. 125. Štrasburk, 1987. In: http://eagri.cz/public/web/file/1795/ZCH_125_1_.pdf [cit. 18. 4. 2021].
- [33] EYEROVÁ, Kateřina: *Zvíře jako předmět vlastnického práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2019. Diplomová práce. In: https://is.muni.cz/th/x3gcv/DP_Zvire_jako_predmet_vlastnickeho_prava.pdf [cit. 2. 4. 2021].
- [34] FALAISE, Muriel: *Legal standards and animal welfare in European countries*. In: *Animal Welfare: From Science to Law*. Editovali HILD, Sophie – SCHWEITZER Louis. Paris, 2019. La Fondation Droit Animal. Éthique et Sciences. In: <https://www.fondation-droit-animal.org/documents/AnimalWelfare2019.v1.pdf> [cit. 1. 4. 2021].
- [35] GAFFIOT, Félix: *Dictionnaire illustré Latin-Français*. Paris: Librairie Hachette, 1934. In: <https://archive.org/details/FelixGaffiotDictionnaireIllustr.LatinFrancais> [cit. 17. 4. 2021].
- [36] GARBACZ, Krzysztof: *Unikatowy zespół „pochówków” zwierzęcych z Grzybowa, gm. Staszów, woj. świętokrzyskie*. In: *Raport*, 12, 2017, s. 123-145. In: http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-1e7989d7-0e52-4140-ab92-632448079b39/c/Garbacz_2017.pdf [cit. 9. 3. 2021].
- [37] GINNELL, Laurence: *The Brehon Law: A Legal Handbook*. Montana: Kessinger Publishing, 2008. In: <https://www.libraryireland.com/Brehon-Laws/Contents.php> [cit. 22. 2. 2021].
- [38] GINZBURG, Carlo: *The Night Battles: Witchcraft and Agrarian Cults in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*. Přeložili TEDESCHI, John – TEDESCHI,

- Anne. New York: Penguin Books, 1985. In: <https://archive.org/details/nightbattleswitic00ginz> [cit. 7. 4. 2021].
- [39] GODLOVITCH, Rosalind – GODLOVITCH, Stanley – HARRIS, John: *Animals, Men and Morals: An Inquiry into the Maltreatment of Nonhumans*. London: Victor Gollancz, 1971.
- [40] GRAS, Norman S. B.: *The early English customs system: A documentary study of the institutional and economical history of the customs from the thirteenth to the sixteenth century*. London: Humphrey Milford, 1918. In: <https://archive.org/details/earlyenglishcust00grasuoft> [cit. 18. 3. 2021].
- [41] GRAY, Peter B. – VOLSCHE, Shelly L. – GARCIA, Justin R. – FISHER, Helen E.: *The Roles of Pet and Cats in Human Courtship and Dating*. In: *Anthrozoös. A Multidisciplinary Journal of the Interactions of People and Animals*, 28, 2015, č. 4, s. 673-683. In: <https://doi.org/10.1080/08927936.2015.1064216> [cit. 28. 3. 2021].
- [42] GRAY, Peter B. – YOUNG, Sharon M.: *Human-Pet Dynamics in Cross-Cultural Perspective*. In: *Anthrozoös. A Multidisciplinary Journal of the Interactions of People and Animals*, 24, 2011, č. 1, s. 17-30. In: <https://doi.org/10.2752/175303711X12923300467285> [cit. 28. 3. 2021].
- [43] GREEN, Monica – MÜLLER, Wolfgang P. – WALKER-MEIKLE, Kathleen: *Diagnosis of a 'Plague' Image: A Digital Cautionary Tale*. In: *The Medieval Globe*, 1, 2014, č. 1, s. 309-326. In: <https://scholarworks.wmich.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1019&context=tmg> [cit. 21. 3. 2021].
- [44] GRIGSON, Caroline: *Menagerie: The History of Exotic Animals in England*. Oxford: Oxford University Press, 2016.
- [45] GUÉGUEN, Nicolas – CICCOTTI, Serge: *Domestic Dogs as Facilitators in Social Interaction: An Evaluation of Helping and Courtship Behaviors*. In: *Anthrozoös. A Multidisciplinary Journal of the Interactions of People and Animals*, 21, 2008, č. 4, s. 339-349. In: <https://doi.org/10.2752/175303708X371564> [cit. 28. 3. 2021].
- [46] HAMPL, Petr: *O mravencích a lidech: Sociomorfni projekce v dějinách myrmekologie*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2018.
- [47] HANZAL, Vladimír a kol: *Myslivost*. Praha: Druckvo, 2016.
- [48] HARBECK, Michaela – SEIFERT, Lisa – WAGNER, David M. – BIRDSELL, Dawn – PARISE, Katy L.: *Yersinia pestis DNA from Skeletal Remains from the 6th Century AD Reveals Insights into Justinianic Plague*. In: *PLOS Pathogens*, 9, 2013, č. 5. In: <https://doi.org/10.1371/journal.ppat.1003349> [cit. 29. 3. 2021].

- [49] HARRISON, Ruth: *Animal Machines: The New Factory Farming Industry*. London: Vincent Stuart Publishers, 1964.
- [50] HASSIG, Debra: *Medieval Bestiaries: Text, Image, Ideology*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- [51] HAVRÁNEK, Bohuslav – HRABÁK, Josef: *Smil Flaška z Pardubic, Nová rada*. In: Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovu. Praha: Československá akademie věd, 1957, s. 497-516. In: <https://www.ucl.cas.cz/edicee/data/antologie/zliteratury/VZCL3/81.pdf> [cit. 13. 2. 2021].
- [52] HECK, Johann G.: *The Slavono-Vendic Mythology*. New York: R. Garrigue, 1852. Iconographic Encyclopaedia of Science, Literature, and Art. In: <https://archive.org/details/iconographicency04heck> [cit. 12. 4. 2021].
- [53] HERBST, Marna: *Behavioural ecology and population genetics of the African wild cat, Felis silvestris Forster 1870, in the southern Kalahari*. Pretoria: University of Pretoria, 2009. In: <https://repository.up.ac.za/bitstream/handle/2263/28963/Complete.pdf?sequence=6> [cit. 30. 10. 2020].
- [54] HERZOG, Harold A.: *Biology, Culture, and the Origins of Pet-Keeping*. In: *Animal Behavior and Cognition*, 1, 2014, č. 3, 296-308. In: <https://doi.org/10.12966/abc.08.06.2014> [cit. 10. 2. 2021].
- [55] HIRATA, Satoshi – YAMAKOSHI, Gen – FUJITA, Shiho – OHASHI, Gaku – MATSUZAWA, Tetsuro: *Capturing and toying with hyraxes (Dendrohyrax dorsalis) by wild chimpanzees (Pan troglodytes) at Bossou, Guinea*. In: *American Journal of Primatology*, 53, 2001, č. 2, s. 93-97. In: [https://doi.org/10.1002/1098-2345\(200102\)53:2%3C93::aid-ajp5%3E3.0.co;2-x](https://doi.org/10.1002/1098-2345(200102)53:2%3C93::aid-ajp5%3E3.0.co;2-x) [cit. 24. 2. 2021].
- [56] HOCKINGS, Kimberley J. – HUMLE, Tatyana – CARVALHO, Susana – MATSUZAWA, Tetsuro: *Chimpanzee interactions with nonhuman species in an anthropogenic habitat*. In: *Behaviour*, 149, 2012, č. 3, s. 299-324. In: <https://doi.org/10.1163/156853912X636735> [cit. 24. 2. 2021].
- [57] HOLODUEK, John Ch.: *The Philosophy of Neoplatonism & Its Effects on the Thought of St. Augustine of Hippo*. New Jersey: Saint Peter's University, 2012. In: <http://librarydb.saintpeters.edu:8080/bitstream/123456789/101/1/John%20Holoduek.pdf> [cit. 27. 3. 2021].
- [58] HOUKAL, Jan: *Spása zvířat?* In: *Teologické texty*, 28, 2006, č. 4. In: <https://www.teologicketexty.cz/casopis/2006-4/Spasa-zvirat.html> [cit. 1. 3. 2021].

- [59] CHOMA, Christopher: *St. Augustine and St. Thomas Aquinas on the Mind, Body, and Life After Death*. Akron: Williams Honors College, 2020. In: https://ideaexchange.uakron.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2387&context=honors_research_projects [cit. 14. 2. 2021].
- [60] IZAR, Patrícia – VERDERANE, Michele P. – VISALBERGHI, Elisabetta – OTTONI, Eduardo B. – GOMES DE OLIVEIRA, Marino – SHIRLEY, Jeanne – MUNKENBECK-FAGASZY, Dorothy: *Cross-Genus Adoption of a Marmoset (Callithrix jacchus) by Wild Capuchin Monkeys (Cebus libidinosus): Case Report*. In: *American Journal of Primatology*, 68, 2006, č. 7, s. 692-700. In: <https://doi.org/10.1002/ajp.20259> [cit. 24. 2. 2021].
- [61] JENKINS, Dafydd: *The Law of Hywel Dda: Law Texts from Medieval Wales*. Llabdysul, Gomer Press, 1986.
- [62] JOHNSON, Warren E. – EIZIRIK, Eduardo – PECON-SLATTERY, Jill – MURPHY, William J. – ANTUNES, Agostinho – TEELING, Emma – O'BRIEN, Stephen J.: *The Late Miocene Radiation of Modern Felidae: A Genetic Assessment*. In: *Science. New Series*, 311, 2006, č. 5757, s. 73-77. In: <https://www.jstor.org/stable/3843306> [cit. 25. 10. 2020].
- [63] JONES, Malcolm: *Cats and Cat-skinning in Late Medieval Art and Life*. In: *Beihefte zur Mediaevistik*, 8, 2007, s. 97-112. In: <https://www.academia.edu/42200565> [cit. 20. 3. 2021].
- [64] JOY, Melanie: *From Carnivore to Carnist: Liberating the Language of Meat*. In: *Satya*, 18, 2001, č. 2, s. 126-127. In: <http://www.satyamag.com/sept01/joy.html> [cit. 20. 2. 2021].
- [65] JOY, Melanie: *Why We Love Dogs, Eat Pigs and Wear Cows: An Introduction to Carnism*. San Francisco: Red Wheel Weiser, 2011.
- [66] KALOF, Linda: *Looking at Animals in Human History*. London: Reaktion Books, 2007.
- [67] KELTZ, Kyle: *The Animal Soul and the Problem of Animal Suffering*. In: *Christian Apologetics Journal*, 13, 2015, č. 2, s. 12-17. In: <https://www.researchgate.net/publication/308699820> [cit. 18. 3. 2021].
- [68] KIRTIO, Leah: *The inordinate excess in apparel: Sumptuary Legislation in Tudor England*. In: *Constellations: History and Classic Faculty of Arts. University of Alberta*, 3, 2011, č. 1, s. 17-19. In: <https://journals.library.ualberta.ca/constellations/index.php/constellations/article/view/16283> [cit. 6. 5. 2020].

- [69] KNIGHT, Sarah – VRIJ, Aldert – CHERRYMAN, Julie – NUNKOOSING, Karl: *Attitudes towards animal use and belief in animal mind*. In: *Anthrozoös*, 17, 2004, 1, s. 42-62. In: <https://doi.org/10.2752/089279304786991945> [cit. 26. 3. 2021].
- [70] KOIVUSILTA, Leena K. – OJANLATVA, Ansa: *To Have or Not To Have a Pet for a Better Health?* In: *PLOS One*, 1, 2006, s. 1-9. In: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1762431/pdf/pone.0000109.pdf> [cit. 27. 3. 2021].
- [71] KOMÁREK, Stanislav: *Ochlupení bližní*. Praha: Academia, 2012.
- [72] KOVAČIKOVÁ, Lenka – TROJÁNKOVÁ, Olga – MEDUNA, Petr – STAREC, Petr – BURIAN, Martin – ČIHÁKOVÁ, Jarmila – FROLÍK, Jan: *Trendy v konzumaci masa a dalších živočišných produktů ve středověké Praze*. In: *Archeologické rozhledy*, 71, 2019, s. 529-552. In: http://www.cts.cuni.cz/soubory/Ostatni_akce/Archeologicke_rozhledy_Maso_2019.pdf [cit. 23. 03. 2021].
- [73] KURTÉN, Björn: *On the evolution of the European Wild Cat, Felis silvestris Schreber*. In: *Acta Zoologica Fennica (Societas pro fauna et flora Fennica)*, 111, 1965. In: <http://hdl.handle.net/10138/37765> [cit. 25. 10. 2020].
- [74] KYSELÝ, René: *Středohradištní zvířecí kosti z výzkumu v Divoké Šárce v roce 1967*. In: *Archeologia historica*, 37, 2012, č. 2, s. 419-421.
- [75] LAZENBY, Francis D.: *Greek and Roman Household Pets*. In: *The Classical Journal*, 44, 1949, č. 4, s. 245-252. In: <https://www.jstor.org/stable/3293779> [cit. 10. 3. 2021].
- [76] LE GOFF, Jacques – SCHMITT, Jean-Claude: *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad, 2014.
- [77] LEVINE, Glenn N. – ALLEN, Karen – BRAUN, Lynne T. – CHRISTIAN, Hayley E. – FRIEDMANN, Erika – TAUBERT, Kathryn – THOMAS, Sue S. – WELLS, Deborah L. – LANGE, Richard A.: *Pet Ownership and Cardiovascular Risk: A Scientific Statement From the American Heart Association*. In: *Circulation*, 127, 2013, č. 23, s. 2353–2363. In: <https://doi.org/10.1161/CIR.0b013e31829201e1> [cit. 26. 2. 2021].
- [78] *Lidé a jejich zvířata*. In: *Dějiny a současnost*, 27, 2005, č. 2.
- [79] LINE, Philip: *Albertus Magnus and the animals*. In: *Glossae*, 2019. In: <http://www.glossa.fi/wp/?p=987> [cit. 27. 3. 2021].
- [80] LINSEELE, Veerle – VAN NEER, Wim – HENDRICKX, Stan: *Evidence for early cat taming in Egypt*. In: *Journal of Archaeological Science*, 34, 2007, s. 2081-2090. In: <https://doi.org/10.1016/j.jas.2007.02.019> [cit. 10. 11 2020].

- [81] LLOVERAS, Lluís – THOMAS, Richard – GARCÍA, Albert – FLORENSA, Francesca – ORRI, Eva – NADAL, Jordi – MEDINA, Esther – SEGURA, S.: *Evidence of Cat (*Felis catus*) Fur Exploitation in Medieval Iberia*. In: *International Journal of Osteoarchaeology*, 27, 2017, s. 867-879. In: <https://doi.org/10.1002/oa.2600> [cit. 19. 3. 2021].
- [82] MACFARLANE, Charles: *The cabinet history of England, an abridgment of the chapters entitled 'Civil and military history' in the Pictorial history of England. Volume VII*. London: Charles Knight, 1845. In: <https://books.google.cz/books?id=1wEUAAAAQAAJ> [cit. 11. 4. 2021].
- [83] MARKUS, Robert A.: *Impact of Aristotle on Medieval Thought*. In: *Blackfriars*, 42, 1961, č. 490, s. 96-102. In: <https://www.jstor.org/stable/43816130> [cit. 29. 3. 2021].
- [84] MCCULLOCH, Florence: *Medieval Latin and French Bestiaries*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1962.
- [85] MCNICHOLAS, June – GILBEY, Andrew – RENNIE, Ann – AHMEDZAI, Sam H. – DONO, Jo-Ann – ORMEROD, Elizabeth: *Pet Ownership and Human Health: A Brief Review of Evidence and Issues*. In: *British Medical Journal*, 331, 2005, s. 1252-1254. In: <https://doi.org/10.1136/bmj.331.7527.1252> [cit. 27. 3. 2021].
- [86] MORRIS, William: *Mediaeval lore from Bartholomaeus Anglicus*. Editoval STEELE, Robert; přeložil TREVISA, John. London: Chatto and Windus, 1907. In: <https://archive.org/details/mediaevallorefr00bartgoog> [cit. 5. 3. 2021].
- [87] MUELLER, Megan K.: *Is Human-Animal Interaction (HAI) Linked to Positive Youth Development? Initial Answers*. In: *Applied Developmental Science*, 18, 2014, č. 1, s. 5-16. In: <https://doi.org/10.1080/10888691.2014.864205> [cit. 1. 3. 2021].
- [88] MÜLLEROVÁ, Hana – ČERNÝ, David – DOLEŽAL, Adam a kol.: *Kapitoly o právech zvířat: My a oni z pohledu filosofie, etiky, biologie a práva*. Praha: Academia, 2016.
- [89] MURRAY, Kevin: *Catslechta and Other Medieval Legal Material Relating to Cats*. In: *Celtica*, 25, 2007, s. 143-159.
- [90] NECHUTOVÁ, Jana: *Středověká latina*. Praha: Koniash Latin Press, 2002.
- [91] NELSON, Ximena J. – FIJN, Natasha: *The use of visual media as a tool for investigating animal behaviour*. In: *Animal Behaviour*, 85, 2013, č. 3, 525-536. In: <https://doi.org/10.1016/j.anbehav.2012.12.009> [cit. 24. 2. 2021].
- [92] NÝVLTOVÁ FIŠÁKOVÁ, Miriam – ŠEDO, Ondrej: *Kostra kočky domácí v sídlištním objektu z doby římské v trati Žleby u Vyškova na Moravě*. In:

- Archeologické rozhledy, 55, 2003, č. 3, s. 517-538. In: <http://www.digitalniknihovna.cz/knav/uuid/uuid:3684ba64-b682-fc3a-d0cf-f411887fa3f8> [cit. 20. 3. 2021].
- [93] Ó SÍODHACHÁIN, Patricia H.: *From Oral Tradition to Written Word: the History of Ancient Irish Law*. In: *Studies: An Irish Quarterly Review*, 101, 2012, č. 403, s. 323-334. In: <https://www.jstor.org/stable/23333152> [cit. 21. 2. 2021].
- [94] O'LOAN, James: *Livestock in the Brehon Laws*. In: *The Agricultural History Review*, 7, 1959, č. 2, s. 65-74, British Agricultural History Society. In: <https://www.jstor.org/stable/40272889> [cit. 10. 3. 2021].
- [95] OELZE, Anselm: *Intentions and Quiddities (Albertus Magnus)*. In: *Animal Rationality: Later Medieval Theories 1250-1350*. Leiden: Koninklijke Brill, 2018. *Investigating Medieval Philosophy*. In: <https://brill.com/view/title/36252> [cit. 15. 3. 2021].
- [96] ORNA, Jiří – DUDKOVÁ, Veronika: *Možnosti archeologie pro poznání produkce potravin v pozdně středověké Plzni*. In: *Archaeologia historica*, 43, 2018, č. 2, s. 335-351.
- [97] *Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Díl 7. Dánsko-Dřevce*. Praha: J. Otto, 1893.
- [98] PASTOUREAU, Michel: *Dějiny symbolů v kultuře středověkého Západu*. Praha: Argo, 2018.
- [99] PASTOUREAU, Michel: *Les Animaux Célèbres*. Paris: Arléa, 2008.
- [100] PASTOUREAU, Michel: *Medvěd: Dějiny padlého krále*. Praha: Argo, 2011.
- [101] PETRÁŇ, Josef: *Dějiny hmotné kultury I (2)*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985.
- [102] POCOCK, Reginald I.: *Catalogue of the Genus Felis*. London: Order of the Trustees of the British Museum, 1951. In: <https://archive.org/details/catalogueofgenus00brit> [cit. 25. 10. 2020].
- [103] POLY, Jean-Pierre – BOURNAZEL, Éric: *The Feudal Transformation: 900-1200*. New York: Holmes & Meier, 1991. In: <https://archive.org/details/feudaltransforma0000poly> [cit. 8. 4. 2021].
- [104] POWER, Eileen: *Medieval English Nunneries*. Cambridge, 1922. In: https://www.gutenberg.org/files/39537/39537-h/39537-h.htm#Page_588 [cit. 20. 3. 2021].
- [105] PREHAL, Brenda: *Freyja's Cats: Perspectives on Recent Viking Age Finds in Þegjandadalur North Iceland*. New York: Hunter College of the City University of

- New York, 2011. In: <https://www.nabohome.org/postgraduates/theses/bp/BrendaPrehalThesis.pdf> [cit. 9. 4. 2021].
- [106] PRCHALOVÁ, Jana: *Právní ochrana zvířat*. Praha: Linde, 2009.
- [107] PRICE, Edward O.: *Animal Domestication and Behavior*. USA: CABI Publishing, 2002. In: https://books.google.cz/books?id=mhzyhynJOc0C&source=gbs_navlinks_s [cit. 27. 10. 2020].
- [108] PYLE: Cynthia M: *The Art and Science of Renaissance Natural History: Thomas of Cantimpré, Pier Candido Decembrio, Conrad Gessner, and Teodoro Ghisi in Vatican Library MS Urb. lat. 276*. In: *Viator*, 27, 1996, s. 265-321. In: <https://www.academia.edu/13247517/> [cit. 10. 3. 2021].
- [109] RÁDL, Emanuel: *Dějiny biologických teorií I. Od renesance na práh 19. století*. Praha: Academia, 2005.
- [110] ROČEK, Zbyněk: *Kronika zoologického poznávání*. Praha: Academia, 2013.
- [111] ROTHWELL, Tom: *Phylogenetic Systematics of North American Pseudaelurus (Carnivora: Felidae)*. In: *American Museum Novitates*. New York: American Museum of Natural History, 2003, č. 3403. In: <http://hdl.handle.net/2246/2829> [cit. 30. 10. 2020].
- [112] RUSSEL, Jeffrey B: *Witchcraft in Middle Ages*. Ithaca, London: Cornell University Press, 1972. In: <https://archive.org/details/witchcraftinmidd0000russ> [cit. 10. 3. 2021].
- [113] SALISBURY, Joyce E.: *The Beast Within: Animals in the Middle Ages*. London: Routledge, 1994.
- [114] SEDLÁČEK, August: *Českomoravská heraldika. Díl I*. Praha: Argo, 1902.
- [115] SEDLÁČEK, August: *Českomoravská heraldika. Díl II*. Praha: Argo, 1997.
- [116] SERPELL, James A. – PAUL, Elizabeth S.: *Pets in the family: An evolutionary perspective*. In: *The Oxford Handbook of Evolutionary Family Psychology*. Editovali SALMON, Catherine A. – SHACKLEFORD, Todd K. Oxford: Oxford University Press, 2011, s. 297-309. In: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195396690.013.0017> [cit. 23. 3. 2021].
- [117] SERPELL, James A.: *The Domestic Dog: Its Evolution, Behavior and Interactions with People*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- [118] SERPELL, James: *In the Company of Animals: A Study of Human-Animal Relationships*. Oxford: Basil Blackwell, 1986. In: <https://archive.org/details/incompanyofanima00serp> [cit. 5. 3. 2021].

- [119] SCHMITT, Jean-Claude: *Svatý chrst: Guinefort, léčitel dětí ze 13. století*. Praha: Academia, 2007.
- [120] SCHREBER, Johann Ch. D.: *Die Säugthiere in Abbildungen nach der Natur mit Beschreibungen. Dritter Theil. Der Robbe. Der Hund. Die Kaze. Das Stinkthier. Der Otter. Der Marder. Der Bär. Das Beutelthier. Der Maulwurf. Die Spizmaus. Der Igel*. Erlangen: Wolfgang Walther, 1778. In: <https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/schreber1875textbd3> [cit. 25. 10. 2020].
- [121] SINGER, Peter: *Animal Liberation: A New Ethics for Our Treatment of Animals*. New York: HarperCollins, 1975.
- [122] SORABJI, Richard: *Animal Minds and Human Morals*. New York: Cornell University Press, 1995.
- [123] SPITZER, Leo: *On the Etymology of pet*. In: *Language*, 26, 1950, 4, s. 533-538, Linguistic Society of America. In: <https://doi.org/10.2307/410403> [cit. 5. 3. 2021].
- [124] SPUNAR, Pavel a kol.: *Kultura středověku*. 2. vydání. Praha: Academia, 1995.
- [125] STEEL, Karl: *Columbus: How Not to Make a Human: Pets, Feral Children, Worms, Sky Burial, Oysters*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2019.
- [126] STEEL, Karl: *How to Make a Human: Animals and Violence in the Middle Ages*. Columbus: The Ohio State University Press, 2011.
- [127] SŮVOVÁ, Zdeňka – WASKOVÁ, Marie: *Černá kočka, bílý kocour: Osteologické nálezy kočky domácí a malý exkurz k reflexi kočky v českých zemích ve středověku a raném novověku z pohledu historika*. In: *Archaeologia historica*, 34, 2009, s. 839-855. In: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/140846/2_ArchaeologiaHistorica_34-2009-1_51.pdf [cit. 6. 3. 2021].
- [128] SYKES, Naomi J.: *Beastly Questions: Animal Answers to Archaeological Issues*. New York: Bloomsbury Academic, 2014.
- [129] ŠIMUNKOVÁ, Katarína – BELJAK PAŽINOVÁ, Noémi: *Konzumácia mäsa na hradoch vo vrcholnom stredoveku: prípadová štúdia z hradu Peťuša*. In: *Archaeologia historica*, 43, 2018, č. 2, s. 369-383.
- [130] ŠLOSAR, Dušan: *Otisky*. Praha: Dokořán, 2006.
- [131] *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Editoval ZALTA, Edward N. Stanford: Stanford University, 2018. In: <https://plato.stanford.edu/index.html> [cit. 29. 3. 2021].
- [132] THOMAS, Keith: *Man and the Natural World: Changing Attitudes in England 1500–1800*. Oxford: Penguin Books Limited, 1996.

- [133] TICHÁ, Zdeňka: *Rada zhovadilých zvířat a ptactva k člověku a její místo v české literatuře*. In: *Listy filologické*, 89, 1966, č. 4, s. 403-413. In: <https://www.jstor.org/stable/23465115> [cit. 17. 3. 2021].
- [134] TITO, Raul Y. – BELKNAP, Samuel L. – SOBOLIK, Kristin D. – INGRAHAM, Robert C. – CLEELAND, Lauren M. – LEWIS, Cecil M.: *Brief Communication: DNA From Early Holocene American Dog*. In: *American Journal of Physical Anthropology*, 145, 2011, č. 4, s. 653-657. In: <https://doi.org/10.1002/ajpa.21526> [cit. 13. 4. 2021].
- [135] TOMASELLI, Paige M.: *Detailed Discussion of International Comparative Animal Cruelty Laws*. Michigan: Michigan State University, College of Law, 2003. In: <https://www.animallaw.info/article/detailed-discussion-international-comparative-animal-cruelty-laws#id-15> [cit. 19. 3. 2021].
- [136] TÖRÖK, László: *Der Nahe und Mittlere Osten*. Leiden: Brill, 1997.
- [137] TOYNBEE, Jocelyn M. C.: *Animals in Roman Life and Art*. Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press, 2013.
- [138] TUMA, David: *Zlatý věk obor*. Praha: Národní památkový ústav, 2018.
- [139] VANDROVCOVÁ, Tereza: *Sociologie zvířat: přehledová stať o oboru Human-Animal Studies*. In: *Naše společnost*, 13, 2015, s. 23-33. In: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c3/a1922/f28/NS15-1_Sociologie%20zvirat.pdf [cit. 12. 3. 2021].
- [140] VAŘÁKOVÁ, Zuzana: *Vlk zatracený, obávaný a zesměšňovaný v české středověké společnosti*. Praha: Univerzita Karlova, 2019. Bakalářská práce. In: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/107725/130260006.pdf> [cit. 15. 2. 2021].
- [141] VIGNE, Jean-Denis – GUILAINE, Jean – DEBUE, Karyne – HAYE, Laurent – GÉRARD, Patrice: *Early Taming of the Cat in Cyprus*. In: *Science*, 304, 2004, č. 5668, s. 259. In: <https://doi.org/10.1126/science.1095335> [cit. 27. 10. 2020].
- [142] VLASATÝ, Tomáš: *Staroirská báseň Pangur Bán*. Projekt Forløg: Reenactment a věda. In: <http://sagy.vikingove.cz/wp-content/uploads/2015/02/pangur.pdf> [cit. 15. 3. 2021].
- [143] VOCELLE, Laura A.: *7 Women Artists and their Cat Subjects*. England: Great Cat Publications, 2016.
- [144] VOCELLE, Laura A.: *Revered and Reviled: A Complete History of the Domestic Cat*. England: Great Cat Publications, 2016. Verze Kindle.

- [145] WAGNER, David M. – KLUNK, Jennifer – HARBECK, Michaela – DEVAULT, Alison – WAGLECHNER, Nicholas et al.: *Yersinia pestis and the Plague of Justinian 541–543 AD: a genomic analysis*. In: *The Lancet. Infectious Diseases*, 14, 2014, č. 4. s. 319-324. In: [https://doi.org/10.1016/S1473-3099\(13\)70323-2](https://doi.org/10.1016/S1473-3099(13)70323-2) [cit. 29. 3. 2021].
- [146] WALKER-MEIKLE, Kathleen: *Animal Venoms in the Middle Ages*. In: *A History of Toxicology in the Middle Ages and Renaissance*. Editoval WEXLER Philip. London: Elsevier, 2017.
- [147] WALKER-MEIKLE, Kathleen: *Cats in Medieval Manuscripts*. London: British Library Publishing, 2019.
- [148] WALKER-MEIKLE, Kathleen: *Late Medieval Pet Keeping: Gender, Status and Emotions*. London: University of London, 2008. Disertační práce. In: <https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/1446154/1/U593483.pdf> [cit. 10. 01. 2021].
- [149] WALKER-MEIKLE, Kathleen: *Medieval Cats*. London: The British Library, 2011.
- [150] WALKER-MEIKLE, Kathleen: *Medieval Dogs*. London: The British Library, 2013.
- [151] WALKER-MEIKLE, Kathleen: *Medieval Pets*. Woodbridge, The Boydell Press, 2014.
- [152] WALKER-MEIKLE, Kathleen: *Toxicology and Treatment: Medical authorities and snake-bite in the Middle Ages*. In: *Korot: The Israel Journal of the History of Medicine and Science*, 22, 2014, s. 85-104.
- [153] WALKER-MEIKLE: Kathleen: *Late Medieval Pet Keeping: Gender, Status and Emotions*. London: University of London, 2007. In: <https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/1446154> [cit. 10. 1. 2021].
- [154] WEDELIN, Lars – YAMAGUCHI, Nobuyuki: *Phylogeny and evolution of cats (Felidae)*. In: *Biology and Conservation of Wild Felids*. Oxford University Press, 2010, s. 59-82. In: https://www.researchgate.net/publication/266755142_Phylogeny_and_evolution_of_cats_Felidae [cit. 25. 10. 2020].
- [155] WILDE, Jane F.: *Ancient Legends Mystic Charms & Superstitions of Ireland*. London: Chatto & Windus, 1919. In: <http://www.gutenberg.org/files/61436/61436-h/61436-h.htm> [cit. 9. 4. 2021].
- [156] YAMAGUCHI, Nobuyuki – DRISCOLL, Carlos A. – KITCHENER, Andrew C. – WARD, Jennifer M. – MACDONALD, David W.: *Craniological differentiation between European wildcats (*Felis silvestris silvestris*), African wildcats (*F. s. lybica*)*

and Asian wildcats (F. s. ornata): implications for their evolution and conservation.
In: Biological Journal of the Linnean Society, 83, 2004, s. 47-63. In:
<https://doi.org/10.1111/j.1095-8312.2004.00372.x> [cit. 12. 12. 2020].

- [157] ZINK, Michel – PASTOUREAU, Michel – DE CHANCEL-BARDELOT, Béatrice – DESCATOIRE, Christine – BURAN, Dušan – HASALOVÁ, Eva: *Umenie a príroda stredovekej Európy*. Bratislava: Slovenská národná galéria, 2013.

Internetové zdroje

- [1] ALROY, John: *Miacidae*. In: Fossilworks. Gateway to the Paleobiology Database. Macquarie University, 1998. In: http://fossilworks.org/cgi-bin/bridge.pl?a=taxonInfo&taxon_no=40978 [cit. 29. 10. 2020].
- [2] *American Sociological Organisation. Animals and Society*. In: <https://www.asanet.org/communities/sections/sites/animals-and-society> [cit. 3. 2. 2021].
- [3] *Ancient DNA reveals role of Near East and Egypt in cat domestication*. In: <https://phys.org/news/2017-06-ancient-dna-reveals-role-east.html> [cit. 27. 10. 2020].
- [4] BARVÍNKOVÁ, Marie: *Zdravotní výhody domácích mazlíčků. Pomáhají při bolestech i depresi*. In: <https://patalie.cz/zdravotni-vyhody-domacich-mazlicku-pomahaji-pri-bolestech-i-depresi/> [cit. 25. 2. 2021].
- [5] *Bible: Překlad 21. století*. In: <https://www.bible21.cz/> [cit. 20. 2. 2021].
- [6] *Cat Writers' Association*. In: https://catwriters.com/wp_meow/ [cit. 10. 3. 2021].
- [7] *Catslechta: Cat-sections*. In: CODECS. Collaborative Online Database and e-Resources for Celtic Studies. In: https://www.vanhamel.nl/codecs/Bretha_for_catshlechtaib [cit. 23. 2. 2021].
- [8] *Document 12006E/PRO/33. Treaty establishing the European Community (consolidated version) - D. Protocols annexed to the Treaty establishing the European Community - Protocol (No 33) on protection and welfare of animals (1997)*. In: EUR-Lex. Access to European Union Law. Dostupné z: https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/tec_2006/pro_33/oj [cit. 27. 3. 2021].
- [9] *European Facts & Figures 2019. The European Pet Food Industry*. In: https://fediaf.org/images/FEDIAF_facts_and_figs_2019_cor-35-48.pdf [cit. 21. 01. 2021].
- [10] FILIPOVIĆ, Emir O.: *Of Cats and Manuscripts*. In: The Appendix Blog. In: <http://theappendix.net/posts/2013/03/of-cats-and-manuscripts> [cit. 20. 3. 2021].

- [11] *Human-Animal Studies Programs–European Colleges*. Animals & Society Institute. In: <https://www.animalsandsociety.org/human-animal-studies/human-animal-studies-programs-european-colleges/> [cit. 3. 4. 2021].
- [12] *Institute for Critical Animal Studies (ICAS)*. In: <https://www.criticalanimalstudies.org/about/> [cit. 6. 2. 2021].
- [13] *Mazlík*. In: Slovník spisovného jazyka českého. In: <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=mazl%C3%AD%C4%8Dek> [cit. 5. 3. 2021].
- [14] *Miacis. Fossil Mammal Genus*. In: <https://www.britannica.com/animal/Miacis> [cit. 29. 10. 2020].
- [15] *Number of dogs and cats kept as pets worldwide in 2018*. In: <https://www.statista.com/statistics/1044386/dog-and-cat-pet-population-worldwide/> [cit. 21. 1. 2021].
- [16] *Number of pet animals in Europe in 2019, by animal type*. In: <https://www.statista.com/statistics/453880/pet-population-europe-by-animal/> [cit. 21. 1. 2021].
- [17] *Průzkum: Nejvíce Čechů má psa, v průměru za něj utratí skoro 16 tisíc ročně*. In: https://www.irozhlas.cz/zivotni-styl/spolecnost/cesko-cesi-domaci-mazlicci-psi-kocky-penize-pruzkum_1906232155_lac [cit. 9. 2. 2021].
- [18] *Renaissance Skin*. <https://renaissanceskin.ac.uk/> [cit. 2. 2. 2021].
- [19] *Seznam hřbitovů pro zvířata, krematorií a pohřebních služeb*. In: <https://www.modrykocour.cz/rady/prakticke-rady/seznam-hrbitovu-pro-zvirata-krematorii-a-pohrebnych-sluzeb> [cit. 9. 2. 2021].
- [20] *Tereza Vandrovcová, PhD*. In: <http://vandrovцова.cz/> [cit. 1. 3. 2021].
- [21] *The Great Cat*. In: <https://www.thegreatcat.org/> [cit. 10. 3. 2021].
- [22] *Universal Declaration on Animal Welfare*. In: https://www.worldanimalprotection.ca/sites/default/files/media/ca_-_en_files/case_for_a_udaw_tcm22-8305.pdf [cit. 3. 2. 2021].
- [23] vandrovcová, Tereza: *Animal Studies*. In: <http://humanimal.cz/> [cit. 1. 3. 2021].
- [24] *Zákon č. 246/1992 Sb. § 3, d)*. In: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-246> [cit. 8. 2. 2021].
- [25] *Zákon č. 246/1992 Sb. Zákon České národní rady na ochranu zvířat proti týrání*. In: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-246> [cit. 20. 2. 2021].
- [26] *Zákon č. 501/2020 Sb. Zákon, kterým se mění zákon č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 634/2004 Sb., o správních poplatcích, ve znění pozdějších předpisů*. In: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2020-501> [cit. 27. 2. 2021].

Resumé

Dějiny zvířat jsou neoddělitelně spjaty s dějinami lidí, avšak po relativně dlouhou dobu byly opomíjeny či odsouvány do pozadí. V závislosti na nejrůznějších vlivech, začal být pohled na živočichy v poslední době přehodnocován. Současná společnost se tak snaží o větší respekt, pochopení a sblížení s říší zvířat, s čímž souvisí studium společných dějin. Zatímco v zahraničí se touto problematikou zabývají již několik desetiletí, v českém prostředí se zatím jedná o málo zkoumané téma. S novým trendem poznávání minulosti souvisí antropozoologie, která zkoumá lidsko-zvířecí interakce v rámci etnobiologie.

Zvířata ve vztahu k lidské společnosti typicky zastávají určitou roli. Někdy slouží jako potrava, jindy jako pomocná síla. Ve výjimečných případech přerůstá vztah člověka se zvířetem v náklonnost či dokonce lásku. Tato diplomová práce za svůj cíl pokládá představení nedávno vzniklého oboru human-animal studies a výhradně lidského fenoménu chovu mazlíčků. Předmětem jejího zájmu je percepce zvířat ve středověku se zaměřením na konkrétní zvíře – kočku domácí.

Resume

Animal history is inseparably connected to human history. Nevertheless, for a long time animal history was neglected or marginalized. Recently, depending on various factors, the perception of animals is a subject of reassessment. Contemporary human society strives for greater respect towards the animal kingdom. Better understanding, and rapprochement of it is associated with a study of common history. While foreign experts have been dealing with this issue for several decades now, Czech scholars seem not to be interested in this topic yet. These new tendencies are tied to anthrozoology, which examines human-animal interactions within ethnobiology.

Typically, animals play a role in relation to human society. Sometimes they serve as a source of food, other times as a source of power. In exceptional cases, a person's relationship with an animal evolves into affection or love. This diploma thesis aims to present the recently emerging field of human-animal studies and the human phenomenon of pet breeding. The subject of interest is the perception of animals in the Middle Ages with a focus on a specific animal – a domestic cat.

Anotace

Příjmení a jméno: Průšová Tereza

Fakulta: Filozofická

Katedra: Historie

Název diplomové práce: Soužití člověka a zvířete ve středověku: Se zaměřením na percepci kočky jako mazlíčka

Vedoucí diplomové práce: doc. Mgr. Jan Stejskal, M.A., Ph.D.

Počet znaků: 295 464

Počet příloh: 3 (3 obrazové)

Počet titulů použité literatury: 239

Klíčová slova: kočka domácí, kočka ve středověku, mazlíček, zvíře a člověk ve středověku, zvíře a duše, fylogeneze kočky domácí, domestikace kočky

Charakteristika práce: Diplomová práce se zabývá pojetím zvířat v křesťanské středověké společnosti s přesahy do obou sousedních období na základě písemných, ikonografických a hmotných pramenů. Blíže specifikuje jednotlivé primární prameny této doby a zjišťuje, jak bylo skrze ně na zvířata pohlíženo v minulosti. V návaznosti na zjištěné skutečnosti hodnotí postoje společnosti ke zvířatům a demonstruje je na příkladu konkrétního živočicha – kočky domácí. Zároveň se věnuje problematice zájmových zvířat (tzv. mazlíčků) v dějinách. Závěr práce reflektuje percepci kočky domácí coby mazlíčka.

Seznam použitých symbolů a zkratek

a jiné – aj.

a podobně – apod.

a tak dále – atd.

Archivio di Stato di Mantova – ASMN

citováno – cit.

číslo – č.

Deuteronomium – Deut

Genesis – Gn

inventární číslo – inv. č.

karton – kart.

První list Korintským – Cor1

respektive – resp.

strana – s.

to je – tj.

to znamená – tzn.

Žalmy – Ž

Seznam příloh

1. Maltézský pes **Chyba! Záložka není definována.**
2. Činnosti koček..... **Chyba! Záložka není definována.**
3. Il Sodoma **Chyba! Záložka není definována.**

1. Maltézský pes

Nejoblíbenějším plemenem psa ve středověku byl malý, štrapatý pes, obecně označován jako maltézský.³⁷³

³⁷³ *The Book of the Queen*. The British Library, London, fond Harley MS 4431, fol. 4r, detail. In: http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=harley_ms_4431_f004r [cit. 13. 4. 2021].

2. Činnosti koček

Z Britských ostrovů pochází Bestiář neznámého autora ze 13. století. Text k heslu musio, tj. kočka, doplňuje miniatura zobrazující tři jedince kočky domácí při jejich typických činnostech. Bílá kočka vpravo právě ulovila černou myš, čímž zachránila vejce. Černá kočka uprostřed se snaží uloupit ptáka z klece a poslední kočka spí stočená v blízkosti ohně. Samotný text je až na některé koncovky téměř totožný s Etymologií Isidora ze Sevilly. Vidíme tedy, že Isidorovo dílo mělo obrovský vliv a bylo citováno několik století po sepsání.³⁷⁴

³⁷⁴ *Bestiary*. Bodleian Library, London, University of Oxford, fond MS Bodl. 764, fol. 51r. In: <https://digital.bodleian.ox.ac.uk/objects/e6ad6426-6ff5-4c33-a078-ca518b36ca49/surfaces/9f267396-1e58-45c3-b7fe-20a7570cb60a/> [cit. 18. 4. 2021].

1. Il Sodoma

Freska z benediktinského Opatství Monte Oliveto Maggiore v Toskánsku ze začátku 16. století. Zobrazuje malíře Giovanniho Antonia Bazzi a jeho netypické mazlíčky – jezevce.³⁷⁵

³⁷⁵ *Life of St Benedict, Scene 3: Benedict Repairs a Broken Colander through Prayer.* Abbazia, Monteoliveto Maggiore. In: <https://www.wga.hu/frames-e.html?/html/s/sodoma/monteoli/scene03.html> [cit. 10. 4. 2021].